RECOGNITION.

1. Approved by The Director of Public Instruction "Suitable for school reading" Vide Fort St. Gec 17-7-19 P. P. 5.
2. Prescribed as Text book by The University of Ma for Intermediate Exn. 1922 (Group).
3. Prescribed as text book for Sahitya Exns. Viz garam.
4. Prescribed as text book 'For Govt. Training sc Higher grade 1922.'

Spoken of as the best novel in Telugu literatu universally by eminent educationalists as well as Telugu & English Press. See opinions.

ఇది

వంగూరి సుబ్బారావుగారిచే

రచియింపఁబడి

శ్రీ చెలికాని లచ్చారావుగారిచే

సంపాదింపఁబడినది.

రెండవకూర్పు 1200.

చిత్రాడ:

శ్రీరామవిలాసముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడియె.

1920.

వెల రు 0—12—0.

రెండవకూర్పుపీఠిక

ఈగ్రంథము మొదటికూర్పు శ్రీ లచ్చారావుగారి యాధిపత్యమునఁబ్రకటింపఁబడినది. దీనిని బ్రారంభమునుండియు ననేకు లాదరణతోఁ బెంచిరి. పత్రికాధిపతులు మంచియభిప్రాయముల నొసఁగిరి. విద్యాశాఖాధికారులు, విశ్వవిద్యాలయమువారు, పండితులు, జమీందారులును దీనిని గౌరవించిరి. విమర్శకు లిట్టి నవల తెలుఁగుభాషలో మఱియొకటి లేదనిరి. ఇప్పుడిది పఠనీయగ్రంథమైనది. కాగితపుఁగరవుగా నున్నను శ్రీ లచ్చారావుగారి దయచేఁ బునర్ముద్రణమందుఁగూడ నిప్పటి మూల్యమున కీయఁబడినది. కొన్ని లోపము లిందు సవరించితిని. ఈ నవలయందు గుణము లెక్కువైన నాదరించిన మిత్రుల కనేక వందనములు.

2—7—2,
చెన్నపురి.

గ్రంథకర్త.

సంపాదకీయ భూమిక.

—(o)—

చదువరులారా!

'దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స' యనియు (Italian of the East) అనియు ఘనబిరుదములను మనయాంధ్రమాత పరదేశవాసుల వలనఁగూడఁ బడసి యుండుట లోకవిదితమె గదా. అట్లు దివ్యతరంబై పేరెన్నికఁ గాంచినభాషామతల్లి తొల్లిఁటి మర్యాదలఁ గోలుపోయి క్రమక్రమముగా క్షీణదశకు వచ్చుచు మోము వాల్చుచుండె. అట్టిసమయమున భాషాభిమానులగు బుద్ధిమంతులు కొందఱు తాదృశదుర్దశచేఁ బీడ్యమానం బగుటంజేసి యుషఃకాలచంద్రబింబమువోలెఁ గళావిహీనమై యున్న యాంధ్రభాషామతల్లి వదనబింబముఁ దిలకించి "అయ్యో సంస్కృతభాష యిదివఱకె జీవచ్ఛవం బయ్యె. ఇఁక నాంధ్రభాషయుఁగూడ నట్టియిక్కట్టు పొందకట్టున్నట్లున్నది. రానురాను ముందిఁక నెట్టిదురవస్థ పట్టునో" యని నిరంతరవేదనావేదితహృదయులై యావలల వాంచి విచారమనస్కులై యాయమవదనబింబము మఱల మందస్మితకందళితంబుగఁ బొనర్చినఁగాని మాపూనిక విడువమని బద్ధకంకణులై వారివారిశక్త్యనుసరణి సమాజములు, గ్రంథమాలలు మొదలగునవి స్థాపించి భాషాసముద్ధరణ నలుపఁదలఁచి తత్ప్రయత్నములు చేయ మొదలిడిరి, మేమును జంద్రునికొక నూలిపోఁగనునట్లు తదీయసేవఁ జేయుచుఁ దదుద్యమబద్ధమానసులమై 1912 వ సంవత్సరమున 'శ్రీరామవిలాస' మనుపేర నొకగ్రంథమాలను స్థాపించితిమి.

'శ్రేయాంసి బహువిఘ్నాని' యనువచనప్రకారము మా గ్రంథమాలకుఁ జిక్కులు పెక్కులు సంభవించినవి. అయినప్పటికిని 'అనిత్యాని శరీరాణి - విభవో నైవ శాశ్వతః - నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః

కర్తవ్యో ధర్మసంగ్రహః ॥' అను వచనార్థము నెఱింగి మాయంతరాత్మప్రోత్సాహంబున సకలజనానుకూలనాపటిష్ఠుం డగుభగవంతునిపై భారము నైచి యుస్మదీయ కార్యసాఫల్యము కొఱకుఁ బూనుకొంటిమి. ఇట్లుండ భక్తజనపరాయణుం డగునాభగవంతుఁడు మాప్రార్థన నంగీకరించి పంచిన దేవదూతలో యనఁ ద్రైలింగ్యాంగ్ల భాషాకవితావిశారదులును, గ్రాంథికభాషాసముద్ధారణనిబద్ధకంకణులును బ్రశంసనీయులు నగు కూచి నరసింహముపంతులు బి. ఏ. గారును, పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు బి. ఏ. గారును, తాడూరి లక్ష్మీనరసింహారావు బి. ఏ. గారు మొదలగు మహనీయులు మాయుద్యమమునకుఁ గడు సంతసించి యాలోచనాసభ్యులు (Advisory board) గా నుండుటకు నంగీకారము నొసఁగిరి. అక్కృతిన మాగ్రంథమాల నూతనకుసుమగుంభితమై రాణ నొప్పఁదొడఁగెను.

'గతం నశోచామి కృతం స్మరామి' యనువచనము జ్ఞప్తియందునుచుకొని చరిత్రాంశముఁ గొంత ముచ్చటించెద. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు క్రీస్తుశకము 1509 వ సంవత్సరంబునఁ బట్టాభిషిక్తుఁడాయెను. ఈయనయొద్ద రాజకార్యనిర్వహణాకుశలుండును, కుశాగ్రబుద్ధియు నగు "తిమ్మరుసు" అను బ్రాహ్మణోత్తముఁడు మంత్రిగా నుండెను. రాయలువారు విజయనగర రాజ్యమును (విద్యానగరము) రామరాజ్యమువోలెఁ బ్రజారంజకముగాఁ బరిపాలించెను. ఈయనకాలమునందే యాంధ్రభాష నానఁబట్టిన రత్నశలాకవలె మిక్కిలి ప్రకాశమానమై శుక్లపక్షచంద్రికవలె దినదినాభివృద్ధిఁ గాంచుచు వచ్చెను. పూర్వకాలంబున మాళవదేశాధిపతి యగుభోజమహారాజు సంస్కృతభాష నెట్లాదరించి పోషించెనో యట్లే కృష్ణదేవరాయలుఁ గూడ నాంధ్రభాష నాదరించి కవుల సన్మానించి వారిచే గ్రంథరచనఁ జేయించి లోకంబున వ్యాపింపఁ జేయుటచేత నాంధ్రభోజుఁ డని ప్రఖ్యాతిఁ గాంచెను. ఈయన

న కవుల నాదరించి వారిచేఁ గావ్యంబులు వ్రాయించుటయే కాక తాను సంస్కృతాంధ్రములయం దసాధారణపాండిత్యప్రకర్ష కలవాఁ డగుటం జేసి యుభయ భాషలయందు గ్రంథములు రచించి ప్రఖ్యాతి వడసెను. ఈయన కాలమందే ప్రబంధరచన క్రొత్తగాఁ బ్రారంభ మాయెను.

మఱియు నాయనసంస్థానంబునఁ బేరెన్నికఁగాంచిన యాంధ్ర కవితాపితామహబిరుదాంకితుండును, సర్వతోముఖపాండిత్యశౌండుఁడు నగు నల్లసాని పెద్దనయు, 'ముక్కు తిమ్మనార్యు ముద్దుపలుకు' అని పేరుగాంచిన (నంది) ముక్కుతిమ్మనార్యుఁడును, 'స్తుతమతియైన యాంధ్ర కవిధూర్జటిపల్కులకేల గల్గెనో యతులితమాధురీమహిమ' అని వినుతిఁ గాంచిన ధూర్జటికవియు, 'సరససాహిత్యరచన విస్ఫురణ మెఱయ సారమధురోక్తి మాదయగారి మల్లనార్యుఁ' డని ఖ్యాతిఁ బొందిన మల్లనయు, సంపూర్ణశ్లేషకావ్యమును సులభశైలిని వ్రాసినట్టియు, మఱియుఁ గళాపూర్ణోదయ ప్రభావతీప్రద్యుమ్న ప్రబంధద్వితీయ కథాచమత్కృతివిధానమునఁ బేరెన్నికఁ గన్నట్టియు, ''సంస్తుతి ద్వ్యర్థయ శ్లేషసం - ఘటనన్ రాఘవపాండవీయకృతి శక్యంబే రచింపంగనె - చ్చట నెవ్వారికి నీకె చెల్లె నదిభాషాకావ్యమున్ జేయఁగన్ -'' అనియు మెప్పువడసి పట్టి బింగళిసూరనార్యుఁడును, 'అతిమధురరసాయన ద్రాక్షాపాకముగా శృంగారరసయుక్తంబుగఁ బ్రబంధంబు రచింపు' మని రాయలచేఁ గోరఁబడిన రామభద్రకవియు, దేశవిఖ్యాతి నొందిన తెనాలి రామకృష్ణకవియు, రామరాజభూషణకవివరుండును, ఏతాదృశమహాకవిపుంగవులు అష్టదిగ్గజంబులన సుప్రసిద్ధకవితాసంపన్నులై విలసిల్లుచుండిరి. అట్టి సుకవిరాజములఁ దనయాస్థానంబునం దునిచికొని భాషాయోషామతల్లికి

N. B.—ఇందు కొందఱు కవులు కృ॥ పోషణమున లేరని విమర్శకుల మతముగా నున్నది.

మిగుల వన్నెవాసి దెచ్చుటచే నాయనను కీర్తికాంత వరించెననిన సందియంబె! అట్టివానిజన్మంబె పవిత్రవంతమై సార్థకం బైనది. ఈభూమండలమున నెందఱు రాజులుపుట్టి గిట్టలేదు! ఈయనచరిత్ర వ్రాయువారు ధన్యులు.

మఱియు నీయన శౌర్యధైర్యస్థైర్యగాంభీర్యపరాక్రమసాహసాది గుణాధికుఁడనుటకు నీయన సింహాసనమునకు వచ్చిన యచిరకాలంబులోనే నిజరాజ్యమును నానాముఖంబుల వ్యాపింపఁజేసి ఘనబిరుదావళులందియుండెను. అవి (శ్రీమహన్మహారాజాధిరాజ, రాజపరమేశ్వర, మూరురాయరగండ, అరిరాయవిభాళ, భాషిగెతప్పుపరాయరగండ, అష్టదిక్కులరాయమనోభయంకర, పూర్వదక్షిణపశ్చిమ సముద్రాధీశ్వర, యవనరాజ్యసంస్థాపనాచార్య, గజపతివిభాళ, శ్రీవీరప్రతాప, మొదలిగునవై యున్నవి.

మహాభారతయుద్ధముతరువాత నీయనచేసిన రాయచూరుయుద్ధమును మించినది వేఱొకటి యీదేశమున లేదని చరిత్రకారులయభిప్రాయము. ఈయనయొద్దఁ గమ్మలు వెలమవారు యుద్ధనైపుణ్యమున మిగుల మన్ననలనందిరి. ఈయన దాసీపుత్త్రుఁడని కింవదంతిమాత్రమేగాని దానికిఁ దగునాధారంబులేమింజేసి యది విశ్వాసార్హముగాదు. మంచివారి కేదోయొకకళంక మాపాదించుట మనదేశీయుల కాచారముకాఁబోలు !

ప్ర భా త ము.

ఏతద్గ్రంథమునం దుండుసారాంశములఁ గొన్నిటి సంక్షేపముగ నిందు ముచ్చటించెద. ఇది యొకచరిత్రాత్మక మైననవల. శ్రీకృష్ణదేవరాయలయొక్క రాజ్యవైభవము సంస్థానమర్యాదలు మొదలగునవి చక్కఁగ నిందు వర్ణింపఁబడినవి. మఱియు రాయలకుఁ గలకవితాదరణ, ఆకాలమందుఁరాజులకుండు చిత్రలేఖనశక్తి, అప్పటికాగితములవాడుక,

పరదేశీయులప్రసంగము మొదలగుచరిత్రాంశములఁ దెలుపుచున్నది. మంత్రితిమ్మరుసుయొక్క రాజకీయకార్యనిర్వహణధురంధరత్వము, సే నానాయకులప్రభుభక్తి, రాజాదరణ, రాజపరిపాలనావిధానము మొదలగునవి యిందు సముచితముగ వర్ణింపఁబడియెను.

గజపతి తనతనయను రాయలకిచ్చెద నని వాగ్దానమొసఁగి మెవ్వ రెన్ని చెప్పినను తిరుగ మఱలకుండుట క్షత్రియధర్మమును సూచించుచుండెను. యథార్థశూన్యములు, ననర్థవిధాయకములు నగుదూరదృష్టి లేనిదాసీభాషణంబులకుఁ జెవినొగ్గినందులకు రుచిదేవి పడినకడగండ్లు, పశ్చాత్తాపము మిగుల విచారకరములు. తిమ్మరుసుగూఢతంత్రమువలన రుచిదేవికిని దదీయప్రియజననికిని జరిగినయుత్తరప్రత్యుత్తరములు రుచిదేవికిఁ గలపతిభక్తిని వెల్లడించుచున్నవి. రుచిదేవియొక్క సవతి యామెను రాయలతోఁ గలుపుట మిక్కిలియనురాగసూచకమును, నీతిబోధకమునై ప్రశంసనీయముగ నున్నది. ఇందలివర్ణనలు స్వాభావికములుగాను, రసవంతముగాను, కవిత్వము ద్రాక్షాపాకమువలె మృదులముగా నుండి, చదువరులకు గ్రంథము సాంతముగాఁ జదువునాసక్తియు, పదంపడి యానందమును బ్రాదుర్భవింపఁజేయును. గ్రంథము సాంతముగాఁ జదివినవారికే గ్రంథకర్తయొక్కవచనరచనానైపుణ్యము కథాచమత్కృతి మొదలగువిశేషములు బోధపడును. మాతృభాషాశ్రేయోభిలాషు లగుమహనీయు లెల్లరును మాయుద్యమమునకుఁ దోడ్పడఁగలరని మాయాశయము.

చెలికాని లచ్చారావు,

సంపాదకుఁడు.

శ్రీరామచంద్ర.

ప్ర భా త ము.

మొదటి ప్రకరణము.

ప్రభాతము.

" సీ. నక్షత్రదీపికల్ నైజకాంతుల రవి
కర్పణ మొనరించి యడఁగుచుండఁ
గలకలమని పక్షి గములెల్లవడి లేచి
భానునిగీర్తించి పాడుచుండ
మలయానిలుండు క మ్మవిరిగంధములఁ గూర్చి
బాలభానునిసేవఁ బ్రబలుచుండ
నుడురాజు తనతేజ ముడిగి యుండియు లేక
సూర్యుఁ దెల్లంబోయి చూచుచుండఁ
గీ. ప్రకృతి చైతన్యకాంతులఁ బ్రబలుచుండ
భక్తకోటియు సంతోష వార్ధిఁ దేలఁ
బుష్పలావిక లెల్లెడఁ బురమునందు
నేగుచున్నారు లెమ్మిఁక కృష్ణరాయ !"

అని వైతాళికులు విజయనగరాంతఃపురసౌధభాగమున హెచ్చరికలు గీతము చేసినపిమ్మట " కర్ణాటాంధ్రరాజ్యలక్ష్మీబాహుపీఠా !

మూరురాయరగండా ! జగనొబ్బగండా ! జయీభవ! విజయీభవ!" అని శ్రీకృష్ణరాయలవారిని వందిమాగధులు మేలుకొలుపుచుండిరి. బంగరుపిడులఁ గుంచెలుగాఁ గట్టిన చమరీమృగములవింజామరము లరుణోదయసమయమున సేవకుల చేతులయందు వెండితీఁగలకుంచెలవలె ధవళకాంతులతోఁ బ్రకాశించుచుండెను. నెమిలికుంచె లింద్రధనుర్వర్ణముల నీనుచుండెను. శ్వేతాతపత్రాదిరాజచిహ్నముల భృత్యకోటి హస్తముల నలంకరించుకొని ద్వారముకడ వేచియుండెను. "తిమ్మరుసయ్యవారు వచ్చువేళ యైనది. రాయలు నేఁడింకను లేవలేదు." అని సేవకులు గుసగుసలాడుకొనుచుండిరి. రాయ లిప్పుడు లేచు నప్పుడు లేచునని యందఱుఁ దొట్రుపాటు నొందుచుండిరి.

సార్వభౌముఁ డుదయింప నాతనికిఁ దమతమరాజ్యములనుండి కప్పములఁ గట్టి, తమప్రతిభఁ గోలుపోయి రిక్తకరులగుసామంతరాజులవలె దినరా జుదయింప నాతనికాంతిలోఁ దమకాంతులు లీనమైపోవఁ బ్రతిభఁ దొలఁగి రిక్తకరములై నక్షత్రములు కాంతిహీనము లగుచుండెను.

మహారాజు లేచునప్పుడు వందిమాగధవర్గము స్తోత్రపాఠము లొనరించుచున్నట్లు సూర్యోదయ మహాకౌతూహలాయత్తచిత్తముతోఁ బక్షికోటి పాటలఁ బాడుచు, ఱెక్క లల్లార్చుచు మెఱుల సౌఖ్యముగ నాహారాదికసంపాదనముకై పోవచ్చు నని కుతూహలపడుచుండెను.

అరుణోదయసమయమున నుండు ప్రశాంతియు, నిర్మలమంద మారుతము నావసంతకాలమునం దుదయభాగమునం దెప్పటివలెనే ప్రబలి యుండెను. అదృష్టవంతుఁడును బరాక్రమవంతుఁడు నగుమహారాజు విజయయాత్రకుఁ బోవసమకట్టునపు డెచ్చటకుఁ బోయిన నచ్చటనే జయము గలుగుననుటకు శుభసూచకముగ దేశమున నుండు

ప్రతివీరకంఠసవ్వరము లడఁగి దేశమంతయు శాంతిప్రదమై యుండునటు లాసూర్యోదయసమయమున లోకమంతయు నిర్మలభావసంపూరితమై యుండెను. ఆసమయమునఁ బ్రకృతి యోగిహృదయమువలెఁ దటస్థ ముగ నుండెను.

. మహమ్మదీయులు పేరునకు రాజ్యముఁ జేయుచు, రాజ్యభాగముల నన్నిటిఁ గోలుపోయినపిమ్మట నభిమానముచేఁ దమ చిన్నదుర్గములనుండి తీసివేయని పతాకవస్త్రములపై ముద్రింపఁబడి యున్న మాసినచంద్రునివలె నీలాంబరముపైఁ బ్రకాశహీనుఁడై చంద్రుఁడొకమూల నొదిగియుండెను.

సహస్రదళములతో వికసించుచున్నపద్మము క్రమముగఁ బరిమళకాంతులచే నలరారుచుండ సహస్రకరములతో నుదయించుచున్న పద్మినీమిత్రుఁడు క్రమముగఁ దేజఃప్రతాపవిభాసితుఁ డగుచుండెను.

కాలఁకుల సుస్నాతులై ద్రవిడవేదములఁ జదువుచు వైష్ణవ బ్రహ్మచారులును, భక్తులును, పట్టణమంతటఁ గలదేవాలయములకుఁ బోవుచుండిరి.

తులసీమందారమాలికలను, పూజార్హము లగులితరపుష్పమాలికలను దీసికొని పడుచులు గుడిముంగిళ్ల నిలువఁబడి మందహాసవదనములతో భక్తులకును బుణ్యస్త్రీలకుఁ గుసుమమాలికల నమ్మఁజూపుచుండిరి.

ఇప్పటికిని రాయలు పరుండినభవనద్వారము తెఱవఁబడలేదు. ప్రతిదిన మీసరికి విహారము పోయివచ్చి చెమ్మటలుపట్టువఱకు సాము చేసి, సుస్నాతుఁడై దేవతారాధనమునకు రాయలవారు పోవుచుండుట వాడుక ! మల్లులు, నాశ్వికులు, వైతాళికులు, సేవకులు, మంత్రులు, కవులు మొదలగువారు వేలకొలఁది ' రాయలు లేవలేదు లేవలేదు ' అని కారణము తెలియక గజిబిజి పడుచుండిరి.

ఎవ్వరును బోయి లేపుటకు సాహసింపలేదు. ఎవ్వరికి నాస్వాతంత్ర్యమును లేదు. క్రమముగా సూర్యకాంతులు మీఱఁ బ్రొద్దెక్కుచుండెను. తుద కీసంగతి తిమ్మరుసయ్యవారికిఁ దెలియవచ్చెను.

ఆసమయమున నుద్యానవనమువైపునఁ గలగవాక్షము తెఱచియుండెను. ఆగవాక్షముకడ రాయ లొకపీఠముపైఁ గూరుచుండియుండెను. ఆప్రక్క కెవ్వరును రారు. ఉద్యానవనములోనివారి కాసౌధాగ్రమునఁ గలరాయ లగపడుటకు వీలులేదు. తోఁటయందైన నెవ్వరు లేరు. ఏమి యీవిచిత్రము! రాయలు నిద్రించుచుండెనని యందఱుఁ దలంచిరి. శరీరానారోగ్యమై యుండునా యని యంతఃపురపరిచారకులు రాజవైద్యులను సిద్ధముగ నుంచిరి. కాని రాయ లప్పుడేమేల్కొనియుండియు భవనద్వారము తెఱవక యాగవాక్షముకడ నేమిచేయుచుండెను?

ఆతనినేత్రములు కెందామరలవలె నెఱ్ఱఁబారి, నవజరక్తవర్ణశోభితము లగుజీరలు రక్తిమాతిశయముఁ గాంచియుండెను. భవనమునకు బయట జరుగునందడి రాయలు గుర్తించియుండలేదు. వందిమాగధులసామాన్యగీతములైనవిమ్మట ద్వారపాలకులు బయట నిశ్శబ్దముగ నుండిరి. అయినను మేలుకొనియుండిన రాయలు ద్వారమునకీవల భృత్యకోటి నిరీక్షించియుండిన నెఱుఁగకపోఁడు! అట్లయ్యు నాతటస్థభావమేల? ఆతనివదనము పరిశీలనముగఁ జూచినచో నాతఁడు రాత్రియంతయు మేలుకొనియుండినట్లుఁ దోఁచును. కపోలహస్తుఁ డయినరాయ లొక్కగడియకు లేచి ప్రక్కనున్న యుత్తరీయమునఁ జెమ్మటలు దుడుచుకొని నిట్టూర్పుఁబుచ్చి మఱల యోజనఁ జేయుచుఁగూరుచుండెను. దీర్ఘాలోచనపరుఁడై రాయలు కాలము నెఱుఁగకయుండుట కిది ప్రథమము కాకపోయిన నిదివఱకాతఁ డెన్నఁడు నీప్రభాతసమయమున నిట్లు ద్వారము తెఱవక యుండలేదు. రాత్రి తడపినవట్టివేరు

తడికలపై పునరు రాయలు చూచి తలపంకించెను. ఆతఁడు మరల లేచి యటునిటుఁ బ్రచారమొనర్చినచ్చి హంసతూలికాతల్పముపై నొరగి కన్నుల మూసికొనెను. ఆతఁడు మందహాసము చేయుచుండెను. అట్లే పరుండెను. కదలుట లేదు. ఒకగడియకాల మట్లే యుండెను. ఆతనిచిఱునవ్వు నట్లే యుండెను. తుద కాతఁడు నిద్రపోయెను. నిద్ర కాదు! భ్రమ. కాదు స్వప్నము. ఆతఁ డొకవిధమైనస్వప్నావస్థయం దుండి నిశ్చేష్టుఁడై యుండెను.

ఇంతలోఁ దిమ్మరుసయ్యగారు వచ్చుచుండిరని ప్రతీహారులనిరి. ఆప్రదేశమున నున్న వారందఱుఁ దమతమదుస్తుల సరిచేసికొనుచు నటు నటు తప్పుకొని దారిచేసిరి. విజయనగరసామ్రాజ్యమును బొంగరము వలె నాడించి శత్రుభీకరముగఁ గరవాలమును ఝళిపించినమంత్రిశేఖరుఁ డీప్రవేశాంగమునకు వచ్చెను. " రాయలవారు లేవలేదా ?" అని భవనరక్షకుని దిమ్మరుసు ప్రశ్నించెను. ఆతఁడు కృతాంజలితో భూమి కటు వంగి " చిత్తము! లే—" అనుచుండ, సేవకులనందఱ దూరమునఁ గలమఱియొకచావడియం దుండుఁడని యాజ్ఞాపించి యామంత్రిశేఖరుఁడు తనవెంటవచ్చినభృత్యునిచేతి కొకతాళము చెవినిచ్చి భవనద్వారమును దీయించి సేవకులనందఱ నచటనే యుండుఁడని యాతఁడు లోనికిఁ బోయెను.

ఈతాళముచెవి త్రిప్పుటవలనఁ గలిగినసవ్వడి రాయలు గ్రహించి లేచి " అప్పాజీ !" అని పిలిచెను. " ఏమిది ? సూర్యుఁడు గతి తప్పినట్లు—" అని మంత్రియనుచుండ రాయలు " వలదు! కారణములు పిమ్మట తెలియఁజేయుదును. ఉద్దేశపూర్వకముగఁ గాని—బుద్ధిపూర్వకమునఁగాని యొనర్చినది కాదు " అని సమాధానము చెప్పుచు బయటికి వచ్చెను. " రాయచూరుముట్టడిని గుఱించి యోజించుచుంటిరా ?" అని తిమ్మరుసు సనెను. " కాదు " అని రాయలు పరా

టున నన్నను. "కవితాకన్యపై దృష్టికాదు కద!" అని తిమ్మరుసు చిఱునవ్వు నవ్వెను. రాయలు నవ్వుచు "సభాభవనమున కొకగడియలో వచ్చెదను." అనెను. "చిత్రము" అని తిమ్మరుసు మేడదిగెను.

రెండవ ప్రకరణము.

—(०)—

చింతామణిమందిరము.

రాయల పడకగదికిఁ బ్రక్కఁ జింతామణిమందిరమను నొక్క భవనము కలదు. అందనేక చిత్రపటములు గోడలపై వ్రేలాడుచుండెను. శయనించుటకు, విలాసార్థముగఁ గూర్చుండుటకు వీలయినపూలపనిచేసినగుడ్డతో నాలుగైదుసోఫాలామందిరమునఁ గలవు. బారులుతీరినపవడపుఁగంబములపై బంగరులతలు చుట్టికొని ప్రాఁకుచున్నట్లుఁ జిత్రింపఁబడెను. పులిచర్మములు, నేనుఁగుదంతములు ననేకము లాగదియందు గోడలపైఁ జిత్రపటములనడుమ నందముగ నమర్చియుంచిరి, సజీవము లనిభ్రమగొల్పుదుప్పులతల లచ్చటచ్చట నమరియుండెను. చూరు మొగ్గలు తీర్చిన ట్లుండి స్తంభములపైనమర్చిన సింహపుఁదలలయందుఁ బ్రతిఫలించుచుండి గదియంతయు వితానములపై నద్దినపూలచెట్లతోడను, నందందు ఫలించిన వింతరంగులఫలజాతులవలె నమరియున్న పాదరసపుబుడ్లతోడను, ఫలముల భక్షించుటకెగిరివచ్చినవాయని తోఁచు తెక్కలల్లార్చుపక్షి చిత్రములతోడను శోభావంతమై యుండెను. రత్నఖచిత మగుబంగరుపిడ్లును, శ్యామలము లగుపట్టుత్రాళ్లును గల రెండుకరవాలములు గోడపై మేకులకుఁ దగిల్చి యుంచిరి. గదిలో నడుగుభాగమున విశాల మగురత్నకంబళము పఱచియుండెను. చాందినీకంచువలె ముత్యములసరములు వింతవింతగ నమర్చియుండెను. పాదరసపుబుడ్లయం దామూల్యపుజాలరులును, రత్న

కంబళముపై నున్నరంగురంగులపుష్పములును బ్రతిఫలించి చెక్కడపుఁబనిచేసిన పెద్దగాజుకుప్పెలో సానఁబట్టిన పెద్దవిచిత్రరత్నగోళములో యని భ్రాంతిగొలుపుచుండెను. నవరత్నములహారములును, రాయలు ధరించుశిరోవేష్టములును జలుగుసరిగపూలపని చేసినయంగరకాలును, కొలఁదిగ నాగదియం దొకసోఫాపైఁ బడియుండెను. బంగరువికారము గలకఱ్ఱచట్రములం దమర్చిన నాలుగైదు నిలువుటద్దము లాగదియందు నాల్గుప్రక్కల నమరియుండి, యెవ్వరైన నందుఁ బ్రవేశించినచో నొకదానియం దొకటి ప్రతిఫలించి యెందఱో ప్రవేశించినట్లుఁ గనఁబడును.

ఇప్పు డామందిరములోనికి రాయలు ప్రవేశించెను. ద్వారముకడ వేచియున్న భృత్యులలో నొకని జూచి "నీవీక్షణము పోయి—" అని సందేహించి తిమ్మరుసయ్యవారి నీదినము సభయందలి వ్యవహారములఁ బరిష్కరింపుమని చెప్పుము—" అని రాయ లాజ్ఞాపించెను. భృత్యుఁడు వినయపూర్వకముగ వంగి వెనుదిరుగక రాయలవైపునకే ముఖముంచి కొంచెము నడచి నిష్క్రమించుచుండ "ఈమాటలు రహస్యముగ నప్పాజీతోఁ జెప్పుము. నేఁడు కొంచెము బద్ధకముగ నున్నది" అని రాయలు చింతామణీ మందిరములోనికిఁ బోయెను. అతని దృష్టి నలువైపులకుఁ బ్రసరించెను. అతఁ డామందిరమునంతను గ్రొత్తవానివలెఁ జూచెను. అతనికి దనివి కలుగలేదు. అతని వదనమునఁ గొంచెము విచారము—అట్లనుటకు వీలులేదు. అసంతుష్టిభావచిహ్నములు ముద్రితములై యుండెను. ఆచిహ్నములైనఁ బరిశీలనముగఁ జూచు బుద్ధిమంతులకు మాత్రమే గోచరమగును తక్కినవారవి నిద్రబద్ధకమునఁ గలిగినలోపములని తలంపవచ్చును.

అతఁ డాభవనమున నున్నయొక తాటియాకుల గ్రంథమును దీసి చదువఁదలంచెను. నూలు త్రాడును విప్పి గ్రంథమును దెఱచునప్పటి

కది మేఘసందేశమయ్యెను. ఆతఁడది చదువకయే ప్రక్కనుంచివేసెను. ఆగ్రంథము నాతఁడు చదువఁదలంపలేదు. రామాయణము షట్కాండలు నొకవైపున, భారతయుద్ధసంతయు రెండవవైపునఁ జిత్రింపఁబడియున్న పటముల నాతఁడు చూచుట కొంచెము తృప్తికరముగ నుండునని తలంచెను. హరధనుస్సు విఱుచునప్పుడించుక దూరమున నిలువఁబడిన సీత ముద్దుమొగమునందలి వింతభావము లాతనికంటఁబడెను. ఆతని హృదయమున భావపరంపర లుదయించి కల్లోలముచేయఁ గొంతవడి కొక్కనిట్టూర్పుఁ బుచ్చెను.

రాయలు భృత్యునిబిలిచి యలసాని పెద్దనగారిని బిలువుమని చెప్పెను. భృత్యుఁడు చిత్తమని వెడలిపోయెను.

ఇంతలో నాభవనముకడ నున్న మఱియొకసేవకుఁడు తత్తరపాటుతో భవనద్వారమునఁ బ్రవేశించి "ప్రభువులనుజూచుటకుఁ దిమ్మరుసయ్యవారు వచ్చుచున్నార" ని చెప్పెను.

"మంచిది, రానిమ్ము" ని రాయలు నుడివెను.

తిమ్మరుసయ్యవారుసభఁ జాలించి గృహమునకుఁ బోవుచు రాయలకడకు వచ్చెను. ఆతఁడు చింతామణీమందిరమునఁ బ్రవేశించి "ప్రభువుగారిచర్య నేఁడు వింతగనున్నది. పరిపాలన ప్రారంభమునుండియు నేఁటివఱ కెన్నఁడు నీట్టివర్తన మెఱుఁగము. రాజకార్యములయం దశ్రద్ధ నూతనము!" అని నవ్వుచుఁ బలికెను. "తగినమంత్రివరులుండినరాజున కీమాత్రము విశ్రాంతియుందాశ్చర్య మేల?" అని మంత్రివరునకుఁ బీరముఁ జూపెను. తిమ్మరుసు నవ్వుచుఁ గూరుచుండి "ఇంతవఱకు నీవిశ్రాంతిపై బాబుగారికికోరిక యుండక నేఁడు కలుగుటయం దాశ్చర్య మున్నది. మంత్రివరులు నూతనముగఁ దగినవారైనట్లు ప్రభువుగారు తెలిసికొనిరా? మమ్ములను బరీక్షింపవలయునని కుతూహలమా?" అని పలికెను.

"ఒక్కనాటి కింత దూరమేల?" అని రాయలనెను.

"ఒక్కనాటికైన భయము లేదు. ప్రభువుగారి విశ్రాంతి కొంతకాలము వఱకు హెచ్చునని సందియమగుచున్నది. కాకుండిన చో నిప్పుడు మఱల రాను. ఏనను మంత్రులయొక్కతను కనుఁగొను టకుఁ బ్రభువులు రాత్రిలు శయనాగారములయందు నిద్రమానియుం డుటమాత్రము—" అని తిమ్మరుసు నవ్వెను.

"నిన్నటిదిన మెండయధికముగ నుండుటచేతను, మొన్న రాత్రి పులివేఁటయు నేఁటివిశ్రాంతికిఁ గారణములు!" అని రాయలునుడివెను.

"అందువలననే రాత్రి సుఖనిద్ర కలుగుటకు మాఱుగ-నిద్ర లేకపోయినది కాబోలు!" నని తిమ్మరుసనెను.

వారుభయులును నవ్వుకొనిరి. అప్పుడచ్చటికిఁ బెద్దన్నగారికొఱకుఁ బోయినభృత్యుఁడు వచ్చి యాతనిరాకఁ దెలిపెను.

"వారిని రానిచ్చుట కభ్యంతరమేమి!" అని రాయలనెను.

"సత్వరము తీసికొనిరమ్ము!" అని తిమ్మరుసనెను.

అప్పు డామందిరములోని కాంధ్రకవితాపితామహుఁడు నవ్వు మొగముతోఁ బ్రవేశించెను. "నేఁడేమి క్రొత్తవారివలె మందిరము లోనికి వచ్చుటకు ముందు భృత్యునంపినారు" అనుచు రాయలు లేచి నమస్కరించెను. తిమ్మరుసు కుశలప్రశ్నమొనరించు నవ్వులొలుకుదృష్టులఁ బఱపుచుండెను. పెద్దన "మంత్రిగారితోఁ బ్రభువులు రాజకార్యములనుగుఱించి మాటలాడుచుండవచ్చునని యట్లుఁ జేసితిని." అని తిమ్మరుసు వైపునకుఁ దిరిగి "గ్రంథపాఠకులు ఖడ్గధారులకు భయముండవలదా?" అని నవ్వెను.

"అవును! గంటపుఁబోటులు ఖడ్గధారలనతిక్రమించునుగదా! ఆవశ్యము మీరు మేము భయపడవలయును." అని తిమ్మరుసనెను.

రాయలునవ్వెను. పెద్దనరాయలవైపునకుఁ దిరిగి "ప్రభువులు

మంత్రివరులతో నేకీభవించుట సహజముకాని యనేక ఘంటములను బోషించునొక్క ఖడ్గమువిలువ నుడువవలయునా?" అని పలికెను.

"కరవాలమును గంటమును గలసిన నుండుశక్తి కేశక్తియుఁ జాలద" నిరాయ లనెను.

"ప్రభువుగారి కారెండుశక్తులును గలవ" ని పెద్దన పలికెను. రాయలు మందహాస మొనర్చెను.

"మీారునుగలవు!" అని తిమ్మరు సనెను.

"తాటియాకులు గీయుటకు" అని పెద్దన పలికెను.

రాయలునవ్వుచు "అప్పాజీ! మీాభోజనమునకు వేళకాలేదా?" అనెను.

"చిత్తము! కావ్యకాలక్షేప మొనరింపుఁడు' సెలవుదీసికొందున" ని తిమ్మరుసు వెడలిపోయెను.

అనంతరము రాయలు పెద్దనమహాకవిని జూచి "గురూత్తమా! నేఁ డొకపద్యము రచియించితిని. మీారు చిత్తగింప వలయును." అని రాయ లొకతాటియాకును దీసి ప్రక్కబల్లపై నున్న గంటముతో నిట్లు వ్రాయుచుండెను.

కననియరవిరిగందంబు కకలను గాంచి
భ్రమరరాజంబు వనమెల్ల క భ్రమసి తిరుగు
పలుకబారినఫలముల క పరిమళముల
స్వప్నమునఁ జూచి కీరంబు క శ్రమల నొందు
స్వర్ణమయపద్మనాళంబు క స్వప్నమందు
గోతికినట్టులు కలఁగని క కూయు హంస
కులికి ప్రియుఁబిల్వఁ గోయని క కూసి పికము
మారుమోసిననవి, ప్రియు క మాట లనుచు
వెదకి తల్లడపడు మఱి క విసుఁగుఁజెందు

స్వప్నమునఁ గన్నదదియెల్ల సత్య మగునె
మారుమ్రోతలు నిజమౌనె కోరుకొనిన
సత్య మెఱిఁగిన పరమాత్మ ఛాయ యైన
బుద్ధి భ్రమఁజెంది బాధలఁ బొదలనేల

అని చదివెను. పెద్దన్నగా రందలిభావములను మఱలఁ జదివి సంతసించెను. పిమ్మట వారు మనుచరిత్రమును గుఱించి మాటలాడుకొనిరి.

మూడవ ప్రకరణము.

—(o)—

చిత్రలేఖనము.

చిత్రలేఖనము మనోహరమైనకళ. ఇది ప్రాచీనకాలము నుండియు నార్యావర్తమునఁ బ్రబలియున్నది. దీనికి రాజాదరణము ప్రబలముగ నుండెననుటకు రాజులును రాజబాలికలు నీయుత్తమవిద్య నభ్యసించుచుండెడువా రనుటయే ప్రబలనిదర్శనము. [కవిత, సంగీతము, చిత్రలేఖనము, నివిమూడును మానవహృదయమును గరఁగింపఁగలవు. ఇందేది ప్రధానస్థానము నాక్రమించు ననువిషయ మిచ్చట నిర్ణయించుకొనుటకుఁ దగినసమయము కాకపోయినను] చిత్రలేఖనము మనోగతభావములను బ్రదర్శించుటకొక సాధనమని మన మంగీకరింపవచ్చును. ఈమూడు కళలును బ్రయోజనములయినవే యైనను మనోగత భావములకంటె మనోగతరూపముల నచ్చుగుద్దినట్లుఁ బ్రదర్శించుటకుఁ జిత్రలేఖనము సులభమైనసాధన మగుచున్నది.

చింతామణీమందిరమున నొకనాఁడు చిత్రలేఖన సాధనములన్నియు సమకూర్పఁ బడియుండెను. కృష్ణరాయలువంటి సార్వభౌముఁడు కుంచె చేతఁ బూని రంగుల ముంచుచు, యోజించుచు, నొకకోమ

లాంగిపత్రికను వ్రాయుచుండెను. అతఁడింకను దాను రచియించెడి తరుణీమణి రూపమును సంపూర్ణముగ రచియించియుండలేదు. కొంత లోటుగ నుండెను. అతఁడు కన్నులు మూసికొని మనోగతరూపమును ధ్యానించి యాపటమును లిఖియించుచుండెను. మఱియొక రెండుగడియలలో నాపటము పూర్తియయ్యెను. అతఁడు లేచి కన్నుబొమలఁ జిట్లించి పటమును జూచెను. మనుష్యాకారమున జీవకళ పోసినట్లున్న యాచిత్రపటమున నింకను గొంచెము లోటు గలిగినట్లుదలఁచి మఱల రెండుమూడు పరిదేశముల సవరించెను. సన్ననిజిలుగు దువ్వలువయు, మెలకమల్ రైకయు, ధరించి, సర్వాభరణభూషితురాలైననిండుజవ్వని యగునాపటమునందలి వనిత యతిరమణీయముగ నుండెను. చక్కని మోమును, కపోలపార్శ్వమై యున్నతీరును, మృణాళములవంటి బాహువులును, సన్నని నడుమును నాసికసొబగును, నుండవలసిన ట్లున్న చుబుకమును, చిఱునగవును నాతరుణీమణి కదలుచున్న సజీవ యగునెలఁతవలె మనోహరమై యుండెను. రాయ లొక్క నిట్టూర్పుఁబుచ్చి చేతులు గడుగుకొని వస్త్రముతోఁ బట్టిన చిఱుచెమటలఁ దుడుచుకొనెను. మందిరద్వారము మూయఁబడి యుండుటచే నేవరు లెవ్వరు నులేరు. రాయ లటునటుఁజూచి మఱలఁ బటమును దదేకధ్యానమునఁ దిలకించి మందహాస మొనరించెను. అతఁడాపటము నత్యంతాదరమును గలిగియుండి నట్లాతనిచర్యలు సూచించుచుండెను. అతఁడు రచియించినపటమున సంతయాదర ముండునేమోయని యనుకొనుట కాపటము నాకస్మికముగఁ జూచిన వారలకున్న రూపము సజీవము కాదని కాని దుర్లభ రమణీయాకృతియని కాని చెప్పుటకు సందేహింపరు. ఆపటముపై ననేక రీతులదృష్టులఁ బఱపి రాయలు తుద కందుపై నొక వస్త్రము గప్పి, మందిరద్వారముకడకు వచ్చెను. మఱలఁ బట్టి [illegible]ంబున నాపటమును జేరి, యాచ్ఛాదిత వస్త్రమును దొలఁ

గించి పటము నొక్కఁగడియవఱకు నదేపనిగఁ జూచెను. ఆదివ్యసుంద రవిగ్రహము కదలి యాతనితో మాటలాడనుంకించిన ట్లాతఁడు భ్రమఁజెందెను. తాను రచియించినపట మదియని యాతఁడు మఱచి యాపటముతో నాతఁడుసంభాషింపవలెనని కుతూహలపడెను. తుదకుఁ గొన్నిమాట లడిగెను. ఆబాలిక సిగ్గుచే వదనము వంచుచున్న ట్లాతఁడు భావించెను. తుద కిస్సీ యిది పటమని యాతఁడు రిచ్చపడిన ట్లాతనివదనము మారెను.

ఎంతసేపు చూచినను దనివితీరని యాకాంతామణిసౌందర్యము రాయలహృదయమును గలఁచివైచెను. కావ్యపఠనమున మనుజుఁడందు వర్ణింపఁబడినవనితను మనోరంగమునఁ జూచి, యాకాంతరూపగుణసౌందర్యములకు మురిసి తుద కట్టికాంతను బడసినయాతనిజన్మము ధన్యమని తలంచునట్లుఁ గేవలము రంగులకూడిక యగునాదళపరి కాగితమునందలి తాను రచియించినరూపము కొఱకు రాయ లావేదనపడుచున్నట్లుఁ జూచిన వారికి ద్యోతకమగుచుండెను.

రాయల మనస్సచ్చట లేదు. ఆతఁ డెన్నివిధములఁ జూచినను చిత్రపటమునందలి బాలిక సజీవమని యాతనికిఁ గలుగుచున్న భ్రమ స్వప్నరూపమున నాతనికి వింతవింతరూపములతోఁ బొడకట్టుచుండెను. ఆలావణ్యవతిపై నెన్నియో పద్యముల రచియింపవలయునని యాతనికి బుద్ధిపొడమెను. పెద్దనకవికడఁ జదివినపద్యము నాపటముక్రిందఁ జిత్రించెను. అచ్చట నేల నిలువఁబడెద వీవలకు రమ్మని పాణిగ్రహణ మొనరించి యామెనీవలకుఁ దెత్తుమని యాతనికిఁగోరిక లుదయించుచుండెను.

తుద కాతఁడు విసిఁగి యాచ్ఛాదితవస్త్రమును మఱల మూసి, పగ మొత్తగించి మఱలఁ జూచి, యెట్టకేల కీవలకు వచ్చెను. ద్వారము తెఱచునప్పటి కచ్చట నంతవఱకుఁ గునికిపాట్లు పడుచున్న భృత్యుఁడొకఁడదరిపడి లేచి, కన్నుల నవలించుకొని, బల్లెము నిలుపఁబెట్టి,

కన్నులఁ దుడుచుకొని యప్రమత్తుఁడై యుండినట్లుఁ గనఁబడుటకుఁ-బ్రయత్నించుచుండెను.

రాయ లాతనిఁజూడకయే పడకగదిలోనికిఁ బోయెను. శయ్యపై బరుండి కన్నుల మూసికొనెను. ఒక్క-అరగడియ కాల మాతఁ డట్లుండి మఱల లేచి చింతామణీమందిరము లోనికిఁ బోయి తలుపులు ఘూసివైచెను.

ఆతఁడు కోరినట్లు—తలంచినట్లు-పటమునందలి బాలికసోఫాపైఁ గూరుచుండి యాతని జూచిలేచిన ట్లాతఁడనుకొని మఱలఁ గాదని నిశ్చయపఱచుకొని, పటముకడకుఁ బోయి వస్త్రమును దొలఁగించెను. ఆమందిర మంతయు నూతనకాంతులఁ బ్రకాశించిన ట్లాతఁ డనుకొనెను. నిశ్చయముగ నందఱకు నాచిత్రపటమునందలి రూపమువలన నాభవనము రమణీయాతిశయమును గాంచుచున్నట్లుఁ దోఁపకమానదు.

ఏమియుఁ దోఁచక చిత్రపటప్రతిబింబముల వందలకొలఁదిగఁ జూపుచున్న నిలువుటద్దముల నాతఁడు పరికించుచుండెను. బాలిక నిలువుటద్దములలో ననేక వేషముల సంచరించుచున్న ట్లతఁడు తలంచుచుండెను. ఒకచోట శూలినియై విక్రమముఁ జూపుచున్నట్లు, ఒకచోట వీణ వాయించుచున్నట్లు, మఱియొకచోట యోగినియైనట్లు, ఇంకొకచో నెన్నియో వేల యువతీమణుల కన్నదానము చేయుచున్నట్లు, కొండొకచో నొకచిన్ననావపైఁ దరంగితసరోవరమునఁ బోవుచు విహారమునకుఁ దన్నుఁగూడఁ బిలుచుచున్నట్లు-తుదకుఁ గొన్నిచోట్ల శయనించినట్లు పూలఁ గోయుచున్నట్లు-అశ్వము నెక్కి-విహారించుచున్నట్లు-నిరాధారముగ నాకాశమండలమున నడచుచున్నట్లు—కొంతవడి కేమియుఁ జేయక తనప్రక్క నిలువఁబడి దుఃఖించుచున్నట్లు, వేలకొలఁదికరజాలము లామెచుట్టును మెఱయుచు మిణుగురుపురుగువలె నదృశ్యమగుచున్నట్లు—నింక నెన్నియో విధములఁ గనఁబడుచుండెను. ద్వా

రము గాలికిఁ దెఱవఁబడెను. అప్పు డాతనిదృష్టియుఁ దెఱవఁబడెను. ఎప్పటిచింతామణీమందిరమయ్యెను. ద్వారమున కావల భటుఁ డాతనికంటఁబడెను. రాయలు దిగ్గున లేచి పటముపై వస్త్రము గప్పి, గవాక్షముపై పునకుఁ జూచెను. అప్పటికిఁ జంద్రోదయ మగుచుండెను. అంతలోనే సాయంకాల మైనదా యని రాయలు తలంచుచు గుమ్మముకడకు వచ్చెను. తిమ్మరుసయ్యవా రిచ్చిరని యొక భటుఁ డొక లేఖ నాతని కిచ్చెను.

దీపమువెలుతురులో నాతఁ డాచీటిచదువుకొనెను. అం దిట్లున్నది.

" ప్రభువర్యా !

నాఁడు మొదలు నేఁటికిఁ బదునేనుదినము లైనవి. తాము సభాభవనమునకే వచ్చుట లేదు. దర్శనమైన దుర్లభమగుచున్నది. మహమ్మదీయులరాయబారులఁ బంపివేసితిమి. పదమూఁ డెందరలు మిక్కిలి ముఖ్యముగ గమనింపవలసి యున్నది. దీనికిఁ బ్రత్యుత్తరము లేని మొదల నప్పాజీని మీరు నిందింపవలదు.

తిమ్మరుసయ్య."

రాయ లది చూచి మారుపలుకక శయనాగారమునకు వెడలిపోయెను. భృత్యులును వెడలిపోయిరి.

నాల్గవ ప్రకరణము.

—o—

గూఢచర్యలు.

రాత్రి మూడవజాము గడచుచుండెను. చంద్రాస్తమయమై యొకగడియకాలము గడచినది. చీఁకటు లెల్లెడల సాంద్రముగ వ్యాపించుచుండెను. నక్షత్రరాజి ప్రకాశవంతమైనను విజయనగరాంతఃపురమునందలి చింతామణీమందిరముకడ నంతగాఁ బ్రకాశము నొద

వించుట లేదు. కారణ మాచుట్టుప్రక్కల జీమూతములవలె వ్యాపిం చియున్న తరుచ్ఛాయలై యుండును. పవనదేవుఁడు మందమందముగఁ బ్రచారము లొనరించుచున్నను బ్రకృతి యంతయు నిశ్చైతన్యమై యుండెను. నిద్రించుమనుజుని యుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసము లాతని నెంత చైతన్యయుక్తముగ నుంచునో యట్లే ప్రకృతి జీవచిహ్నము లున్నను గమనించుటకు వీలగునంత చైతన్యము లేదు. అప్పుడప్పుడు నిద్రించు నాతఁ డేదో మకాటునకో యవయవచలనముఁ జేయునట్లు—గాలి రివ్వున వీచి తరుశాఖలలో నొకటిరెంటిని గదల్చిచల్లారుచుండెను. పట్టణమునందలి ఘటికాయంత్రాలయములనుండి యప్పుడే పదునెనిమిది గంటలు కొట్టిరి. సంపూర్ణముగ వికసించినబొండుమల్లియలు, పారిజాతములు, చంద్రకాంతములు, మున్నగుపుష్పములనుండి పరిమళములు బయలువెడలి వాతావరణ మంతయు సురభిళముగఁ జేయుచుండెను. చింతామణీమందిరప్రాంతము లన్నియుఁ బరిమళవంతములై యుండెను. అంతఃపురమున నున్నకావలివాండ్రు కొందఱు కూరుచుండియుఁ గొందఱు నిలువఁబడియుఁ, గొందఱు గోడలకుఁ జేరగిలియుఁ గునుకుచుండిరి. దీపకాంతులు క్రమక్రమముగాఁ దగ్గిపోవుచుండెను.

అగాధాంధకారమున నొకవ్యక్తియెట్లో రాయలయంతఃపురప్రవేశ మొనర్చెను. అతఁడు మెల్లగ నాచింతామణీ మందిరముకడకు వచ్చి తలుపు త్రోసెను. అది తాళముచే బంధింపఁ బడియుంటఁ దన మొలనుండి యొకబీగము తీసి తలుఁపుఁ దెఱచి, యావ్యక్తి లోనికిఁ బ్రవేశించి, చెకుముకి రాల్చి తన యొద్దనున్న మైనపువత్తిని వెలిఁగించెను. అతనిముఖమున నొకవస్త్రము వ్యాపించి యుంట వ్యక్తి యెవ్వరో తెలియుటలేదు. మఱియునాతఁ డాదీపసాహాయ్యమున నందు రాయలు రచియించినపటమును జూచి దీపమార్పెను. బయట వృక్షముపై నొకఘూక మరచి యెగిరిపోయెను. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగఁ

గాఁబోలు మఱియొకటి వికృతముగఁ గావుకేకలతో నరచుచు దాని వెంట నెగిరిపోయిన ట్లులుకు డయ్యెను.

ఇంతలో నెవ్వరో వచ్చి యాతని వెనుకపాటున నిలువఁబడి కరతలమును జల్లగఁ దాఁకిన ట్లాతఁడు గ్రహించెను. ఇరువురుభటు లావ్యక్తిని బట్టుకొని యీవల కీడ్చిరి. వ్యక్తి నిర్భయముగఁ దాళము వైచెను. భటు లాతనివింతచర్యకు భయాశ్చర్యముల నొందుచు, రాయలు లేచునుభయమున నానోరఁగనుగుఱించి కేకలువైవక యే యాతని దూరమునఁగలయంతఃపురరక్షకునికడకుఁ దీసికొనిపోయిరి. అంతఃపురరక్షకుఁ డాతనికడ కొంకదీపమును దెచ్చెను. ఆతనివదనమును బరికింప నాతఁడు తిమ్మరుసు. అందఱు భయమునొందిరి.

అప్పుడు తిమ్మరుసంతఃపురరక్షకుని చెవిలో నేదియో చెప్పి క్రిందకు వెడలిపోయెను. ద్వారరక్షకుఁడు లేచి నిలువఁబడి మంత్రికి వందనము చేసెను. "మంచిది! కావలియం దప్రమత్తులై యుండుఁడు! ఏది! నేఁబోవునప్పుడిచ్చిన వస్తుచయము!" అని తిమ్మరుసు తనవస్తువులను గరవాలమును దీసికొని వెడలిపోవుచుండెను. భటులందఱు నాతనివింతచర్య లెఱిఁగినవారగుట నాశ్చర్య మొందకపోయినను భయము నొందిరి.

అంతఃపురద్వారమును గడచి తిమ్మరుసు శ్రీకృష్ణన్న యొక్క విహారమందిరమునకుఁ బోయెను. ఆమందిరము సుధాధవళకుడ్యయుతమై సమోన్నతమై విరాజిల్లుచుండును. రాయలిచ్చవచ్చినప్పుడందుఁ బ్రవేశించి సుఖకాలక్షేపము చేయుచుండును. విద్వద్గోష్ఠి సలుపుచు రాయ లందొకప్పుడు నెలకొలఁది నివసించును. ఆమందిరమునకుఁ గ్రిందిభాగమునఁ బరరాష్ట్రములకును, సరిహద్దులఁగల యెల్లరజాతుల వారికిని సంబంధించిన కార్యాలోచనమున కనువగు నుద్యోగులును గాగితములు నుండును. అప్పటికిఁ బహుత్రముగ నెంచఁబడు పారాయణ యోగ్యము లగుగ్రంథరాజము లన్నియు వానికనుసరించి

తాళపత్రములపై వ్రాయుచుండినను రాజకీయము లగువ్యవహారము లన్నియుఁ గాగితములపై జరుగుచుండెను. అప్పటికే కొండపల్లిసీమ కాగితములును, బుడతకీచుల (Portuguese) దేశమునుండి కొత్తగ వచ్చునీలిగోవాకాగితములును వాడుకలోనికి వచ్చుచుండెను. కాగితము లరుదై ప్రియమగుట నెల్లవారలు నింకను గాగితముల నుపయోగించుట లేదు. ఈమందిరమున కించుకదూరమున రాయలవారి గూఢచారుల కార్యస్థానముండెను ఆర్యావర్తమునందు రాజు ప్రజాభిప్రాయమును దెలిసికొనుటకును, శత్రుసామంతరాజులకుట్రల భేదించుటకును విరివిగఁ జారుల నుపయోగించుట పురాణకాలమునుండియు వాడుకఁ గలదు. రాష్ట్రపరిపాలనమునకు ముఖ్యసాధకులగు గూఢచారులు రాయలకాలమున నత్యున్నతస్థానమును వహించియుండిరి. అధికవేతనములతో గూఢచారులపై శ్యాముని రాయ లేర్పఱచి, యందుఁ బలువురున్నతోద్యోగుల నియమించెను. దక్షిణహిందూస్థానమునందలి వార్తలన్నియుఁ బ్రతిదినమును దెలిసికొనుచుండుట రాయలవంటిసార్వభౌమునికి విధాయక మగుట నీశాఖయం దతినిపుణులును బుద్ధిశాలురు నగుగూఢచారుల నెందఱనో యాతనిరాజ్యమున నుంచుకొనెను.

తిమ్మరుసు విహారమందిరప్రవేశ మొనరించి పైయంతస్తుమీఁద నున్నయొకవిశాలప్రదేశమునకుఁ బోయి యచ్చటఁ బఱచియున్న కంబళముపై నాసీనుఁడై యోజించెను. అతఁడొకటి రెండుగడియ లాచీఁకటిలోఁ గూరుచుండి, తన కొక భృత్యుని బిలిచి గూఢచారాధిపతిని దీసికొని రమ్మని చెప్పెను. ఆభటుఁ డొకగాజుగోళమునం దున్న సుగంధతైలదీపికను ముట్టించి చారాధిపతిని దీసికొని వచ్చుటకుఁ బోయెను. ఉచితకాలమున నాతఁ డటకు వచ్చి మంత్రియాజ్ఞ నాతని కించుకదూరమునఁ గూరుచుండెను.

"సీపతినిపుణు లగుచారుల నియమించి, దేశమందున్న సాంప

ర్యవతు లగురాజకన్యల రూపపటములఁ దెప్పింపవలయును. సౌందర్య రాశి యగుపటమునందలికన్నియ చేతుఁజిక్క—కాని విజయా! నీవానాఁడు గజపతితనూజాతపటమని పంపితి వది యెచ్చట నున్నది?" అని తిమ్మరు సడిగెను.

విజయుఁడు స్మృతి నభినయించి "చిత్రము! అది దేవరకడనే విడిచిపెట్టితిని." అని బదులు పలికెను. పిమ్మట తిమ్మరు సాతనిఁ జిత్రపటసంగ్రహణము పదునుదినములలోఁ బూర్తికావలెనని చెప్పి పంపివేసెను. కొంతవడికిఁ దిమ్మరుసు తలపంకించి "ప్రత్యుత్తమక్షత్రియరాజ్యమున నీచిక్కు పోలేదు. నరసింహదేవరాయలు నాగాంబను విడిచి యొకవత్సరము గడపుటయు, సవతితోఁ బంతము వైచి యామె యోడిపోవుటవలన నాఱుమాసములు పేరునకు దాసియగుటయు, శత్రువు లీభానుని ప్రకాశమున కోర్వఁజాలక కుట్రలు వైచుటయు నీవివాహమున కాటంకములుగ నున్నవి. సుక్షత్రియు లగువారి వాసిష్ఠ యగునాగాంబికాపుత్రుని కీకళంకమువలనఁ గొన్నిచిక్కులు తటస్థించుచున్నవి. ఒకమనుజుని మంచివాఁడని ప్రఖ్యాతి నొనర్చుట కష్టము కాని, దుష్టవంశజుఁ డనిగాని, వ్యభిచారి యనిగాని, దొంగయనిగాని, త్రాగుఁబోతనిగాని సులభముగఁ బ్రకటింపవచ్చును. దుర్వార్త జలముపైఁ దైలబిందువువలె రక్తముచెడిన శరీరముపైఁ దామరవలె నిట్టే ప్రాఁకిపోవును. కానిమ్ము! విజయనగరసార్వభౌమునిపైఁ గలిగినయింతవార్తలనే భేదింపలేమా? కాని—యొక్కటి భయ మగుచున్నది. వ్యాసకాళిదాసాదిమహాకవులకీర్తి కనూయపడి శత్రువులుప్రబలఁజేసినదుర్వార్త లిప్పటికిని శిలాశాసనములవలె సముద్రములగుశాసనములవలె నిలిచిపోయినవి. అట్లేయీవార్త—కాఁగలదానిని గ్రహించి యిప్పటినుండియుఁ గలతపడినఁ బ్రయోజన మేమి? జ్ఞప్తియున్నది. బహుశః గజపతితనూజాత యైయుండును. పటమునందలికన్నె

యమైనచో నిప్పుట వివాహవిషయము విచారింపవలెను. ప్రభాత మగుచున్నది. అదిగో కోడికూఁత !" అని తిమ్మరుసు లేచి వెడలిపోయెను. సేవకుఁడు దీపమార్పెను. ఇఁక నచ్చట నేమున్నది? మహామంత్రిగారు లేనిదే యామందిరమునఁ బ్రభాతకాంతులైనఁ బ్రవేశింప వీలు లేదు.

ఏడవ ప్రకరణము.

—o—

ఆరసాహిత్యము.

"అవును! నాటకముల ననుసరించి ప్రబంధములు వ్రాసియుండిరి. పినవీరన్నగారి శృంగారశాకుంతలమును, ఇటీవల రచియింపఁబడిన ప్రబోధచంద్రోదయము నందులకు దార్కాణములు!" అని పెద్దన పదునాల్గువత్సరముల వయస్సుగల భట్టుమూర్తితో ననెను.

"చిత్రము! తాముకూడ నట్లే—" అని భట్టుమూర్తియనుచుండ నడ్డము వచ్చి

"అట్లుకాదు. రాయలవారికి వస్తువు ప్రాచీన మైనను, పురాణగాథల నెత్తి విపులముగఁ బ్రబంధశైలి ననుకరించుట సమంజస మని యభిప్రాయము. ఇప్పుడు ప్రబంధములే వన్నెఁగాంచుచున్నవి. ఇందుఁ గవికి స్వేచ్ఛ కలదు. శక్తియుక్తులఁ జూపుటకు భావప్రకటనము, రసప్రకటనముఁ జేయుటకు, నిచ్చవచ్చినటుల స్వభావమును వర్ణించుటకు వీలు గలదు. కావుననే పురాణములు, యక్షగానములు, రగడలు, ద్విపదలు మాని కవులందఱుఁ బ్రబంధములకే ప్రయత్నించుచున్నారు." అని పెద్దన్నగారు నుడివిరి.

"ఇదివఱ కైదాఱుప్రబంధములకు రాయలవారు బహుమానములొసఁగిరి కాని యగ్రహారము నిచ్చుట లేదు." అని భట్టనెను.

"ఓయీ! చెప్పుటతో సరియా! ప్రబంధము వ్రాయుటయు నేగ భాషాంగీకరణమా! ఉచితరీతిఁ దగుమాత్రము పెంచి నాయికానాయకగుణపోషణమున కవసరమగు స్థితిగతులఁ గల్పించుకొనవలయును. ఇదివఱకే నియమింపఁబడినపాత్రల యథార్థస్వభావములఁ బ్రకటింపవలయును." అని పెద్దన పలికెను.

"చిత్రము! మీరెప్పుడు ముగింతురో ప్రబంధము! ఆరెండాశ్వాసములు వ్రాసి యట్లే యుంచిరి." అని భట్టనెను.

"చూతమేఁడి! సూరన–" యని పెద్దనపలుకుచుండఁ గ్రొత్తతాటియాకులను గీయుటకొఱకై తెచ్చికొని యొక బాలుఁ డటఁ బ్రవేశించెను.

"పిమ్మటఁ దాటియాకుల గీయవచ్చును. కేతనదశకుమార చరిత్రమును దీయుఁడు. భట్టూ! సూరన్న నిన్నటిదినమున మేఘసందేశ శ్లోకములను గాని పాణినిసూత్రములనుగాని యొప్పగింప లేదు. అమరముకూడ మఱచిపోవునేతఁ డేమిపనికివచ్చును." అని పెద్దనయనుచుండ–

"తాతగారూ! మీచేఁ దిట్లు దినుటకంటె—." యని ముఖము చిట్లించుకొనునాతని జూచి—

"పింగళివారిచిన్నవాఁడ వామాత్రము నుండవలసినదే! పెద్దయుఁ జిన్నయు లేదా? పద్యగతప్పుల తిట్టుటయేనా? చూడుము మాభట్టువానిని–ఎంతవిద్యార్థియో—రాయలవారి వైణికునికడకుఁ బోయి సంగీత విద్యకూడ నభివృద్ధిపఱచుకొనుచున్నాఁడు. మేమిట్లే చదువుకొంటిమా? పిల్ల యెదిగినది. మా మనుమరాలు నీపై నొకశతకముఁ జెప్పెను. అందుదాని కంటెనైన నభిమానము యుండవలదా? రెండుముక్కలువచ్చిన రాయలకడ నేనైన నింతయుపయోగమని చూచుచుంటిని." అని పెద్దన యూరకుండెను.

"నాకంతదారిద్ర్యము లేదు. రాయలు మాతండ్రిగారి కొసఁగిన నిడుమానూరగ్రహారమే చాలును. కాలిపైఁ గాలువైచికొని కూ

రుచుండిన జరుగును." అని సూరన పలికెను.

"విద్య ధనార్జనమునకుఁ గాకపోయినను, రాయలసమ్ముఖవర్తనమునకు విద్యావ్యాసంగ మవసరము." అని పెద్దన యనెను.

భట్టు వికసితనేత్రముల నీసంభాషణము వినుచుండెను.

"రాయలసమ్ముఖవర్తనము గౌరవాస్పదమే. దానికి చిలుకపలుకులు బండవల్లెలు నవసరము లేదు." అని సూరన పలికెను.

"అవును! సహజకవితాధార గలపోతనామాత్యులవలెఁ బ్రతిభ యుండినఁ జాలును. కాని పాండిత్యములేనికవిత యాస్థానాదరణమునకుఁ దగియుండదు." అని పెద్దన పలికెను.

"స్వామీ! పాండిత్యములేనికవిత ప్రకాశించునా?" అని భట్టుమూర్తి యడిగెను.

పింగళిసూరన చిన్నతనపువెఱ్ఱియో — హేళనమో — వికవిక నవ్వుచుండెను.

"తాతగారూ! కవితకుఁ బాండిత్యమునకు సంబంధము లేదు. మీరు చెప్పినట్లు పోతనార్యునిభాగవతము గౌరవింపఁబడకపోవుట కాతనిపాండిత్యలోటు కావచ్చును. కాని సహజప్రతిభ గలకవితయందుండుగుణమునే గ్రహింపవలయునుగాని గ్రంథకర్త యనేకశ్లోకముల నెల్ల వల్లెవేసెనా? నాటకాంతము గురుకులవాసము చేసెనా? అలంకారశాస్త్రమంతయు హస్తగతమై యుండెనా? అని విచారింపరు." అని మఱల నవ్వెను.

"తెలియనివానికైనఁ జెప్పవచ్చును. తెలిసినవానికైనఁ జెప్పవచ్చును. తెలిసియుఁ దెలియనిమూర్ఖునితో నేమిచెప్పను." అని పెద్దన కోపపడెను.

అంతటసూరన గృహములోనికి వెడలిపోయెను. దాఁచి యుండున్న తనబట్టలపెట్టెను దెమ్మని యత్త నడిగెను. అప్పు డాతని

తంతు వదియేల ? నీవు పోయి తెచ్చుకొమ్మనెను. అతఁడు చిందులు ద్రొక్కుచు మఱలఁ జావడిలోనికి వచ్చి తనవస్త్రములఁ దీసికొనుచుండెను.

"అబట్టలు తీయుచుంటివేల ?" అని పెద్దన యడిగెను.

"మాగ్రామము పోయి రావలెను." అని సూరన చెప్పెను.

"ఇంతమూర్ఖునకుఁ జదు వెట్లు వచ్చును ? స్వచ్ఛమైన నరస్కృతపాండితి లేనినాఁ డీతనిమొగముఁ జూడను. ఓసీ ! సూరనా ! నీభార్యకడఁ గాళిదాసత్రయముఁ జదివి నన్నుఁ జూడరమ్ము !" అని పెద్దన హేళనము చేసెను.

ఇంతలో లోపలనుండి యత్తగారు "నాయనా ! బాబయ్యగారిమాటలకు వ్యతిరేకింపకుము. బుద్ధి తెచ్చుకొనవలదా ? ఎన్నినాళ్లు చిన్నతనము ! అఁడుదానవైన నిద్దఱుపిల్లలతల్లివై యుందువు." అని పలికెను.

సూరన కెంతయో కోపము వచ్చెను. మఱుమాటఁ జెప్పుటకు నాలుక తొణుకనంతయాగ్రహము వచ్చెను. అగ్రహము దుఃఖముగా మారిపోయెను. అతనికిఁ గంఠస్ఫూర్తి యైనపిమ్మట నాపెట్టెలో నాతనికిఁదీసికొనవలసినవస్త్రాదికము లగపడ లేదు. అతఁడు దొడ్డిలోనికిఁ బోయి పెంకుటింటిపెణకపై నారఁబెట్టిన రెండు తాటియాకుగ్రంథములను దీసికొనెను. అందొకటి యాతఁ డప్పుడు రచియించిన చాటుపద్యమణిమంజరి. రెండవది గరుడపురాణము. అతఁడా రెండుగ్రంథములను దీసి పెరటిలోనున్ననూతిలోనికి విసరివైచెను. అతఁ డాదొడ్డిదారిని భోజనము చేయకయే వీథిలోనికి వచ్చి జనసమ్మర్దములగుటియనగర పురవీథుల నెందేని వెడలిపోయెను. అతఁడు పింగళి పోయియుండు నని వారనుకొనిరి. సూరనభార్య యీసంగతులు విని "అమ్మా ! కృష్ణవేణీతీరమునఁ గలపింగళిపోవలయునన్న సులభమా ? వారిని బోయి

తీసికొనిరమ్మని తాతతోఁ జెప్పుము." అని తల్లిని బ్రతిమాలుచుం డెను. ఆమెతల్లి తనతండ్రియగు పెద్దనతో నీసంగతులఁ జెప్పలేకపో యెను. ఏమైన నేమి ? సూరన రెండుమూడుదినములైన నింటికి రా లేదు. అతఁడు పోవుచు "అత్తింటి నాలుగునెలలున్న నంబటిగట్టు తే గు" నన్నమాటలు సూరనభార్య వినెను. ఆమె మిగుల దుఃఖించెను. ఆమె బాలిక ! ఏమిచేయఁగలదప్పుడు ?

ఆఱవ ప్రకరణము.

—— (0) ——

కథకుఁడు.

గోదావరినదిమీఁద నుత్తరముగనున్న కళింగదేశమునకుఁ గజ పతినగరము ముఖ్యపట్టణము. ఆపట్టణము పెద్దకోటయు, దుర్గమ మగు పరిఘయుఁ గలిగి శతృదుర్గమమ్ము యుండును. ఆదేశమును గజపతి యనురాజు పాలించుచుండెను. ఒకనాఁ డాపట్టణమునందున్న పూట కూటింటియరఁగుపైఁ గొందఱుస్త్రీపురుషులు చేరి యుండిరి. వెన్నెల దినములగుటఁ గొందఱారుబైటఁ గూరుచుండియుండిరి. ఎవ్వరోనలువ దిపత్సరములపురుషుఁడు దేశమునం దప్పటికి ననుశ్రుతముగ వచ్చుచు న్నకాశీమజిలీలలో నియొకకథ చెప్పుచుండెను. అరఁగుపై నాముదపు దీపము వెలుఁగుచుండెను. రాత్రి యేడెనిమిదిగడియలు దాటియుండు టచేఁ బట్టణమంతయు మాటుమణఁగుచుండెను. కథ చెప్పునప్పు డచ్చ టనున్నవృద్ధుఁడొక్కఁడు దూగొట్టుచుండెను. కథయం దొకరాజకొమ రిత వర్ణింపఁబడుచుండెను. ఆమె మిక్కిలిసౌందర్యవంతురాలనియు నం తటిరూపవతి యీభూలోకమున దుర్లభయనియు రంభాద్యప్సరోంగ నామణు లామెపాదసేవకైనఁ దగమని సురలోకమునకుఁ బారిపోయి రనియుఁ గథకుఁడు యథాప్రకారోత్ప్రేక్షాలంకారాదులతో వినువారి చెవులకు విందుగఁ గథ చెప్పుచుండెను.

అప్పు డందున్న యువకుఁ డొకఁడు "మాయూరి రాజాధిపుత్రి కంటె సుందరమైనవారు కలరా ?" అని ప్రశ్నించెను.

కథకుఁ డాగి "ఏమది నాయనా ?" అని యడిగెను. అపుడు చ్చ వాఁడు మునులఁ దన సందేహమును దెలియఁ బలికెను. కొందఱు నవ్వి కథ సాగనిండనిరి.

“అట్లుకాదు! బుద్ధిమంతుఁడు ప్రశ్నించినాఁడు. ప్రత్యుత్తరము సెప్పకుండనుండుట మంచిది కాదు.” అని కథకుఁ డాపడుచువానివైపునకుఁ దిరిగి “నాయనా! నేఁ జెప్పిన రాజకన్య సౌందర్యమున కప్సరసలే తీసిపోవుదురన మనుష్యాంగనలొక లెక్కయా ?” అనెను.

“అట్లనుటకు వీలు లేదు. మీరును మా రాజకన్యను జూచిన నట్లనరు.” అని యాపడుచువాఁ డనెను.

“అట్లయినచో మనమిద్దఱము రేపాకన్యను జూతము!” అని కథకుఁ డనెను.

“రాజబాలికను జూచుట యెట్లు?” అని సభికులలోఁ గొందఱు కథననుసరింపు మనిరి.

“రూపపటమును జూచినఁ జాలదా ?” అని యువకుఁ డనెను.

“నీ హృదయమున నా కన్య చిత్రపటమును సంపాదింపుము” ని కథకుఁ డనెను.

“చిత్రపట మొకటి వచ్చునా ? మాయూరి ఘ టినిచ్చువాని తేఁబడి వరాల నిచ్చినచో నా బాలికరూపమును దిలకింప నగును. నే నచ్చటఁ జూచితిని.” అని యువకుఁ డనెను.

“మంచిది. ఉదయమున మనము మాటలాడుదము.” అని కథకుఁడు కథ ననుగమించెను.

అందాక వీరాగ్రేసరుఁ డగు బాలకుఁడు చేసిన సాహస కార్యములును, పామొకటి యాతని బాల్యమునఁ దేనెటీఁగుల నోటఁబడుచున్నట్లు

చేసి కాపాడుటయు, వేటకువచ్చిన రాజా బాలకుని దీసికొనిపోయి పెం చుకొనుటయు, రాజ్యహీనుండైన యాతండా బాలకుని దెచ్చినప్పటి నుండియు ననేకరాజ్యముల కధికారి యగుటయు, బాలకుని కై దేండ్లు దాటిన వెంటనే సౌందర్యరాశి యగుకన్నియను బెండ్లియాడి యెత్తు కొనివచ్చుటయు, మామగారిరాజ్యమున నాకన్యకుం బుట్టినపుత్రునికిం బట్టాభిషేక మొనరించుటయుం గొద్దిమార్పులతో నాబాలకుం డట్లేసు మా రాజు వేలమందిభార్యలకు మగండై సుఖముగం దండ్రిమరణానం తరము రాజ్యమేలుటయు దివ్యగమనములు దివ్యదృష్టులు పరకాయ ప్రవేశము లాదిగాంగల సమస్తకలాకుశలుండగు నారాజావేలయొక టవసారి మఱలం బుత్రినిగనుటయుం గథ కంచికి వెళ్లుటయు, మేమింటి కినచ్చుటయు నాదిగాంగల సర్వవృత్తాంతములం బూసగుచ్చినట్లు కథ చెప్పి ముగించెను. సభ్యులందఱు లేచి తమతమయిండ్లకుం బోవయత్నిం చుచుండిరి. చల్లగాలికి నిద్రపోయిన సంతానముల లేవుకొని స్త్రీలు లేపి బాబుగారుండి ఎట్టియొకకథ చెప్పిన బాగుగనుండుననియు, మా యప్రపంచ మనియు, మహారాజు లనియుం, జెప్పుకొనుచుం దమకుం దోంచినట్లు విమర్శించుకొనుచు నందఱు నిండ్లకుంబోయిరి. మహారాజ పుత్రిక సౌందర్యవతి యని చెప్పినయువకునితోం గథకుం డుదయము న రమ్మని చెప్పి పూటకూటింటియవ్వ యమర్చిన ప్రక్కపైం బరుండం బోయెను.

మరుచటిదిన ముదయమున యువకుండు కథకునికడకు వచ్చెను. అతం డింకను లేవలేదని పూటకూటింటియవ్వ చెప్ప రాత్రి కొందఱు పామరజనులు “ఈబాబు దేయూరో? రెండుకీర్తనలు పాడంగలరేమొ?” అని యడిగిన సర్వసాధారణ ప్రశ్నములు స్మృతికిరా నాతండు నీకథ కునివాసస్థాన మేదియై యుండునని యూరక కూరుచుండునప్పు డొద వుపనిలేని యర్థముమాలినయాలోచనములం జేయుచుం గూరుచుం

చెను. ఇంతలో నాకథకుఁడు లేచి వచ్చి యువకునిజూచి సంతసించి యూరుచుట్టెటి కాతనితోఁ గలసి పోయెను. వారిరువురును గొలనియావలకుఁ బోయి కాలకృత్యముల నెఱవేర్చుకొనిన పిమ్మటఁ బిచ్చయుఁ బాటియు మాటలాడుకొనుచుఁ బట్టణములోనికి వచ్చి ముచ్చియింటికిఁ బోయిరి.

అప్పుడు యువకుఁడు నవ్వుచు రామలింగమునుజూచి ''అన్నా! మిత్రులు వచ్చినారు. ఎచ్చటకుఁ బోవుచున్నావు! కూరుచుందుము.'' అని యడిగెను.

''నక్కపల్లిబొమ్మలా? అవి మేమమ్మము. అంగడిలోనికిఁ బొండు!'' అని యాచెవిటిరామలింగ మనెను.

''అది కాదు. కూరుచుందుము.'' అని యువకుఁ డనుచుండ

''వానిధరలా? మాకుఁ దెలియవు. మేము గిలకలబద్దలు చేయుట మానితిమి. విల్లమ్ములుఁ జేయుట కిప్పుడు మాతమ్ముఁ డూర లేఁడు.'' అని రామలింగ మనెను.

కథకుఁడు నవ్వు నాఁపుకొని ''అయ్యా! మేము విండ్లు కొనుటకు రాలేదు.'' అని గట్టిగా నఱచెను.

''ఇండ్లద్దెకు దొరకుట బహుకష్టము. మాయింటఁ జోటులేదు.'' అని రామలింగ మనెను.

ఇఁకఁ గార్యము లేదని యువకుఁడు లోనికరిగి యాతని భార్యను బిలిచెను. అప్పుడొక బాలిక యావలకు వచ్చి ''ఏమ''ని యడిగెను.

యువకుఁ డామెతోఁ జెప్పి రాజబాలికపటమును దెప్పించెను. రామలింగ మదిచూచి ''మనకొంప మునుఁగును. ఇది యెందులకు?'' అని యడిగెను.

''ఏఁబదివరాలిత్తును. చూపి మఱల రహస్యముగఁ దెచ్చెద''నని యువకుఁ డనెను.

"అమ్మా! అట్లు వీలు లేదు. మా యమ్మను బిలిచెద నుండుఁడు" ని బాలిక లోనికిఁ బోవుచుండ

"అయ్యో వారికి పనియందు కాదు. రాజుగారి పెద్దకూఁతురిది." అని రామలింగ మనెను.

"నా నెత్తి!" అని యువకుఁడు లోనికిఁ బోయెను. మఱియొక కాలికె గడియలో రామలింగకవి భార్య కేఁబదివరాల నిచ్చి యావటము నకు వస్త్రములఁగప్పి యువకుఁడీవలకుఁ దీసికొనివచ్చి కథకుని రమ్మని తీసికొనిపోయెను.

"రాజుగారి సెలవైనది కాఁబోలును" అని రామలింగ మనుకొనుచు నంగడికిఁ బోయెను.

ఏ డ వ ప్ర క ర ణ ము.

ఇది ముఱలస్వప్నము కాదుగద!

"బాబుగా రీదినమున సెలవిత్తు మనిరి. దేశమునందలి ప్రబల శత్రువుల నందఱ జయించి విజయలక్ష్మీ కటాక్షవీక్షణ చంద్రికల విహరించు ప్రభువుగా రర్ధాంగిని గైకొనకుండుట ప్రజలకు సంతోషదాయకము కాదు." అని తిమ్మరుసు రాయలవారితో విహారమందిరమునఁ బ్రసంగించుచుండెను.

"అప్పాజీ! ప్రస్తుతము వివాహము చేసికొనునిచ్ఛ లేదు. మన మాలోచించిన విజయయాత్రకుఁ బిమ్మట యోజింప నగును." అని రాయలనెను.

"ప్రభువులా రట్లు సెలవిచ్చుట ధర్మము కాదు. విజయయాత్రకును బోవచ్చును—" అని తిమ్మరుసనెను.

"ఇంత తొందరగ నిప్పుడు వివాహము కాకుండిన నేమి?" అని రాయ లడిగెను.

"అయ్యో! ఇప్పటికిని దొందర యనుచుంటిరా? దేశమునం గలప్రవాద మీకారణమునం బ్రబలుచున్నది. దేవరవారు తమతుల్యయగుకాంతకు జనింపలేదనియు నందువలన నేమ్రియురాలను తనబాలిక నిచ్చుట కంగీకరించుటలేమి వివాహ మిట్లాగిపోవుచున్న దనియుం బ్రజలయం దొకప్రతీతి వ్యాపించుచున్నది. అది మనరాష్ట్రాభివృద్ధికి క్షేమకరము కాదు." అని తిమ్మరుసనెను.

"ఈశత్రువుల ప్రవాదమునకు భయము నొందవలయునా? కాని యట్టిపలుగాకుల శిక్షింపవచ్చును." అని రాయలనుచుండఁ దిమ్మరుసు నవ్వుచు "లోకమును మూయఁగలమా?" అని పలికెను.

"కాని యప్పాజీ! మనోహారిణి యగుకన్య దొరకనిపట్ల ప్రవాదములకు భయపడుంది యిష్టములేనికాంత నెట్లు పరిణయము కాఁగలము." అని రాయ లనెను.

"బాబూ! మీరట్లు సందేహింపనక్కఱ లేదు. మీకిష్టమైన యాబాలికామణి యెవ్వరో—విజయనగర సామ్రాజ్య మహాలక్ష్మికే మహాశ్రీమంతురాలు సోదరి కావలసియున్నదో—ఆ యదృష్టవంతురా లెవ్వరో—సెలవైనచో నొకటిరెండుమాసములలో దేవరవారికి బరిణయ మొనరింతును." అని తిమ్మరుసనెను. "అప్పాజీ! మీబుద్ధివిశేషమునఁ గాఁగల కార్యముల వంటిది కాదు. ఇది మానవశక్తులకు మించినకార్యము." అని రాయ లనెను.

"బాబుగా రప్సరోంగనలఁ బ్రేమించుచుంటిరా?" అని తిమ్మరుసు నవ్వుచుండెను.

"అప్పాజీ! నేను ప్రేమించుకన్య లభించుటదుర్లభము." అని రాయ లనెను.

"మీరొకకన్యను ప్రేమించుచుండినయెడల మనము ప్రయత్నించినచో నసాధ్యము కాదు. ఆకన్యయెవరు." అని తిమ్మరుసనెను.

« ఆకన్య యెవరో తెలియదు." అని రాయలనెను.

« తెలియనికన్యను ప్రేమించుట యెట్లు? ఆధార ముండవలయును " అని తిమ్మరుసనెను

« అప్పాజీ! దాపరిక మేల? మీకడ రహస్యముగనుంచినలాభ మేమి? నేను స్వప్నమునం దొకకన్యను గని ప్రేమించితిని." అని రాయలనెను.

« ఉషాకన్య యనిరుద్ధునివలె!" అని తిమ్మరు సనెను.

« అవును. ఇంచుక భేదమున్నది. అప్పాజీ చిత్రరేఖ కావలెను." అని రాయలనెను.

« ప్రభువుగారియాజ్ఞ యైనచోఁ దిమ్మరుసు చిత్రలేఖ కాఁదగి యున్నాఁడు. మనభరతఖండమునందలి ప్రభుపుత్రికలపటములన్నియు దేవర పరిశీలింపనగును." అని తిమ్మరుసనెను.

« నేను చూచినకన్య యథార్థరూపమును బటమున లిఖయించితిని." అని రాయలనెను.

« చిత్తము! మీరు స్వప్నమునఁ గనినకన్యరూపపటము నాకడఁ గలదు." అని తిమ్మరుసనెను.

« మీరారూపపటమును జూపఁగలిగినచో మీయాజ్ఞననుసరించి నేనాకన్యను వివాహమాడెదను. కాని —" అని రాయలాగెను.

« కాని యేమి? మీకాపటమును జూపుట నాపని. మంచిది." అని తిమ్మరుసు సేవకుని బిలిచెను. ఆతనితో నాతఁ డేదియో చెప్పి పంపి « బాబుగారు స్వప్నమునఁ గనినకన్యకంటె సౌందర్యవతి యగు మఱియొకకన్య యుండినఁ జాలదా?" అని తిమ్మరుసడిగెను.

« పెద్దలు. మీరెఱుఁగనివిషయము మేమికలదు? నేనాకన్యను స్వప్నమునఁ గనుటయే దైవికము. మఱియు సౌందర్య మొక్కటియే మనము కోరఁదగినదా? ఇంతకు నేను స్వప్నమునఁ జూచినకన్యపట

మును మీరు చూపుట యెట్లు ?" అని రాయలడిగెను.

"మీరు చిత్తగించి మీమంత్రిశక్తి యుపాకన్యకు సాయమొన ర్చినచిత్రరేఖ ప్రజ్ఞతోఁ బోల్చి మూచెదరుగాక!" అని తిమ్మరుస నెను.

"ఈకార్యము మనుష్యశక్తికి మించినది. నేను నమ్మజాలను." అని రాయ లనుచుండ నొకపటమును దీసికొని తిమ్మరుసంపిన సేవకుఁ డరుదెంచెను.

అంతట దిమ్మరు సాపటమును దీసికొని రాయలువామభాగము ననున్నయొకసువర్ణమయపీఠముపై నుంచెను. పటమునకు వస్త్ర మా చ్ఛాదింపఁబడి యుండెను. పీఠముపై నుంచినపిమ్మటఁ దిమ్మరుసు "దేవరవారు వాగ్దానమును నిలుపుకొని, యీపటమునందలికన్య దేవ రస్వప్నమునఁ జూచినకన్యయేయైనచోఁ దప్పక కడుశీఘ్రకాలమున వి వాహమున కంగీకరింపవలయును." అనెను.

"సందేహ మేల? కాని మీరు నాస్వప్నమునుగుఱించియే యెఱుఁ గనిసమయమున నందు నేఁజూచినకన్యను పటమునఁజూపుట దుర్ఘటము. ఈపటము మఱియొకసుందరబాలికది కావచ్చును." అని రాయలనెను.

"తినఁబోవుచు రుచి యడుగ నేల ? స్వయముగఁ జిత్తగింప నగును." అని తిమ్మరుసనెను.

"ఇది నిజముగ నాకన్యరూపపటమే యైనయెడల మిమ్ముల దైవసములని యారాధింపవ—" అనుచు రాయలు పటముపైనున్న వస్త్రమును దొలఁగింప నటుచూచుచు నని యింకమాటలాడక యూఁ గిపోయెను. రాయలకన్నులుమిరుమిట్లు గొలిపినట్లు చలించెను. "అప్పా జీ! ఇది మఱల స్వప్నముకాదుగద !" అని పలుకుచుఁ బటము నదే పనిగఁజూచెను. ఈపటమునందలికన్యరూపము చింతామణీభవనము నందలిరాయలురచియించిన పటమున కచ్చుగుద్దినట్లుండెను. ఈప టముక్రింద నాగరాక్షరములతో "తుఖారామ్" అని లిఖియింపఁబడి

యుండెను. రాయ లది చదువుకొని “అప్పాజీ! మీ కెట్లీరహస్యము తెలిసినది.” అని యడిగెను.

“ప్రభువర్యా! చింతామణీమందిరమునందలిపటమున కిది ప్రతియని మీ రెఱుఁగకపోరు.” అని తిమ్మరుసన రాయ లాశ్చర్యముతోఁ దిమ్మరుసును జూచెను. తాము తప్పఁ బరులెవ్వరు చింతామణీభవనమునందలిపటముఁ గాంచ నెఱుఁగరని రాయలనమ్మకము.

అప్పుడు తిమ్మరుసు సాశ్చర్యము నొందుచున్న రాయలఁ జూచి “ప్రభువర్యా! మీ చింతామణీమందిరమునఁ గలపటముం గని నాకుఁ దెలియుటకంటె నీకన్యగలదేశమును దెలిసికొని, యీపటమునిటకుఁ దెప్పించుటకు మీ రాశ్చర్యమునొందవలసియున్నది. ఆప్రశంసయంతయు మనగూఢచారులకుఁ జెందవలసి యున్నది.” అని తిమ్మరుసనెను.

పిమ్మట రాయ లడుగఁ దిమ్మరుసు నాపటము నెట్లుచూచినదియుఁ, బిమ్మటఁ గన్యకను విడంబించి పటమును దెప్పించినయుపాయములను జెప్పెను.

“నగరమున మాసమ్ముఖమున నుండియు నప్పాజీ! మీ రాలోచించినకార్య మాశ్చర్యజనకముగ నున్నది.” అని రాయలనెను.

“నామనవి నాదరించి ప్రభువులు వివాహప్రయత్నముల కనుజ్ఞయిచ్చినచో నిది కానందజనకముగఁ గూడ నుండును” అని నవ్వుచుఁ దిమ్మరుసనెను.

“నాకీనూతనపటమునందుఁ జూపినకన్య కలదనుట నమ్మకము లేదు. నే నామెను జూచినపిమ్మటఁ బరిణయము కావచ్చు” నని రాయలను చుండ నాసమయమున కిద్దరుభృత్యులు వచ్చి చారాధిపతికడనుండి యొకరహస్యలేఖను దెచ్చి తిమ్మరుసున కిచ్చిరి. అతఁడది చదివి “ప్రభువర్యా! గూఢచారమందిరమునకుఁ బోవలయును. విజయయాత్రాసంబంధములగు దేశములనుండి చారులు. బహుశీఘ్రముగ వినవలెను.” అని తిమ్మరుసనెను. వారిరువురు రాజభవనమునే క్రిందియంతస్తునఁ గల రహస్యమందిరమునకు వెడలిపోయిరి.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

—— (o) ——

విజయయాత్ర.

అప్పుడు ప్రభాత మయ్యెను. అతివిశాలమును, రమణీయము నగు నావిజయనగర పురవరంబున జనులందఱును లేచి తమతమ కాల కృత్యంబుల నెఱవేర్చుకొనుచుండిరి. ఎప్పటివలెఁ బట్టణమునందలి రత్నరాసులయంగడులు తెఱచి బేరసారములకు బేరులు దిరుగుచుం డిరి. పుష్పములు, ఫలములు, చిలుకలు, పక్షులు, భోజనపదార్థములు శాకములును జుట్టుపట్లఁగలపల్లెలనుండి బండ్లపైఁ బుటికలపైఁ గాడిళ్ల పై, నగరమునకుఁ జేరుచున్నవి. రాజకీయవ్యవహారములకొఱకు. వర్తకవ్యాపారములకు, సైన్యసామాగ్రి నందఁజేయుటకుఁగొలువునఁ జేరుటకు వేలకొలఁది జనము గుంపులుగుంపులుగ వచ్చియుంతకుముందే తెఱచినకొట్టుగుమ్మములకడ నుండి తాము ముందుఁబోవలయుఁ దాము ముందుఁబోవలయు నని యాత్రముతో నేగుచుండిరి. దధిఘృతక్షీరములఁ దట్టల నిడి తలలపై నుంచుకొని గొల్లపిల్లలు, వృద్ధులు నెందఱో వచ్చుచుండిరి. కమలమిత్రుఁడు కరకరలేచి తనసహస్రబాహువులను నెమలిపురివలె విప్పుచుండెను, వీథులలో వెండిబంగారునాణెములు, నవరత్నరాసులును ఫలములుల ప్రోవులవలెఁ బళ్లెరములఁ బోసి యమ్ముచున్నయాయంగడుల సొంపును, మృదులహస్త పద్మముల మనోహర పుష్పమాలిక నిడియమ్ము నాపుష్పలావికలను, శివకేశవాలయముల మ్రోలువడుఘంటానినాదములను. భక్తుల కేకలను హారతిధూపధూమములను నొకకవి చూచినచో నాపట్టణము నమరావతితోడను నలకాపట్టణము తోడను పోల్చి మింటికంటు సౌధముల, నింగికంటు ధాన్యపురాసుల దారలఁ బరిహసించు రత్నరాసులను జేసి యొక ప్రబంధమునం దుఁ గూర్చి పురవర్ణన మొనరింపవచ్చును. ఎంతయథార్థముగ వ్రాసినను

మనప్రబంధములయందు దతిశయోక్తులని మనము తలంచున వన్నియు నిందు రావలసివచ్చును. అసత్యములు వ్రాసిరని పలువురచే నిందనొందకుండ నున్నది యున్నట్లు వ్రాయవలసినమే మీసంశయం దేమిచేయులకును దోఁచక యిట్లు వ్రాయఁదలంచితిమి. పదిపండ్రెండుక్రోశములచతురము గలయొక గొప్పతటాకమునం దడవివలె నల్లుకొని పోయినతామరలు, హంసలు, పద్మములు, మత్స్యములు, నితరజలచరములనొక్కసారి చూచి వర్ణించుట యెంతకష్టమో, యీకొండల నడుమనున్న పట్టణమునుగూర్చి వ్రాయుట యంతకష్టముగ నుండెను. అటునిటుకదలుచున్న జనులెల్లరు నొక్కసారి యాగిన వివరముగ నన్నియును యథారీతి నిందుఁ జిత్రించి యుందుము. తటాకముననున్న వేలకొలఁదిపక్షులు చలింపకయుండనట్లే, యీపట్టణమునందలిజనులెల్లరు నటునిటుఁ దిరుగుటమానరని యీపట్టణవర్ణనమును జరిత్రకారునకు వదలి మేమిట వ్రాయుట మానితిమి.

ఇంతలో నొకభేరీనినాదము వినఁబడెను. పురమెల్లడ నెందఱో డప్పులవాండ్రు బయలుదేరి “రాయలవారు నేఁటిదినము సాయంకాలము నాలుగుగడియలవేళఁ దురకలపై నుత్తరదిగ్విజయ యాత్రకుఁ బోవుదురు.” అని చాటించుచుండిరి. పట్టణమునందలిజను లందఱు మతింతకదలికతో నటునిటుఁ బోవుచుండిరి.

విల్లమ్ములఁ జేయుపనివాండ్రెందఱో కట్టలుకట్టలు బండ్లపై వేయుచుండిరి. రంగురంగులగుడ్డలు, పట్టు, కంబళీలతోఁ జేయబడిన కుటీరసాధనముల నగరమూపలకుఁ జేర్చుచుండిరి. గజములు, అశ్వములు యుద్ధసామాగ్రిలతో వేలకొలఁది నగరమున కావలకుఁ బోవుచుండెను. అమ్ములకుఁ బూయువిషకరండములు, అగ్నిగోళములు, మందుసామగ్రిలు, క్షీరములకు గోవులు, ధాన్యములు, ఫలములు, నగరమున నాఁటొలఁపట్టణమున క్కావలకుఁ జేర్పఁబడుచుండెను. రణభేరులు,

ముఖవీణలు, సన్నాయిలు, బూరలు, బాకాలు, డోళ్లు వందలకొలఁది మనుజులూఁదుచు వాయించుచుఁ దీసికొనిపోవుచుండిరి. గజములపై, వృషభములపై ఢక్కాడమరుకధారు లగుమనుజులు పోవుచుండిరి. శంఖారావములు మిన్నుముట్టుచుఁడెను. తప్పెటలు' తాళములు, "గోహింసాపరులగు మహమ్మదీయమారణమహోత్సవ" మను కేకలు! రక్తవస్త్రాంబరములు, రక్తపుష్పమాలికలు వీరగంధధారణములు,ఆహాహా! ఎంతలో మారిపోయినది! పట్టణమంతయు నెంతలోఁ గలవరము చెందినది! ఎంత యుత్సాహము! ఎన్నివేలమందిజనులు! ఏమని వర్ణింపము! సామాన్యముగ నుండునప్పుడే వర్ణనాతీతమని విఁచిన యామహానగరము నీసమయమున నెట్లుండె నని చెప్పము?

పుత్రుల దీవించి పంపువీరమాతలు, భర్తలఁ బూలమాలికల నలంకరించి పంపుపుణ్యస్త్రీలు, శూరులపై సేసలు, పుష్పములు చల్లు బ్రాహ్మణవనితలు—అంతయు నుత్సాహము !

ఈమహాకలకలములతో నగరమంతయుఁ దలక్రిందైనట్లుండెను. రెండుజాము లగునరికినగరబాహ్యప్రదేశమున నాపట కుటీరము లన్నియు వినిర్మింపఁబడియున్నవి. వేలకొలఁదిబండ్లింకను సామాగ్రులఁదెచ్చుచున్నవి. ఎచ్చటఁ దొందర లేదు. కలహము లేదు. పొరపాటు లేదు. అపాయము లేదు. విశాలము లయ్యుఁ గిక్కిరిసినబాటల నాజన మేమి? ఆబండ్ల రాకపోక లేమి ? ఆనగరరక్షకులజాగరూకత యేమి ?

సాయంకాలము నాలుగు గడియల ప్రొద్దువేళకు రెండువేల గజములదండు బయలువెడలెను. పిమ్మట నైదారువేలమంది కమ్మటాశ్వములపై నుండిరి. రెడ్లు రాయలయంగరక్షకులై నడచుచుండిరి. మంత్రు లెందఱో—సేనానాయకు లెవ్వరో—దండనాథు లెవరో—తెలియుటలేదు. తుదకుఁ బదిపండ్రెండుగజము లుత్తమములగుహౌదాలలో నుత్తమాధికారుల నెక్కించుకొని కోటవెలుపలకు

వచ్చెను. వానివెనుకఁ గొందఱాశ్వికు లుండిరి. శ్వేతాతపత్రాది రాజచిహ్నములతో నాలుగేనుఁగులు వచ్చుచుండెను. వందిమాగధులు భట్రాజులు, విజయగీతములు, హెచ్చరికలు పాడుచుండిరి. తుద కందఱు "రాయలవారు వచ్చుచున్నారు!" అని లేచిరి. రాయ లెక్కిన గజము కోటవాఁకిటుసరికి రెండువేలఫిరంగు లొక్కసారి పేల్చిరి. ప్రజలచెవులు గింగురుమనిపోయినవి. గజాశ్వములుకాని, గోవృషభములుగాని బెదరక యెప్పటియట్ల నిశ్చలముగ నడచుచుండెను. ఆ సైన్యసముద్రమంతయుఁ బయటికి వెడలినను పట్టణమంతయు నిండుగనే యుండెను. తొణుకు లేదు. లోటు లేదు. వేసవియందు భానుఁడెంత ద్రావినను తరుగనిసముద్రమువలె నానగరతటాకమింకనుఁ దొటుకుతోటుకుమను నిండేటివలె జనసంకీర్ణమై యెప్పటియట్లే యుండెను.

తుద కొకనడిమివయస్సు గలపురుషుఁ డొకపారశీకతురగము నెక్కి నగరరక్షకసైన్యములకు రాయలు చెప్పిపుత్తెంచిన వార్తలఁ జెప్పి వెడలిపోయెను. ఆపురుషునియుత్సాహము వర్ణనాతీతము! ఆకారము శత్రుభయంకరము. ప్రసన్నవదనమును, వింతమస్తులును ధరించిన యాతని నెవ్వరును బరిశీలనముగఁ జూచినఁగాని పోల్పఁజాలరు. కరమునఁ గరవాలము నెత్తి వాయువేగమున నశ్వమును వదలి రాయలగజమును సమీపించెను. ఆతఁడు తిమ్మరుసని ద్వారరక్షకులొకరితో నొకరు చెప్పుకొనిరి.

నిర్ణీతకాలమునకు సైన్యమంతయు నానిర్ణీతస్థానమునకుఁ జేరెను ఆనాఁ డాసైన్యమంతయు నక్కడనే యుండెను.

ఉత్తమపటకుటీరమును జేరినరాయలవారికి భృత్యులు సర్వోపచారములఁ జేయుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. రాయలందుఁ బ్రవేశించెను. మరల ఫిరంగులు కాల్పఁబడెను. సైన్యపరీక్ష యొనరించి రాత్రికిఁ బయనమని తాఖీదులు ప్రకటింపు మనిరి; లోటు లేమియు లేకుండునట్లు,

సైన్యమునకు వెనువెంట విజయనగరమునుండి యేదినమున కాదిన మాహారపదార్థములు, యుద్ధసామాగ్రిలు, వచ్చునేర్పాటులను జూడుఁడని యాయాయధికారులకు మఱల హెచ్చరికలంపఁబడెను. చిత్రమేమన ? అనమంతుమువఁ గూడ రాయలతోఁ గవులు, గ్రంథములతోఁ గూడఁబోవుచుండిరి.

ఆసైన్యమహాసముద్రమున నొకమూలనున్నపటకుటీరముకడ నుపచారాధ్యక్షుఁడు విడిసియుండెను.

ఆగుడారమున కేవల ముగ్గురుసైనికులు కూరుచుండిరి. వారిట్లు మాటలాడుకొనుచుండిరి.

ప్రథ—మొదలే రాయలకు విజయయాత్రయం దభిలాష కలదఁట.

ద్వితీ—కాకోయి! మొన్నఁ జారులు వచ్చిరి.

తృతీ—వారేమి చెప్పకొనిరి ?

ప్రథ—సీతిగాఁడు చెప్పినాఁడురా !

ద్వితీ—నేను విజయదేవరాయలకడ నుండువాఁడను కదా! అధ్యక్షునికంటె నితరుల కెక్కువ తెలియునా ?

ప్రథ—కాదులే! చెప్పరా!

ద్వితీ—భోజనానంతరము మాటలాడుకొనవచ్చును.

తృతీ—ఇంకను గంట కాలేదు.

ద్వితీ—పరాకులు చెప్పినారా ?

ప్రథ—లేదు.

ద్వితీ—అబ్బ! నాభార్య వదలిపెట్టినది కాదురా? రాయలవారికడ సెలవు తీసికొమ్మన్నను. తురకచీరలు కొల్లగొట్టి తెచ్చెదనని యొప్పించి వచ్చితిని. పుట్టినింటికిఁ బోవునులే!

ప్రథ—ఇప్పుడా ప్రసంగ మేల? తప్పించుకొనక నిజముచెప్పరా!

ద్వితీ— అబ్బ ! ఏమున్నది ? కాలము కర్మముం గూడివచ్చి నదితురకలకు !

పరిథ—అది యెట్లు ?

ద్వితీ—నీవన్నది నిజమే ! నేఁ జెప్పినదియు నిజమే !

పరిథ—అనఁగ ?

ద్వితీ—పోఁదలఁచుకొన్న రాయల కిదివఱకు వంకదొరకలేదు. ఇప్పుడు తురకరాజు లిద్దఱును ఆమదునగరపువారితోఁ గలిసినారఁట ! ముగ్గురుఁగలసి గజపతికి రాయబారమంపి యాతనికొంపముంచినారఁట!

పరిథ—ముగ్గురు కాదు పదునార్వురు కలిసి వచ్చినా—రాయలవారిని జయింపఁ జాలరు.

ద్వితీ—అది నిజమే లే—పాండ్యరాజులకడఁ జూడ లేదా ! కాని యిందు—గజపతి నేమిచేయుదురో—

“ఏమి చేయుదురా ? బుద్ధిహీనులారా ! అంతవడిగ మాటలాడుకొనుచుఁ జారధర్మములను విడిచినమిమ్ములను నేను దన్నినటులు రాయ లాతని దన్నును. ఛీ! లెండు. నోట నువ్వుగింజ నానని మీరా చారవృత్తికిఁ బనికివచ్చు వారు ? పొండు!” అని చారాధ్యక్షుఁ డనెను.

తిమ్మరుసువారో—మఱియొకరో—పరీక్షకు వచ్చియుందురని యో—పరిహాజనాంతర మేమియుండునో యనియో—వారు ముప్పురు దుస్తులఁ జఱచి యొకటికినేల పైఁ బరుండినిద్రనభినయించిరి. ఇంతలో భోజనములకు గంట యయ్యెను. దూరమునుండి గుఱ్ఱపువాని వేషమునఁ దిమ్మరుసుపోవుచుండెను. ఓరకంట నాచారు లాతని దూరమునఁ జూచి కదలక మెదలక పడియుండిరి. ‘భోజనములు గాకుండ పైనిఁకలు నిద్రింపరాదు’ అని గంభీరముగ వినఁబడెను. అందఱు నప్పుడు లేచి భోజనములకుఁ బోయిరి.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

అన్వేషణము.

మిక్కిలి భయంకరమైనయరణ్యము. అందు నది రాత్రిభాగము. మబ్బు క్రమ్మియుండుటచేఁ జీఁకటి సాంద్రమై యుండెను. ఇరుప్రక్కల రెండుకొండ లున్నతములై భయంకరములై యుండెను. సృగాలము లొకటివెంబడి మఱియొకటి వికృతముగ నఱచుచుండెను. అప్పు డాదారి నొకబండి పోవుచుండెను. బండివాఁడు త్వరగ దగ్గఱనున్నపల్లెఁ జేరవలయు నని యెద్దులను హెచ్చరించుచుండెను. ఆదారిని దొంగలభయ మధికముగ నుండెను. అప్పుడప్పుడు దూరమున మేఘములు మెఱయుచుండెను. ఆబండియం దొకబాలిక యున్నది. పదిపదాఱువత్సరములవయస్సు మీఱి యుండదు. వెంట నొకవృద్ధుఁడు-ఇంకను షష్టిపూర్తి యైయుండదు. చేత నొకకఱ్ఱ పొడుచుకొనుచు రామకీర్తనలుపాడుచు నాంజనేయదండకములఁ జదువుచు బండివానిని హెచ్చరించుచుఁ గ్రింద నడచి బండివెనుక వచ్చుచుండెను.

“తాతా! రాయలవారు విజయయాత్రకుఁ బోయి మాసముదినము లైనట్లున్నది?” అని బండియందున్న బాలిక యడిగెను.

“ఆహా! మహమ్మదీయుల సంపూర్ణముగ నోడించినారు. ఇదిగో! ఇచ్చట కరయామడదూరముననే యుద్ధము జరిగినది. మూడు రాజ్యములవారిని హోరెత్తఁ గొట్టినారు.” అని వృద్ధుఁ డనెను.

“బాబూ! గోలుకొండనవాబు గొప్పవాఁడని వాడుకపడి యుండెను. బాబూ! కూరలబండ్లు తోలుకొనిపోయినప్పుడు చూచినాము. రాయలవారిసైన్యములోఁ బెమ్మసాని లింగయ్య గారంట! బాబూ! కమ్మదొరలనాయకుఁడు—రాయలపక్షమునఁ జేసినయుద్ధము బాబూ! చూడఁ గన్నులు లేవు. ఏమి యుద్ధమండి! మావార “లాబాణము

లుపడి చచ్చిపోవుదువు; ఫిరంగిగుండ్లు వర్షము కురిసినట్లు కురియు" నని భయపెట్టినారు కాని బాబూ !యుద్ధము చూడవలె నని కూరలు దో లుకొని వెళ్లినాము కరణముగారంపగా ! బాబూ ! ఏమియుద్ధమండీ!" అని బండివాఁడొకమహోపన్యాసము చేసెను.

బాలిక యానందముతో వినుచుండెను. వృద్ధుఁ డూకొట్టుచు "వెంకటస్వామీ ! తురక లేమాత్రముజన మున్నారోయి ?" అని యడిగెను.

"జనమా! జన మేమి ? ఇసుక వేచిన రాలదు. మనవారికంటె నెక్కువ లేరు. అయిన నేమి ! కృష్ణకీవల కడుగుపెట్ట నీయలేదు. తురుగు ల! టోపీలు పారవైచుకొని, తుపాకులు విడిచిపెట్టి, గుఱ్ఱములను దిప్పలేక—యురికి పాఱిపోయినారు. పారిపోవువారిని గొట్టఁగూడదని రాయలవారియానట కాని బాబూ—లేకపోయినఁదురకపురుగు లేకుం డ—బల్లెములనుగుచ్చి పారవేయక పోయినారా మనవారు!" అని బండివాఁ డుత్సాహముతో వర్ణించుచుండెను.

బండి రాళ్లపై ఖటఖటధ్వనులతోఁ బోవుచునే యుండెను. బం డివాఁడు కృష్ణరాయనిసైనికుల ధైర్యోత్సాహములను, యుద్ధవిశేష ములను జెప్పుచునే యుండెను. మబ్బు పట్టుచుండుటచే వర్షము వచ్చు ననుభయమున బండి త్వరగఁ దోలుమని వృద్ధుఁడు బండివానిని హె చ్చరించుచుండెను. తుదకు వారికొక కూఁత వేటుదూరమున నొక దీపపువెలుతురు చెట్లమాటున మిణుకుమిణుకుమనుచు నగపడెను. అదియే పింగళిగ్రామ మని బండివాఁ డనెను. త్వరగ నాయూరుజేరుదు మని బాలిక యుత్సాహముతో నాదీపమువైపునకుఁ జూచెను. పొల మునుండి యొంటరిగఁ బోవుచున్నయొకరిద్దఱు కర్షకు లాబండిని గ లిసికొనిరి. వారు దొంగ లని వృద్ధుఁడు భయముఁ జెందెను. "మీదే యూర" ని బండివాఁడు వారలఁ బ్రశ్నింపఁ బింగళి యని వారు త్తర

మును గ్రంబండి దేగ్రామమో దెలిసికొని బండివెంట వారును నడచి వచ్చుచుండిరి. వృద్ధుఁడు కొంతవడికి ధైర్యముఁ జెంది "పింగళియమరయ్యగారింట నందఱుఁగుశలమా?" అని వారల నడిగెను.

"చిత్తమ" ని కర్షకులు బదులు పలికిరి.

పిమ్మట "బాబూ! వారు మీకు బంధుగులా?" అని కర్షకులడిగిరి.

"అవును; ఈ బాలిక వారికోడలు —" అని వృద్ధుఁడనెను.

"బాబూ! ఆసూరయ్యబాబుగారి పెండ్లమా? అమ్మగారు— సీతామహాలక్ష్మి" అని కర్షకు లుత్సాహముతో నడిగి మన బాటసారులబంధుగులఁ దామెఱిఁగియున్న సంతసమును వెలిబుచ్చుచుండిరి.

ఇటులు పల్లెటూరికర్షకులు తమగ్రామములో నేరిబంధుగులు వచ్చినను సర్వసాధారణముగ నుత్సాహముతో నొనరించు సర్వసాధారణ ప్రసంగములతో వారుగ్రామము కడకువచ్చిరి. నూతన విజయనగరమునుండి పింగళి వచ్చెనేమో తెలిసికొనవలయు నని బాలిక కడుగవలెనని కుతూహల ముండెను గాని యామెకుఁ గలసిగ్గాప్రశ్నము నడుగనిచ్చియుండ లేదు. బండి గ్రామముఁ జేరుటతోడనే కర్షకులు సెలవు తీసికొని వెడలిపోయిరి. బాలికమనస్సున వారి నాప్రశ్నము నడుగఁ గుతూహల మినుమడించి యడుగఁదలంచియు నడుగ లేదు. బండివాఁడు తాను పోవలసినగృహ మెచ్చట నని పోవుచున్న కర్షకుల నడిగినప్రశ్నములును, వారుచెప్పిన యానవాళ్లును, బాలిక చెవులఁ బడినను, పాప మామె కామాటలు వినఁబడ లేదు.

ఇంతలో బండి యాఁగెను. గుమ్మములో మాటలాడుచున్న వితంతువు లిరువురు ప్రసంగమాపి యేయూరి దీబండి యని యడుగఁదలఁచి నిలువఁబడిరి. బండినుండి బాలిక దిగెను, ఒక వితంతువు లోనికిఁ బోయి యాముదపుదీపము నెగసనఁద్రోసి గుమ్మమున కీవలకుఁ

దెచ్చుచుండెను. వృద్ధుఁడును బాలికయు గుమ్మములోనికిఁ బోయిరి. వృద్ధుఁడు పెద్దనగారి పెదతండ్రికొడుకగు ముసలిరామయ్యతాత యనియు, బాలిక తనకోడలనియు విశంతువు తెలిసికొని, బాలికచేయి పట్టుకొని లోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. కొంతవడి కావితంతువు కన్నుల నీరు పెట్టుకొని యేడువఁజొచ్చెను. వచ్చినవారిరువురును దెల్లపోయిరి. ‹‹అమ్మా! ఏమియీవెఱ్ఱి!" అని తాతగారామెయేడ్చుటకుఁ గలకారణ మెఱుఁగకయే యోదార్చెను. ‹‹మానూరన్నతండ్రి కాశికి లేచి పోయినాఁడు నాయనా! తాతగారాఁడుదానికివచ్చినచమ్మైన రాదని యాక్షేపించిరట! నాయనా! ఈయెదిగినపిల్లమాట యేమి?" అని వితంతువు బాలికను కౌఁగిలించుకొనెను. బాలిక యాలోచన మెచ్చుటకుఁ బోయినది? ఆమెయుఁ గంటఁదడివెట్టిన ట్లాదీపపుఁ గాంతులు వెల్లడి చేసెను.

కావడిపెట్టె యొకటి తీసికొని గుమ్మములోనికి బండివాఁడు వచ్చెను. ‹‹ అందఱు క్షేమమా? ఎప్పుడు బయలుదేరినారు? మనవాళ్లెక్కడ నున్నారు? సుందరిపుట్టినింటికిఁ బోయినదా? ఆఱునెలల నుంచి కబురు తెలియుట లేదు." అనుసర్వబంధుసహజము లగుప్రశ్నోత్తరములు యథాపద్ధిగ జరుగుచుండెను. కన్నుల నీరుపెట్టుకొని బంధుమర్యాద లొనరించుస్త్రీలస్థితి పైవారికిఁ గొంచము నవ్వును గలిగింపక పోదు.

లోపలనున్నస్త్రీపురుషు లందఱు నీవలకు వచ్చిరి. రాత్రియైనది. అన్నయ్యా! కాళ్లుకడుగుకొనుడు" అని యొకరనిరి. వారందఱు లోనికిఁ బోయిరి.

పదియవ ప్రకరణము.

భేదతంత్రము.

కళింగరాష్ట్రపరిసరారణ్యము లతిదుర్గమములు, క్రూరజంతుసంకీర్ణములు నై యుండెను. మనుజు లొక్కరొక్కరు పోవుటకే దారులుండవు. లావుగఁ బెరిగినయడవిజాతిచెట్ల కల్లుకొనినపట్టముగలతీఁగలు, ముండ్లపొదలు మృగములకుఁగూడ నొక్కొక్కచోట దుర్భేద్యములై యుంట నాయడవులు కళింగ రాజ్యమునకుఁ బెట్టనికోటలై యుండును.

ఈయరణ్యములను భేదించుకొని మార్గము లేర్పఱచుకొని రాయల సైన్యము లిప్పుడు గజపతినగరమున కించుకదూరమునఁ బటకుటీరముల నిర్మించుకొని విడిసి యుండెను, కారణాంతరములచే మఱియొకచిన్నసైన్యమును దీసికొని తిమ్మరుసింకొకవైపునకుఁ బోయియుండుటచే రాయలే స్వయముగ నీసైన్యము నిట్టీరాష్ట్రముపైకిఁ దీసికొని వచ్చెను. మహమ్మదీయరాష్ట్రములమూటిని జయించినపిమ్మట రాయలునుతిమ్మరుసును వేఱుపడిరి. రాయ లీదేశమువైపులఁ గలస్థితిగతుల నెన్నఁడెఱుఁగకయుండుటచే నరణ్యము దుర్భేద్యమయ్యుఁ జలింపక మార్గ మేర్పఱచుకొని వచ్చి గజపతినగరము ముట్టడించుటకు సిద్ధముగ నుండెను. వెనుకనుండి వచ్చునాహారపదార్థములు రాకుండ గజపతిమిత్రులగుపదార్థుసుపాత్రులను మాండలికప్రభు లేకమైవచ్చి గజపతిరాజునకు బాసటయై, దారులు గట్టిరి. మహమ్మదీయులకు సాయమొనర్పుటకు వేగునడపిన గజపతిరాజుపై రాయలు కినిసి యిటులు దాడివెడలి వచ్చెను. కాని ప్రబలశత్రువగురాయల నెదిరించు పాటిపఁగటిమి లేని గజపతిపదార్థుసుపాత్రులఁ బిలిపించి వారివారి సైన్యములతో రండని కోరుటచే నిప్పుడు గజపతిరాజుబలము ప్రబలతరమయ్యెను. తిమ్మరుసు లేకయుండుటచేత, రాజును. సైన్యములోఁ గొం

తభాగము మహమ్మదీయయుద్ధమునందు మడసియుండుటచేతను, కొంత సైన్యము తిమ్మరుసుతోఁ బోయియుండుటచేతను, సైనికులును, నిరుత్సాహముఁ జెందియుండిరి. రాయలు స్వయముగ నడపుచు, బలగములకుఁ బ్రోత్సాహము నొసఁగుచుండుటచే నింతవఱకు సైన్యమునందు నిరుత్సాహ మగపడుట లేదు. రెండుమూడు దినములనుండి వీరేర్పఱచుకొనివచ్చిన సన్నిమార్గము కట్టువడుటచే నాహారపదార్థములు లేక వారు కొంచెము చిక్కుపడుచుండిరి. "చేయి కాలినపిమ్మట వస్త్రముఁ బట్టినట్లు వచ్చె" నని రాయలు తొందరగ జరపిన దానికిఁ బశ్చాత్తాప మొందకపోయినను, ముందుస్థితి భయావహమై యుండెను. వెనుకమార్గములు కట్టుపడినట్లు సైన్యమునకుఁ దెలిసిన గొప్పచిక్కు! ఈసందిగ్ధావస్థయందు మఱల సెట్టో దారులఁ జేసికొని తిమ్మరుసు నటకు రావలయునని రాయలు కోరుచుండెను. అతఁడు వచ్చువఱకు ముట్టడి కాజ్ఞనొసఁగ లేదు. విలుకాండ్రు నాయుధధారుల నరణ్యమంతట వేలకొలఁది గజపతి నిలిపి యుంచినట్లు రాయల వేగువాండ్రు చెప్పిరి. ఏమిచేయుటకుఁ దోఁచదు.

ఇంతలోఁ దిమ్మరు సెట్టో సైన్యముతో రాయలఁజేరెను. వారిరువురు నాలోచించుకొనిరి. తిమ్మరుసు భేదోపాయమునఁ గాని కార్యము కాదని రాయలతోఁ జెప్పెను. ఎట్లైనఁ గార్యసిద్ధి కావలయునని రాయ లనెను.

" సరియే! రేపుసాయంకాలమునకు గజపతి దేవరవారిపాదములకడ నుండును." అని తిమ్మరుసనెను.

" అది నిజమే! ఇందాపదునార్గురుపాత్రులుఁ జేరకుండిన నట్లే! మనకు స్థలపరిచయము లేదు. సైన్యము లలసియున్నవి. పాత్రు లనహాయశూరు లని వేగులవాం డ్రెంచురు. ఈవిజయయాత్రయందు విజయనగరరాజ్యమున కప్రతిష్ఠ వచ్చిన —" అని రాయలనుచుండ

"ఏమిది ? దేవరవా రెన్నఁడు లేనిదిట్లు మాటలాడుచుండి రే మి ? సింహకిశోరము వణఁకుచున్న దేమి ? కుంజరయూథ మెంతయుం డిన నేమి ? అని తిమ్మరు సనెను.

"భయముచేత మాటలాడుట లేదు. శత్రుప్రులసైనికుఁ : మ న కగపడరు. మనభటులు నిష్కారణముగ మరణముఁ జెందుట నాకిష్ట ము లేదు. మఱియు నాహారములే రాకుండిన మనము చేయునదేమి? ఈఘోరవిపినములోనికి విజయనగరమునుండి నూతనసైన్యముల నైనఁ దెప్పింప వీలు కాన్పింపదు. అందువలన నప్పాజీతో నాలోచింపకుండఁ జేసినయీతొందరపని మనకు హానియు నపకీర్తియుఁ దెచ్చునేమో యను ని సందియము కలిగి మాటలాడితిని." అని రాయ లనెను.

"దేవర యట్లు తలంప నక్కఱలేదు. తాము చేసినకార్యము నేనొనర్చినట్లు కాదా ?" అని తిమ్మరు సనెను.

"ఇంతవఱకు నెన్నఁడు నేకముకానిపదార్థరుమాండలికప్రభువు లేకమాటయు నించుక యోజింపవలసినదే !" అని రాయలనెను.

"రాజసేవాపరాయణులు నుక్కుతునియలు నగుమనసైనికుల ముందర వారెన్నివే లుండిన నేమి ? కాని దేవర చెప్పినదియు నిజమే! మనసైన్యములు డస్సియున్నవి. ఎదిరిబలమెఱుఁగకుండ నెదిరించుట పరాక్రమము కానేరదు. ఈమధ్యగజపతిరాజు గౌతమీజలస్నానము నకుఁ బోవఁ గొండలపైఁ దాఁగియున్నమహమ్మదీయసైనికులు వంద లకొలఁది వచ్చి ముట్టడించిరి. అప్పు డీపాత్రులలో నల్వురుండి శత్రు వుల నందఱ నురుమాడి రాజును గాపాడిరి. వారిబలపరాక్రమములు ప్రశంసనార్హములే ! ప్రస్తుతావస్థ ననుసరించి యుద్ధమువలన మనకు జయము పొసఁగుదారి గాన్పింపదు. చిత్తము ! తాము నిద్రింపుఁడు ! నేను మఱల వచ్చెద న" ని తిమ్మరుసు లేచిబయటికి వచ్చెను.

అచ్చట కొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చిసైనికులకు సాముద్రికము

చెప్పుచుండెను. తిమ్మరు సాతని బిలిచి

"విజయా! కాగితములు తెప్పింపు మ" నెను. ఆబ్రాహ్మ ణుఁడు తమవిజయుఁడే యగుటఁ జూచి వారందఱు తెల్లఁబోయిరి. "ఆతఁ డెంతసులభముగ వేషము మార్చెను." అని వారనుకొనిరి. తిమ్మరు సాతనితో నేద్దియో రహస్యముగ మాటలాడెను. పిమ్మట మంత్రి లేకరులఁ బిలిపించి పదాఱులేఖల వ్రాయించెను. పిమ్మట మంత్రి భటులఁ బిలువ నంపి, విలువగలదుస్తులపెట్టెల నాలేఖల నుంచి "ఇవి తీసికొనిపోయి శత్రుసేనాధ్యక్షులగుపదాఱుగురుపాత్రులకు రహస్యముగ నిచ్చిరండు. పొండ" ని బహిరంగముగఁ జెప్పి, విజయునికి సైగఁజేసి వెడలి పోయెను. విజయుఁడును వారలతో నేద్దియోచెప్పుచు వారివెంటఁ బోయెను. వారందఱును గజపతిరాజుశిబిరముకడనుండి పోవుటకు దారితీసిరి.

పదునొకండవ ప్రకరణము.

(o)

విజయము.

తిమ్మరుసు పదార్గురుపాత్రుల కంపినబహుమానములఁ దీసికొనిపోవుభటులను గజపతిభృత్యులు పట్టుకొని తమయేలికకడకుఁ దీసికొని పోయిరి. గజపతి వారుపట్టుకొనిపోవుచున్న పెట్టెలఁ దీయించి చూడ నందు బహుమానములును లేఖలును గాన్పించెను. గజపతి లేఖలఁ దీయించి చదివించుకొనెను. ఆలేఖలయందు దిట్లున్నది.

* సీ. శ్రీమతుకర్ణాట సింహాసనాధ్యక్షుఁ
డగుకృష్ణరాయధరాధినాథు
డలపదాఱుగురుపాత్రులకుసంప్రీతిఁబం
పినసులేఖంబులు మిమ్ముమునుపు

---

* కుమారధూర్జటి కృష్ణరాయవిజయమునుండి.

గజపతిరాష్ట్రిదు ¶ ర్గవిశేషములనుండి
మెలపుగాఁబలికిన ¶ పలుకుబడుల
తీరువ్రాసితిరిమీ ¶ కోరినట్లనెఘనా
భరణదుకూలముల్ ¶ బంపినార

తే. మట్లనేరేపుజగడాని ¶ కరుగుదెంచి
నట్లుచను దెంచిమాచేతి ¶ కతనిమీరు
పట్టియిచ్చినయపుడెమీ ¶ పట్లమేము
కొదవపడకుండనడిపించు ¶ కొనెదమెపుడు."

తనమిత్రులగుపాత్రులు రాయలలంచముల కాశపడి తన్నుఁ బట్టి యిచ్చుట కంగీకరించిన ట్లందు లిఖయింపఁబడియుండుట నాతఁడు చూచెను. "కటకటా! ఎంతద్రోహముచేసిరి! మిత్రులను నమ్మరాద" నిగజపతిరా జెంతయు దుఃఖించి యాతఁడు చితపరివారముతో బయలుదేరి కోటలోనిస్త్రీజనమును విడిచి పారిపోయెను. నాయకుఁడు లేనియుద్ధ మెట్లని పాత్రులును, సైనికులును నిరుత్సాహముఁజెంది, రాయలకీర్తి వినియున్నవారు కావున భయపడి వెడలిపోయిరి. అప్పుడు రాయలసైన్యములు గజపతిరాజ్యము నాక్రమించుకొనెను. పిమ్మటఁ దిమ్మరుసు తానొనర్చినభేదతంత్రవిజయమున కుప్పొంగుచు, గజపతి రాజునకు వర్తమాన మంపెను. ఆతని కేమియు నపకార మొనర్పకుండ నాతనిరాజ్య మాతనికిచ్చి యాతనిరాయలసామంతుఁగా నొనర్చి, కాపాడుదు మని తిమ్మరుసు చెప్పి పుత్తెంచెను. రాయలధార్మిక బుద్ధి నెఱిఁగినవాఁ డగుటను, శరణుఁజొచ్చినవారినిరక్షించు నని తెలిసినవాఁ డగుటను, గజపతి తుట్టతుద కంగీకరించి రాయలదర్శనమునకువచ్చెను. ఆసందర్శనసమయమున రాయలు చూపినమరియాదలకు గజపతి సంతసించి, తన రాజ్యమునంతను దిరిగి యిచ్చివేసినరాయలకు కృతజ్ఞుఁడై గజపతిరాజు, రాయలకును దనతనూజాతను బెండ్లియాడి

సఖ్యము నెఱపుమని ప్రార్థించెను. తిమ్మరుసు నరిదులకు సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరించెను.

అప్పుడు రాయలు లేఖచీటిని వ్రాసి తిమ్మరుసయ్యకు రహస్యముగ నంపించెను. అం దిట్లున్నది, "స్వప్నమునఁ జూచినకన్య యుండ మఱల నీ వివాహ మేల?"

అందులకుఁ దిమ్మరుసు నవ్వి "తినఁబోవుచు రుచియేల?" అని మఱల వ్రాసి యిచ్చెను.

పిమ్మటఁ దిమ్మరుసు గజపతికన్యను రాయలు వివాహమాడుట కంగీకరించినట్లు మంత్రి చెప్పివేసెను.

తదనంతరము గజపతిరాజు, రాయలకడ సెలవుతీసికొని వెడలి పోయెను.

అప్పుడు రాయలు "అప్పాజీ! ఎందుల కీవివాహము" మనెను.

"ప్రభువుగారు స్వప్నమునఁ జూచినబాలిక గజపతికన్యయే!" అని తిమ్మరు సనెను.

"అది మేము నమ్మఁజాలము. స్వయముగ మేము చూడవలయును." అని రాయలనెను.

"చిత్తమట్లే!" అని తిమ్మరు సనెను. వారిరువురును సైన్యపరీతులై వెడలిపోయిరి.

గజపతిరాజు రాయలసెలవు తీసికొనికోటకుఁ జేరి బాలికను రాయల కిచ్చి వివాహ మొనర్పుటకు వలయు ప్రయత్నములఁ జేయుచుండెను. అప్పుడాతనిపుత్రుఁడు గజపతిం జేరి యిటులు మాటలాడఁ జొచ్చెను.

తండ్రీ! మీము రాయలతో సంధి గావించినందుల కెంతయు సంతసించితిమి. మీరాయనయెడఁ గృతజ్ఞులై ధనకనకవస్తువాహనంబు లెన్నియైన నర్పణముఁ జేసి యుండవలసినది. కాని—" అనుచుండ

"మేమిప్పుడు చేసినపనియం దేమితప్పు కలదు? ‘కాని’ యేమి?" అని గజపతి యడిగెను.

"ఉత్తమక్షత్రియసంజాత యగు మన బాలికతుఖారవమణిమణిని రాయల కొసంగునట్లు సంధి చేసికొనుట బంధులోకమున కెంతయుఁ గష్టముగాను—" అనుచుండ

"మేము చేయునది లేదు. వాగ్దానము చేసితిమి అట్టిసార్వభౌముఁ డల్లుఁడగుటకంటెఁ గావలసినది లేదు ఉత్తమ క్షత్రియుఁడు మాటమాత్రము తిరుగవచ్చునా? మఱియు రాయలు క్షత్రియుఁడు కాఁడనుటకుఁ బ్రజాపవాదము తప్ప మఱి గూఢాధారములు లేవు. ఆమహామహుని ముఖలక్షణములును, శత్రునృపులయెడఁ జూపుకరుణయు సంధిసమయముల నుండవలసిన మర్యాదలను జూచినవా రాతఁడు హీనకులజుఁ డనరు. ఉత్తమక్షత్రియునకే కాని యట్టిగుణసంపత్తుండుట దుర్లభము. మఱియు వెఱ్ఱియదృష్టమారదృష్టము లెట్లున్నవో యట్లు జరిగి తీరవలయును." అని గజపతి యనెను.

"చిత్తము! ఇదివఱలో నొకసారి రాయలవారిని మన రాజ్యాంగములయం దొకముఖ్యాధికారి హీనకులజుఁడని నిందించెను. అది వారికి వేగుదెలిసినది. అందా వేగులవారు మీరే రాయలవారిని నిందించునట్లు చెప్పియుండిరట! కావుననే యీదండయాత్ర సంభవించినది. ఇట్టివిషయమున మీరిట్లు సంధిచేయుట మంచిది కాదు—" అని మాతనిరోదు కనెను.

"అది యెంతయు విషాదకరము! రాయలనట్లు మన యుద్యోగులలో నొకరు నిందించుట తప్పు! కావుననే మనపై దండయాత్ర సలుపుటలో రాయ లన్యాయ మొనర్ప లేదు. పూజ్యులగు రాయలవారియెడ మనము కావించిన యపరాధ పరిహారముగ మన బాలిక నాయన కిచ్చి పరిణయ మొనరించుట మంచిది! ఏమైనను వివాహము జరిగి తీరవలయును." అని గజపతి యనెను.

"మీయంతరాత్మకు వ్యతిరేకముగ—కుటుంబ గౌరవమునకు భంగకరముగ—అంతఃపురవాసుల యంతరంగములకు విరుద్ధముగ—మీవివాహ మొనరించినచో మిగుల దోసఁగులగును. నామనవి నాదరించి మఱియొకవిధముగ సంధి నడుపుఁడు." అని గజపతిపుత్రుఁ డనెను.

"అట్లొనర్ప వీలులేదు. పరులమాటలు మాకేల ? ఇందు నా యంతరాత్మకు వ్యతిరేక మేమియు లేదు. మనరాజ్యమైనఁ బోవుట కంగీకరింపవచ్చును. కాని మనబాలికను సార్వభౌమున కీయక మానవలదు. సత్యపథమును వీడవచ్చునా?" అని గజపతి యనెను.

"అవమానింపఁబడియున్న రాయలవలన మీబాలిక సౌఖ్యము నొందదు ఆమెకు దుర్భరము లగుబాధల నొదవించిన వా రగుదురు." అని గజపతిసుతుఁ డనెను.

"అవమానము కన్యనిచ్చి పోఁగొట్టఁదలంచి యుంటిమి. ఎవ్వరును మఱుమాట పలుకవలదు. ఆమెయదృష్టమును బాలించులోకనాథుఁ డగుజగన్నాథమూర్తి మనపాలిటఁ గలఁడు. చక్రిరక్షకుఁ డగు వాతఁ డామెకు సుఖజీవితము నొసంగునుగాక ! ఇట్టిభయముఁ గల్పించుటవలన గజపతులు మృషావాదులు కానేరరు. మీరందఱేకమై వివాహము సర్వశుభములతోఁ గొనసాగునట్లు మాకు సాయపడుఁడు." అని గజపతి యనుచుండ నొకభృత్యుఁడు ప్రవేశించి తిమ్మరుసయ్యవారిచ్చిరని యొకలేఖ నిచ్చెను. అందిట్లున్నది.

"శ్రీమన్మహామండలేశ్వర రాజపరమేశ్వరకళింగాధీశ్వర గజపతిరాయలవారిని సార్వభౌమమూరురాయరగండ రాజాధిరాజశ్రీ కృష్ణరాయప్రధానమంత్రిశేఖరసాళువతిమ్మరుసయ్యవారు సకలైశ్వర్యమనోవాంఛితఫలసిద్ధిగా దీవించి వ్రాయించి యంపిన లేఖ—

అఖిలకర్ణాటాంధ్రరాజ్యమునకు భవిష్యత్పట్టమహిషియగు మాజననిని దర్శింప వేడుక గలదు. నేఁటిదిన మిరువది నాలుగుగడియ

లకు శుభసమయము. అప్పటికి లగ్ననిశ్చయమునకుఁ బ్రధానమునకువ చ్చెదము. అప్పటికే సర్వము సిద్ధముగ నుండవలయునని కోరుచున్నాము,

చిత్తగింపుఁడు.

సాళువతిమ్మరుసయ్యవ్రాలు."

ఈ లేఖను జూచుటతోడనే గజపతిపుత్రిక కాగ్రహము వచ్చెను. మీ రట్లంగీకరింప వీలులేదని వాదించెను. సత్యవ్రత నిరతుఁడగు గజపతి పుత్రిక యెంత చెప్పినను వినక యుండుటఁ జూచి యాతఁడు కోపఘూర్ణితనేత్రములతో వెడలిపోయెను.

తిమ్మరుసయ్యవారిని మధ్యాహ్నముచితకాలమున రావచ్చునని బదులులేఖ వ్రాయించి పంపి, గజపతి తత్స్నానాహ్నికమును జేయుచుండెను. తిమ్మరుసయ్యవారికిఁ బ్రధానమహోత్సవ సమయమున నీయవలసినకానుకలు, రత్నహారములు, సేలువలు నన్నియు సమకూర్చుటకు మంత్రుల కాజ్ఞయొసఁగెను. తుషారమణిమణి నలంకరింపుఁడని యంతఃపురములోనికి వార్తనంపెను.

పండ్రెండవ ప్రకరణము.

—— (౧) ——

పరిణయమహోత్సవము.

“అవును. మనము వెంటనే వివాహ మాచరింపవలయును. మీరు ప్రధానమహోత్సవమునకు వలసినవన్నియు సిద్ధముగ నుంచినారా?” అని తిమ్మరుసయ్యవారు గజపతికోటయం దొకచక్కనిచావడిలోఁ గూరుచుండి తనప్రక్కను గూరుచుండినయాతనితో ననుచుండెను. ఆతనివేషమునుబట్టి చూడ నారెండవయాతఁడు పురోహితుఁడై యుండు నని తోఁచును. “చిత్తము! సర్వము సిద్ధముగ నున్నవి!” అని యాబ్రాహ్మణుఁడు సేలువను సవరించుకొని చేతనున్న తాటియాకులపుస్తకము నట నుంచెను.

ఇంతలో నాచావడిలోని యొకభృత్యుఁడు ప్రవేశించి గజపతిరాజుగారు నూజాకను జూడ లోనికి రావచ్చునని చెప్పెను. "మా భవిష్యత్పట్టమహిషిని జూచినపిమ్మటనే ప్రధానము జరుగవచ్చును. సరియే! మా కోరిక ననుసరించి యేర్పాటు లొనరించిరా? లెండు! పోయిచూచి వత్తము." అని తిమ్మరుసు బ్రాహ్మణుని హెచ్చరించెను. వారిరువురు నంతఃపురమునకుఁ బోయిరి.

అచ్చట నొకపీఠ ముండెను. ఇరువురు వచ్చుటఁ జూచి దాసి యొకర్తు తెరచాటునుండి తొంగిచూచి మఱియొకపీఠమును దెచ్చివైచెను. వారిరువురుఁ గూరుచుండిరి.

"రాయలవారిజన్మపత్రిమును బరిశీలనముగఁ జూచినారా?" అని తిమ్మరుసనెను.

"చిత్తము! ముహూర్తము చక్కఁగఁ గుదిరినది. జన్మలగ్నమునకును ముహూర్తలగ్నమునకును చక్కనిగ్రహసంపత్తు కలిగినది. ఈముహూర్తబలము—" అని బ్రాహ్మణుఁ డనుచుండఁ దెరచాటునుండి పరిచారికల నాభరణములధ్వని యయ్యెను. బాలిక వచ్చుచుండవలయు నని బ్రాహ్మణుఁ డటు చూచెను. లోపల నవ్వు వినఁబడెను.

"రాయలవారు—" అని తిమ్మరుసనుచుండఁ దెర నొకదాసి యొత్తిగించెను.

అప్పుడారంగమునకుఁ గృష్ణరాయఁడు స్వప్నమునఁ దిలకించి పటమున లిఖియించినరూపమున కించుకంతయైన భేదములేని స్వర్ణప్రతిమనుబోలు బాలిక, చిఱునగవుతో నవనతవదనములో దాసియొకతె నడపింప నీలమేఘముపైఁ దళుక్కనమెఱయు విద్యుల్లతవలెఁ దెర దాఁటి వచ్చెను. తిమ్మరుసయ్యవారు బాలికను జూచి యామెనమస్కరింప సంతసించి దీవించిరి.

ఇంతలో దాసి పురోహితునిహస్తము నలంకరించియున్న పచ్చల

కడియమును జూచి బాలికకు స్పృహ చేసెను. తుఖారమణీమణి గిరు క్కున మఱలెను.

అంతఃపురమునఁ దెరచాటున "అప్పను!" "సరిగఁ జూడుఁడు" "నేనెఱుఁగనా?" "పురోహితుల కట్టికడియము లుండఁగూడదా?" "కాదాతఁడు రాయలే!" "వంటయింటికిఁ దేలు" సేవకుల ద్వారము మూయుఁడనుడు!" అను గుసగుసలు, కేకలు తొందరగ ననుకొనుట వినఁబడుచుండెను.

"ప్రధానసమయమునఁ దేవలసినబాకును దేలేదా?" అని తిమ్మరుసు పురోహితునిపైఁ గోపపడుచుఁ గేక వైచెను. పురోహితుఁడు లేచి "తెచ్చెదన" ని క్రిందకు దిగుచుండెను.

"ఆచారవిరుద్ధముగ బాకును దేలేదఁట! వీరలనేమిచేయవలెను! ఆస్థానమునఁ గూరుచుండి సొమ్ముౕను దినుటకా? ప్రభువుగారికార్యము లయం దంతవ్రమత్తతయా? అగ్రహారము లనుభవించుటకా? స్తుతి వాక్యములఁ బలుకుటకా?" అనుచు నాతని వెనువెంట నఱచుచు వచ్చుచుండెను.

వారిరువురును కోటదాఁటి యావలఁ బడిరి. గజపతిరాజున కీసంగతి తెలిసి, యంతఃపురమున బ్రాహ్మణవేషధారి యగు రాయలు బట్టుటకుఁ జేసినప్రయత్నములను జూచి దురపిల్లెను. స్త్రీల నాలోచితముగఁ జేసినయీకుట్రవలన నేమి కొంప మునుఁగునో యని గజపతి భయముఁజెంది యపరాధము క్షమించి వివాహమునకు రమ్మని వార్త నంపెను. తిమ్మరుసు తుళువ వంశపురాజులకు బాకునకు బాసికము కట్టి వివాహ మొనర్చుట యాచార మని బదులు చెప్పెను. గజపతిరా జది మాటియు మంచిదని సంతసమున నంగీకరించెను. తుదకట్లే వివాహ మొనర్చిరి.

వివాహానంతరము సుఖాకుమారీమణియు నొకదాసియు నంతఃపురమున నొకభవనమునఁ గూర్చుండి యుండిరి. అప్పుడే బాలిక కాదాసి మొగిలిపూల రేకులతో జడవైచి, తుమ్మెదరెక్కలవంటి శిరోజముల నాబాలిక శరీరముతో సమముగు కాంతిగలవిగా మార్చుటకుఁ బ్రయత్నించెను. ఆమెకుఁ గస్తూరితిలకము నుంచుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. కురులకు మెఱుఁగిడు నప్పుడు వదనమునఁ దగిలిన తైలలేశము నొకతడిబట్టతో నాదాసి తుడుచుచుండెను. ఫాలతలమున, జడక్రింద మెడపై క్షుద్రకేశములు విడి యొకవింతసోయగమున కాకరమగుచుండెను. ఆమె సౌందర్యమును విలోకించి, దొండపండువంటి పెదవులఁ జూచి, దాసి కన్నుల నీరుపెట్టుచుండెను. "ఎందుల కిట్లు విచారించెదవు?" అని బాలిక దీనముగ దాసినడిగెను. "అమ్మా! నీకంగరాగములు రాచి, కురులదువ్వి, జలకమాడించి, పరిమళమిళితచందనములఁ బూసి, పూలు ముడిచి, ముద్దాడుట కిఁక నీ యంతఃపురమున నెవ్వరు నోచికొని యుండ లేదు. ఈ యపూర్వసౌందర్యమంతయు నడవిని గాచిన వెన్నెలవలె నిష్ప్రయోజనము కావలసివచ్చిన దని విచారించుచుంటిని." అని దాసి కళ్యాణపుబొట్టు పెట్టుచు ననెను. బంగరుమిసిమికాంతుల నీను బాలిక వదనము జాలిగొలుపుచుఁ దెల్లఁబడిపోవుచుండెను. తుద కామె యొక్కనిట్టూర్పు విడిచి "నీవు నాతో రావా?" యని దాసి నడిగెను.

"వత్తును. ఏమిప్రయోజనము? మీరారాజుతో సుఖకాలక్షేపముఁ జేయుచు దినములఁ బుచ్చవలసినయోగ్యత లేదు కద! మే మెందఱ ముండిన లాభ మేమున్నది? తుద కిట్లయినది." అని దాసి యనుచుఁ గంట నీరు గ్రుమ్మరించుచుండెను.

"ఇప్పుడు వచ్చినప్రమాద మేమున్నది? తండ్రిగారు మనఃపూర్వకముగ నిచ్చగించి పరిణయ మొనరించిరి. దాసైనఁ బరమాత్మ

పోసవ్వరగూపు డని వించుము. వినుటయే కాక ప్రత్యక్షముగ మనరాజ్యము మఱల మన కిచ్చుటంగూడ జూచితిమి. ఇంతకు నెవరిపురాకృత కర్మము నెవ్వరు దప్పింపఁగలరు? సృష్టియం దెక్కడఁ జూచిన లోపమే, యెక్కడఁ గనుఁగొనిన నశ్వరప్రియే! సౌఖ్యమే దుర్లభము. దుఃఖమనుభవించుటకే మనము జన్మించితిమి. ఇంతకు నేనారాజునందనిష్టము నొందియుండలేదు. ఎక్కడకు? ఒరుగవేసికొనిపోయిన దినములు గడవవా? నీవూరక శోభనసమయమున దుఃఖించి నామనస్సు కలఁతఁబెట్టకుము." అని తుఖారమణీమణి యనెను.

"అమ్మా! మీకుఁ జిన్నతనము. మీకేమియుఁ దెలియదు. మీజననిదుఃఖమునకుఁ బరిమితి లేదు. హీనకులజుని కొండ్లియాడవలసివచ్చెను బాలిక యని దుఃఖించుచున్నారు." అని దాసి యనెను.

"కులము—అవును. ఉత్తమక్షత్రియకాంతలకుఁ గులసౌశీల్యంబులు గలభర్తవచ్చుట యదృష్టము. నాయదృష్టము ననుసరించి నాకుఁ దగినభర్తను దండ్రిగారు నియమించిరి. నేనందులకు వినయపూర్వకముగ నంగీకరించితిని. మఱియు నేనొక్కతె నొకకులహీనుని కర్థాంగినైనను, నామూలమున జనకునిరాజ్యము క్షేమముగ నుండు నను నిశ్చయము నిర్ణయమైనది. ప్రజానాశనము తప్పిపోయినది. దేశక్షేమము కలిగినది. నాకదియె పదివేలు." అని బాలిక పలికెను.

"అమ్మా! మీరు కులహీనుఁ డగుపురుషుని భర్తయని తలంచుచు నాతనిపరిచర్యలఁ జేయుచు జీవించి కుటుంబగౌరవమునకు మితిలేనిశాశ్వతమైనలోపమును దెచ్చిపెట్టుటకంటె—తల్లి—వేఱొకకష్టము కలదా? తుచ్ఛమైనప్రాణములను నాబాలిక విడుచుటకు వెనుదీయదు; మానవముకంటెఁ బ్రాణము మధురతర మయిననాఁడు రుచిదేవి నాబిడ్డ కానేరదు; మాబాలిక యీకంటకమును నిర్మూలన మొనరించు నని మీతల్లిగారు చెప్పుచున్నారు." అని దాసి యనెను.

బాలిక మోహించుచుండెను. దాసి యింక నిష్ఫలప్రసంగము చేయుచుండెను. బాలికరక్తము వేఁడివారిపొంగుచుండెను. ఆమెకన్నుల నశ్రురాశి యపరిమితమై తుదకు శూన్యమయ్యెను. ఆమె కొకవిధమైన యూవేదన యారంభ మయ్యెను. ఆమె కేమిచేయుటకును దోఁచుట లేదు. చుక్కానిలేనియోడయందున్న నావికుఁడు నట్టనడిసముద్రమున నేయోజనములఁ జేయునో యట్లే దారికనఁబడక బాలిక యోజనలో మునిఁగియుండెను. ఇంతలో బాలికను దీసికొని రమ్మని రాణిగారిసెలవైనట్లు మఱియొకదాసి వచ్చి చెప్పెను. వారందఱు రాణిగారికడకు వెడలి పోయిరి.

పదుమూఁడవ ప్రకరణము.

సారె.

అమ్మా! దుఃఖింపకుము. ఆఁడుజన్మ మెత్తినపిమ్మట నెప్పుడో యొకప్పుడు పరులచేతులఁ బెట్టి పంపవలసినదే ! సుఖముగ వివాహ మొనర్చుకొని సార్వభౌముఁ డగునల్లునిఁ దెచ్చుకొంటివి. విచారింపకుమ్మా ! ఆబిడ్డను జూడుఁ డెట్లు తెల్లపోయి దుఃఖించుచున్నదో ! మీ రెట్లో సమాధానపెట్టుకొనవలెను" అని యొక బ్రాహ్మణముత్తైదువ గజపతిరాజుభార్య నంతఃపురమున నూరార్చుచుండెను.

కోటలోనెల్లెడలఁ బ్రయాణమైపోవుదాసదాసీజనంబులు, నూతనవస్త్రములు ధరించి మిత్రులకడ బంధువులకడ "మఱల నెప్పటికో!" అని విచారవదనముల నెడఁబాటును గుఱించి వ్యసనపడు పరిచారికల, సార్వభౌముఁ డగునల్లునికంపుకానుక లగుగజాశ్వరత్నహేమంబుల, తనూజాతకు గజపతిరాజిచ్చు నరణపుటావుల, వివిధరత్నాభరణముల, ఫలముల, వస్త్రములు, భృత్యులు సిద్ధముచేయుచుండిరి. గజపతిమం

తుర్రె లెల్లవిధములఁ గళింగరాష్ట్రమునమాత్రమే దొరకునంతపుసామగ్రుల, పవడపుఁగోళ్లమంచములు, రత్నఖచితసువర్ణాసనములు, సువర్ణపాత్రలు, మొదలగున వెన్నియో బండ్లకొలఁది తెప్పించి కృష్ణరాయఁ డందుకొనుటకును, గజపతిపంపుటకును, దగినట్లు దర్పసహితముగ నుండవలసినట్లు కానుక లేర్పఱచుచుండిరి. భటులు దాసీవాండ్రు నీవిచిత్రవివాహమునుగూర్చియు, బాలికస్థితినిగుఱించియు, గుసగుస లాడుకొనుచుఁ జెప్పుకొనుచుఁ, ద్వరగ విజయనగరపట్టణమునకు రాయల సైన్యముతోఁ బోవుటకుఁ గుతూహలముఁ జెందుచుండిరి.

“ పిల్లలు జాగ్రత్త!” “ కూఁతునువివాహమున కుత్తరమంపుదువా ?” “ మాయయ్యకార్యమునకు వీలుచేసికొని రావలయును.” “ పెద్దపట్టణమున నూతనసౌఖ్యముల మఱఁగి మమ్ము మఱవక యుందువా ?” “ దయయుంచుఁడు ” “ ఉత్తరములు వ్రాయుచుండుము.” “ ఏదియో వంకఁబెట్టుకొని నీ వొకసారి రమ్ము !” అనుభృత్యకోటి పరస్పరము వీడుకోలుపుసమయముల నాడుకొను వాక్యోపవాక్యములతో నాప్రదేశమంతయు సందడి గలిగి యుండెను. ఎవరిమూటలు వారు కట్టుకొని యందఱుఁ దలయొకబండిపై సామానులు సర్దుకొనిరి. వేలకొలఁదిశకటములవృషభములు గంటలు గణగణమని మ్రోయ బండ్లకడ నిలువఁబడి ప్రయాణమగువఱకు మేయుచుండెను. బండి కొకరిద్దఱు కూరుచుండునట్లేర్పఱచి యుండుటచే దారిలో సౌఖ్యముగ నిద్రలు పట్టవచ్చు ననుకొనుచుండిరి. ఆసమయమున గజపతిరాజ్యమే తరలిపోవుచున్నట్లున్న రాజబాలికసారెకావళ్లు చూచుటకుఁ బట్టణము నందలి యమ్మలక్కలందఱుఁ జంటిపిల్లలఁ జంకల నిడుకొని యొకపిల్లల నెడమచేతఁ బట్టుకొని, నడుమ సుబ్బక్కమాటలు వినఁబడకుండ “ అమ్మా ! జీడిలు కొనిపెట్టవు !” అని యేడ్చుమూడవపిల్లవాని నొక్క మొట్టికాయతో సమాధానపెట్టుచు, స్త్రీపురుషులు వేలకొలఁదిగఁ

చేరియున్న కోటద్వారముకడ గుంపులలోనికిఁ బట్టణమునందలి పుణ్యస్త్రీలు మందలుమందలుగ నంతయు మించిపోవునని వచ్చి చేరుచుండిరి.

ప్రయాణసన్నాహమున రాయల సైన్యమంతయుఁ బటకుటీరముల విప్పి బండ్లపై నేనుఁగులపై వైచి సిద్ధము చేయుచుండెను. అప్పుడప్పుడొకరిద్దఱాశ్వికసైనికులు కోటలోనుండి రాయలవిడిదిప్రదేశమునకును, మఱలఁ గోటలోనికిని వచ్చుచుఁ బోవుచు ద్వారముకడఁ గూడియున్న జనసంఘము నొసరిల్లుఁడని యదలించుచుండిరి.

మేడపైనుండి యీసన్నాహములను జూచుచున్న గజపతిరాజుభార్యయగు నప్పలనరసమాంబ తనూజాత నిన్నిదినములనుండి యల్లారుముద్దుగఁ బెంచిననాముద్దియ నిప్పుడు రాయలతో నత్తింటికిఁ బంపవలసివచ్చినదని కావలయును దుఃఖించుచుండెను.

ఊఱడించుచున్న బ్రాహ్మణవనిత యామెకంటె నధికముగఁ గంటఁనీరుపెట్టుకొనుచుఁ బైఁటకొంగునఁ దుడుచుకొని తడుపుచుండెను. రాణి కుపశమనవాక్యములఁ జెప్పఁదలంచిన యామెనోట మాట రాకుండెను. ఎట్లయిన నామెదుఃఖము వలసినప్పుడు తగ్గింపఁగల శక్తిగలిగియుండుటచేఁ దుద కామె రాణి నెట్లో సమాధానపఱచి పసపుఁగుంకుమ పంచియిచ్చి బాలిక నాందోళిక నెక్కింపఁలయుచు రమ్మని యామెను దోడ్కొని పోయెను. దాసీజనంబులు, బంధుమిత్రులు నా బాలికను బంపవలసినసమయమున మఱల నొక్కసారి దుఃఖింపకుండఁజాలకపోయిరి. "సార్వభౌముని బెండ్లియాడెను. సంతసింపుఁడు!" అని యొకరనఁ దెరచాటునుండి "అందువలననే మఱియు దుఃఖింపవలసివచ్చినది. అమ్మా! ఇఁకమాకంటఁ బడవా? మాయింటికి రావా? తల్లీ! పదాఱేండ్లు పెంచితి మమ్మా! నీవే బీదకడుపుననైనఁ బుట్టినచో నింతకంటె సుఖము నొందియుందువా!" అని తల్లి యనేకవిధముల వాపోవుచుండెను. "అయ్యగారు మిక్కిలి పామరత్వము

నొందుచున్నారు. మీరు మారాజుగారిని బరిణయమై యిటకు వచ్చిన ట్లే యామెయు నత్తింటికిఁ బోవుచున్నది. మీరు సుఖపడినట్లే యా మెయు సుఖించును." అని చుట్టుప్రక్కలవారు సమాధానపఱచిరి.

ఇంతలో గజపతి త్వరగఁ బ్రయాణము సాగింపవలయుననియు, ముహూర్తము దాఁటిపోవుననియు వార్తనంపెను. రాణి యెంత చెప్పి నను విలపించుచునే యున్నదని చెప్పుచుండుటచేఁ దానే స్వయముగ వచ్చెదనని యంతఃపురమునకు వచ్చెను. అతనిజూచి రాణి క్రిందినుం డి లేచి కౌఁగిలించుకొని "మన మహాలక్ష్మి వెడలిపోవుచున్నది. మ నతల్లి యిఁక మనకంటఁబడదు." అని బాలికవలె నేడ్చెను. స్వభావ ముగఁ గఠినహృదయమో, గాంభీర్యమో కలిగియుండవలసినపురుషుఁ డగుగజపతిసహితము నాసమయమున దుఃఖము నాఁపుకొనలేకపోయెను. ఎలుగెంతయదిమినను గంట నీళ్లెవ రాపఁగలరు ? భార్యనూఱడించు టకొఱకు మాటలాడఁబోయి శ్రుతిగొట్టు తగ్గిన వీణాతంతువువలె మారినస్వరముతో "నూరకుండుఁ డూరకుండుఁడు. ఇప్పు డామెకు వచ్చినభయ మేమి?" అని దుఃఖభారమున నొకటిరెండుమాట లాడెను.

అప్పుడు తుఖారమణీమణి నలంకరించి పరిచారికలు తలిదం డ్రులకు మ్రొక్కింపఁ దీసికొని వచ్చిరి. ఆబాలికయుఁ దండ్రివదన మును జూడలేక చివాలున వచ్చి యాతనిపాదములపైఁ బడెను. జననీ జనకు లామెను లేవనెత్తి నామెయు దుఃఖించుచుండెను. తలిదండ్రు లిరువురు నామె నూఱడించి, యత్తింట మెలఁగవలసినరీతుల బుద్ధు లఁ గఱపి విడువలేక విడువలేక విడిచిరి.

"అమ్మా! నామాట వినుము! నాముద్దు చెల్లింపుము, నేను సుఖముగ మరణించెదను. ఆమాట వినవలయును." అని యొకరాజ బంధునిభార్య వచ్చి యాబాలికతో మెల్లగా ననెను. "అది మీతల్లి గారియిష్టము!" అని మఱల ననెను. బాలిక తల్లిని జూచెను, మఱలఁ

దల్లి బాలికను గాఁగిలించుకొని తలపై నాభరణముల నించుచు సవరించుచు "అమ్మా! గజపతుల గౌరవము నిలువఁబెట్టుము! ఇంతియె నేఁజెప్పవలసినది." అని బాలికతో ననిపల్యంకిక నెక్కించెను. అందఱుఁ బ్రయాణమైరి. సకాలమున సారెచీరలతో రుచిదేవి రాయల సైన్యమును జేరెను.

పదునాల్గవ ప్రకరణము.

—(o)—

దారుణకృత్యము.

కేవలము సైన్యబలమే బలము కానేరదు. తమసైన్యముకంటె పలురెట్లధికముగ నున్న గజపతిరాజుసైన్యము స్వదేశమున నుండియు, మహామహమ్మదీయసైన్యము నోడించుటతో నలసియున్న కృష్ణరాయనిస్వల్పసైన్యమునందర నిరుపయోగమైనది. బాహాబలయుతుఁడగు మనుజుఁడు తనకంటె బలహీనుఁడైనను బుద్ధిబలము గలిగియుండిన శత్రువునకుఁ జిక్కును. బుద్ధిబలముకడ బాహాబలము నిరుపయోగమైన గజపతిరాజుపరాజయము దైవికము కదా! నాయకులయందుఁ దిమ్మరుసు భేదతంత్రమువలన వైరుధ్యము గల్పించి గజపతిబలవంతమైనసైన్యశరీరమునుండి నాయకశిరమును దొలఁగించి నిరుపయోగమొనర్చెను. మేధావంతుఁడగుమానవునిబుద్ధికుశలత మానవులస్థితిగతులను మార్చి వింతఫలముల నిచ్చి యదృష్టదేవతకటాక్షవీక్షణముల రూక్షవీక్షణములుగ మార్చివైచును. ఈబుద్ధిబలమునకు లోకమంతయు విధేయమై కలిగినమార్పులకు బాలిపడి యాశ్చర్యముగఁ జూచుచుండును. బుద్ధిబలమే యొకప్పుడు దైవబలమగును. భగవదంశమగుమానవునిబుద్ధి కర్మసూత్రమునే మార్చివైచుచున్నటుల మనకొకప్పుడు తోఁచుచుండును.

గజపతిబాలిక యగురుచిదేవిట్లు కృష్ణరాయ సైన్య పరివృతయై కతిపయదినములలో విజయనగరముఁ జేరినపిమ్మటఁ గొన్నిదినముల కచ్చట నొకనాఁడు మహావైభవముగఁ బట్టణమంతయు నలంకరించిరి. పట్టమహిషి వచ్చినదని ప్రజలందఱు నానందము నొందిరి. నాఁడే పునస్సంధానముహూర్త మని పెద్దలు నిర్ణయించిరి. తిమ్మరుసు రాయలఁ బుత్రునివలె నాదరించుచు, రాయలు ప్రేమించినకన్యను దెచ్చి రాణి నొనర్చినందుల కెంతయు సంతసపడుచుండెను. ఉచితకాలమున బాలికను శయనమందిరమున కంపుటకు నిశ్చయింపఁబడెను. రుచిదేవికి వేఱుగ నియమించినమందిరమున నామెవెంట వచ్చినపరిచారికలతో నామె విడిసియుండెను.

సంధ్యావేళ నామందిరోపరిభాగమున నొకగదియందు రుచిదేవి కడ నొకపరిచారిక నాలుగుకత్తులను దీసి తల వంచుకొని యొకక త్తిపై నొకకత్తిని బెట్టిరాయుచు, "అమ్మా! మీరట్లు చేయవలసియున్నది. అదృష్ట మనియు, కర్మఫల మనియుజరిగిన మోసమునకు లోఁబడుట పిఱికితనము." అని యనుచుండెను.

బాలిక గవాక్షమునుండి బయటికిఁ జూచుచుండెను. ఉన్నత తరుశాఖాగ్రములపై నంటియున్నట్లగపడుచుండిన నీలంపుటాకసము నామెకనుఁగొనుచుండెను. ఆమె యేమియు బదులు చెప్పలేదు.

"ఇంతవఱకుఁ బలుమారులు పలువురు చెప్పినయావిషయము నుగుఱించి మీకింత యోజన మేల? పరువు ప్రతిష్ఠయు లేని దుర్భరజీవితముకంటె—పవిత్రఖడ్గధారలచే మరణము నొందుట యుత్తమక్షత్రియకాంత కోరఁదగినది." అని దాసి యనెను.

"అది సత్యమే! కాని నీవు ధర్మసూక్ష్మము యోజించుటలేదు. నాభర్తయే నాకు దైవము! నేనాతని నెట్లునఱకఁగలను." అని రుచిదేవి యనెను.

“కులహీనుఁడు భర్త యెట్లగును ? మఱియు మోసముచే నిన్నాతఁడు పెండ్లి యాడెను.” అని దాసియనెను.

“ఇందాతని మోస మేమియు లేదు. నాతండ్రి యుద్దేశపూర్వకముగ నన్నాతని కిచ్చి పెండ్లి చేసెను. తలిదండ్రులు దెచ్చి పెండ్లి యొనర్చినభర్తయే భర్త కాకపోయిన నిఁక భర్త యెవరు?” అని రుచిదేవి యనెను.

“నీవంత పౌరుషహీన మగుమాటనాడినచో దాసియగు నేఁ జెప్పున దేమున్నది ? నీతండ్రి రావణునకు దేవతలు భయపడినట్లు—రాక్షసులకు మునులు భయముఁ జెందినట్లు—రాయలకు భయపడి రాజ్యసంరక్షణముకొఱకు, తనూజాతమానమును మంటఁ గలుపుట కంగీకరించెను. తుచ్ఛమైనప్రాణముల కాశపడి నీవును పిఱికిమాట లాడుచున్నావు. సూర్యవంశజుల మనియు, శ్రీరామమూర్తి వంశము నుండి యూడిపడితి మనియుఁ బెద్దతివరలు చెప్పుకొనుగజపతులవంశమునఁ బుట్టినబాలికవు నీవి మాటలాడుట కడు విచారకరము.” అని దాసి కనులెఱ్ఱచేసి నిర్భయముగ ననెను. ఆమె చేతనున్న కత్తులు విసరి యొక మూలకుఁ బాఱవైచెను.

“సుందరి! నీకింత యావేశ ముండవలసినపని లేదు. రాయలు నిజముగఁ గులహీనుఁడైన నాతని మనము చంపవలసిన యగత్యము లేదు. మన మనుకొనిన ట్లాతఁడు కులహీనుఁడు గాక, నిజమైన పరాక్రమమువలననే మనల నోడించి యుండినప్పుడు, మనమా ప్రజాపాలకుని జంపిన నాతనికొఱ కెందఱేడ్తురో, ముష్కరతురుష్కు లెల్ల విజృంభించి మనదేశమును గొల్లగొట్టుదురో—మన మూహించి తెలిసికొనవలసినదే! నేనాతనితోఁ గాపుర మొనరించినఁ గదా—గజపతులవంశమున కప్రతిష్ఠ! నేమరణించెద నాకత్తుల నిటు తెమ్ము!” అని రుచిదేవి యని కన్నుల నీరు పెట్టుకొనుచుండెను.

"అమ్మా! నాపైఁ గినియకుఁడు! మీ రాలోచింపుఁడు! పాత్రులను మీతండ్రినుండి వేఱుపఱచుటకు రాయలు కపటము చేసెనఁట. పరాక్రమవంతుఁ డైనచో శత్రునర్చుట యేమినీతి! రాజ్యవినాశమును మాన్పఁగదా మీతండ్రి మిమ్ముల వివాహ మొనర్చినది! తుచ్ఛుఁ డొక్కఁడిట్లు వచ్చెనా—హిందువుఁ డని యాతఁడు మహమ్మదీయులకంటె నధికదుష్కార్యము లొనర్చుచుండెను. ఒక్క బాలిక యిట్లొనర్చెనా—మరల నేరాజు నిట్లు బాలికలయిష్టమునకు వ్యతిరేకముగఁ బరిణయ మాడ సాహసింపఁడు. మఱియు స్వయంవరస్వాతంత్ర్యము గలమీకు మీతండ్రిగారు చేసినవివాహ మధర్మమైనది. మీకాభర్త భర్తయే కానప్పుడు మీకు దైవసముఁ డెట్లగును." అని దాసి యనెను.

"నాకేమియుఁ దోఁచుట లేదు. అని రుచిదేవి యనెను.

"అమ్మా! మీకీచీర పైనీకత్తి యొడ్డాణమువలెఁ దగిలించెదను. మిమ్ముల నాశయనాగారమున కంపి యుందును. నీవలకు వచ్చినపిమ్మట రాయలు మిమ్ముల సమీపించును. అప్పు డేమఱి పాటున నుండును. మోహాతిరేకమున మైమఱచి యుండును. ఆతఁడు పురుషుఁడ బలనే నెట్లని యోజింపకుఁడు. మీరీ కరవాలమున నాతని సమయింపుఁడు. గజపతి వంశశీలమును గాపాడుఁడు. చిరకీర్తిని బొందుఁడు. గుర్తెక్కుదు ప్రాణము లెట్లయిన నేమి? కాకుండినచో నాకీవస్త్రముల నలంకరింపుఁడు. నేఁ బోయి యాకార్యము నెఱవేర్తును" అని దాసి యనెను.

బాలిక ప్రత్యుత్తర మేమియుఁ జెప్పలేదు. ఇంతలో నారంగమున కెవ్వరో వచ్చుచుండుటఁ గని వారా సంభాషణ మాఁపి నడిమి చావడిలోనికిఁ బోయిరి.

పదునేనవ ప్రకరణము.

పరిత్యాగము.

కృష్ణరాయలు శయనాగారమునుండి యీవలకు వచ్చెను. తిమ్మరుసయ్యవారు ప్రక్కచావడిలో నిలువఁబడి యుండెను. గాజుకుప్పెలయందున్న దీపకళికలు సంపూర్ణప్రకాశము నిచ్చుచుండెను. రాయలు తిమ్మరుసును సమీపించి "అప్పాజీ! బాలికపయోముఖవిషకుండికవలెఁ గంటకసమన్వితలతికయుంబోలె శయనాగారమునకు వచ్చినది. ఆమె మనమునం దనిష్టముండఁగ మన మామెయం దవ్యాజానురాగమున నుండినఁ బ్రయోజనమేమి?" అని పలికెను.

"ఇప్పుడు దేవరవారియాజ్ఞ యేమి?" అని తిమ్మరుసడిగెను.

"బాలికను జనకునింటికిఁ బంపివేయుఁడు." అని రాయలనెను.

తిమ్మరుసు యోజించి కొంతవడి కొక్కనిట్టూర్పును విడిచి రాయలఁ జూచెను. పరిచారకు నొకనిబిలిచి యుచితపరివారమున పల్లకులనాయత్తపఱుపు మని యాజ్ఞ నొసఁగెను. మఱియొక గడియలో సర్వము సిద్ధము చేయఁబడెను. తిమ్మరుసు శయనాగారమునఁ బ్రవేశించెను. అచ్చట రుచిదేవి యవనతముఖియై నిలువఁబడి యుండెను. తిమ్మరు సందుఁ బ్రవేశించిన దామె యెఱుఁగదు. ఆతఁ డామెను జూచి "అమ్మా! తండ్రిగారిదేశమునకు దయచేయవలెను." అనిపలికెను.

అమె తల యెత్తెను. అశ్రుధారలపరిమితముగ నాబాలికవదనమునఁ గురియుచుండెను. తిమ్మరుసును జూచునరి కామె దుఃఖము తీవ్రమయ్యెను. ఆమె గుండెలు తటతట శబ్దించుచుండెను. "ఈమనోహరసౌందర్యవతి కింతకూరహృదయమా? ఈసుకుమారశరీరమున నిట్టిపాషాణహృదయమా?" అని తిమ్మరు సనుకొనెను. బాలిక నేలపైఁ గూలెను. "తండ్రీ! నాకీగతి తప్పదా?" అని యావేదనతో

బాలిక పలికెను. తిమ్మరుసు బదులు చెప్పలేదు. కీలువిడిన జంత్రపుబొమ్మవలె నాతనిపాదముల కించుక దూరమునఁ బడియుండిన బాలిక నాతఁడు గుర్తుంచినపుష్పరాశియో యని తలంచుచుండెను. తమకంటెను శిరమున ధరింపవలసిన యాజ్ఞ లొసఁగుననుకొనిన యా బాలిక యిప్పటిమస్థితిఁ జూడ నాతనికి జాలి కలిగెను. రాజనీతికోవిదుఁడగు తిమ్మరుసుకన్నులు బాష్పపూరితము లయ్యెను. తానాబాలిక రూపపటమును దెప్పించి రాయలఁ బరిణయమున కంగీకరింపఁజేసి, భేదోపాయమునఁ గార్యము నిర్వర్తించి, యుద్ధము లేకుండఁ జేసినపాట్లాతనికి జ్ఞప్తికి వచ్చెను. తుదకాప్రయత్న మంతయు నిష్ఫలమైనదని యాతఁడు విచారించెను. ‹‹కర్మసూత్రము!'' అనుమాట లాతని నోటినుండి బహిర్గత మయ్యెను. ‹‹కంటక మొకత్వరగఁ దీసిపారవేసిన నంత మంచిది.'' అని రాయలయాజ్ఞ యని సేవకుఁ డొకఁడువచ్చి చెప్పి తిమ్మరుసును జూచెను. అతఁ డొక్కనిట్టూర్పుఁబుచ్చి గజపతినగరపుదాసీలఁ బిలువనంపి బాలికను దోడ్కొని మందిరముక్రిందకు వచ్చి సిద్ధముగ నున్నయాందోళికల నెక్కుఁడని మఱిత్రి యాజ్ఞాపించెను. వారేమియు మాటలాడక యాతని యాజ్ఞల ననుసరించిరి. ఎవ్వరును మాటలాడ లేదు. క్రిందఁ బడి యున్న బాలికను లేవనెత్తి దాసీలు తీసికొనిపోయి పల్లకి నెక్కించిరి.

ఆరాత్రిసమయమునఁ బరివారసహితముగ గజపతితనూజాతతో గలసి పరిచారిక లందఱు నరణ్యమార్గముఁబట్టి వెడలి పోవుచుండిరి. మృదులమై, కోమలమై, ప్రకాశవంతమై, యున్న కృష్ణరాయని సముజ్వలమైనమూర్తి రుచిదేవికన్నుల యెదుటఁ గట్టి నట్లుండెను. ప్రేమసంపూరితములగు తరళనయనముల చూడ్కులతోఁ, జిఱునవ్వుతో, ఆదరణముతో—రాయలు తనపాణిగ్రహణ మొనర్చి శయనాగారమున హంసతూలికాతల్పమునకుఁ జేర్పఁ బ్రయత్నించిన సమయ మూ

మెహ్యాదయమును గలంచివైచుచుండెను. అతఁడుచేయిపట్టి చేరఁదీసి కొనునప్పుడు మొలయందున్నకత్తి యుల్కవలెఁ గ్రిందకుఁ బడినప్పు డాతఁ డదరిపడి, తనచేయి విడిచినసంగతి దలఁచి యులికిపడి, యట్టి దుష్కార్యము జరుగకుండ నుండినఁ దనయదృష్ట మీసమయమునకె ట్లు ఫలించియుండునని యామె తలపోయుచుండెను. కుటుంబగౌరవము చెడిపోయెఁ బోయె నని—కొంప కగ్గి తగిలెఁదగిలెనని, రాయుల సం హరింపకుండినఁ బౌరుషము లేదు లేదని ప్రోత్సాహించి, పోరి పోరి తనచే నిట్టిదుష్కృత్యముఁ జేయింపఁ జీరపైఁ గత్తి నమర్చిన తనదాసి పై నాగ్రహ మతిక్రమించుచుండెను. మనోహరవస్తు నిచయము తో—హృద యానందకర పరిమళములతో—కవిఁకురయించు ధూపవే రంపరయుంకో నగరువత్తులనుండి వెలువడు సుగంధధూమములలో— పన్నీటిసువర్ణకలశములతో—నాగవల్లీదళములతో—అన్నిటికంటె న ధికముగఁ దన్నుఁ జేరి తన్నుధన్యనుజేయు మహాకౌతుకముతో సౌఖ్యా పేక్షతో సమీపించుభర్తతో విరాజిల్లుచున్న—రెండుగడియలక్రింద టఁ దనదే యగుశయనమందిర మామెమనస్సునందుఁ బ్రిచలితమగు చుండెను. ఆశయనమందిరమున నుండిపస్థితికి—తానిప్పుడు పోవుచున్న క్రూరమృగసంకులమగు—ఘోరకంటకపరివృతంబగు—భయంకరస్వ రూప కాళవర్ణధారియగు—మహారణ్యమార్గమునం దాబోయలమూగ్గు లు మరణించినశవముకొఱకేడ్చుబంధుమిత్రులవలెఁ దనదుస్థితి కేడ్చు చున్న యేడ్పులవలె నామె వినుచుండెను. భయంకరములును నూతన ములు నగుమృగాలధ్వను లామెకు మరణమే ప్రాప్తించినట్లు—తన్ను శ్మశానవాటికకుఁ దీసికొనిపోవుచున్నట్లుగ నాబాలికకు భయముఁ గొ లుపుచుండెను. మఱియుఁ దానాసౌఖ్య జనకశయన మందిరముననే రా యల కించుకదూరమున నిలువఁబడినట్లు—"కత్తి మాపరిచారికలు క ట్టిరి; తీసివేయుడు" నని చెప్పనుంకించినట్లు—సిగ్గుచే నట్లు చెప్పఁజా

లక యుండినట్లు—ఇంతలో రాయలు తన్ను సమీపించు చున్నట్లు—అతనిమూర్తి నోరకంటఁ జూచి తానిదివఱకెన్నఁడు నెఱుఁగని పరమానందమునకు లోనైనట్లు—భ్రమఁజెంది యులికిపడి కత్తి క్రిందకు బడినదని తలంచి తిరుగఁ దనప్రస్తుతస్థితి జ్ఞప్తికివచ్చి యావేదన పడు చుండెను. ‘‘అకటా! ఈజన్మమున నిఁక నా మహామహుని చెట్టపట్టి యుండు యోగ్యత లేదా? ఆమహాశయునిమూర్తి నైన దర్శింప వీలు లేదా? నేనిప్పుడే పట్టణమునకుఁ బోయి రాయల పాదపంకజములపైఁ బడి ప్రార్థించెదను. తిమ్మరుసును దండ్రిరక్షింపు మని ప్రార్థింత మని తలంచి పల్లకిబోయల నాజ్ఞాపింప నుంకించి ‘‘వారట్లు చేయుటకు ‘రాజాజ్ఞ లేద” ని నిస్పృహఁ జెంది—తానే యురికి వెనుకకుఁ బోవనిశ్చయించును. పెద్దభయ మావేశించి బాలిక యట్లు చేయలేక పోవును. రాయల నఱకుమని తన్ను బ్రోత్సాహించిన దాసి తనకంటఁ బడిన నామెనుఱికి వేయవలయు నని యామె నిశ్చయించుకొనును. ‘‘ఆహాహా! కరుణాస్వరూపుఁడు! ప్రణయమూర్తి! తన్నుఁ జంపుటకుఁ గత్తులఁ దెచ్చి తనశయనమందిరమునఁ జొచ్చిన నన్నురిదీయింపక, యిలువెడలఁగొట్టక, గౌరవపూర్వకముగ నింతపరివారముతో నన్ను మఱల నా తండ్రియింటికి కంపుచున్న యాశ్రీకృష్ణదేవమహారాయని—ఛీ! ఛీ! తుచ్ఛులు ప్రకటించిన ప్రవాదముల నమ్మి— తుంటరు లగు పరిచారికలప్రబోధములకుఁ జెవి యొగ్గి—ఉదారహృదయుఁడు, ఆంధ్రకర్ణాటరాజ్యసంస్థాపకుఁడు— అవతారపురుషుఁడు, ననదగుభర్తను —దేవసమునిఁ జంపుటకుఁ బ్రయత్నించిన నాకేశిక్షయైన విధింపవలసినదే! మఱల నే నేమొగము పెట్టుకొని కన్నయింటికిఁ బోవలయును! మందభాగ్యురాలను.” అని బాలిక వాపోవుచుండెను. “ఇట్టికారుణ్యమూర్తి పట్టుదలకై—మోహపరితృప్తికై—నన్నుఁ దెచ్చెనని చెప్పిన దాసి వాలుక వేయిచీలికలఁ జేయవలదా? తనయంతఃపురమునకుఁ దెచ్చు

కొనిన—మాతండ్రి యగ్నిసాక్షిగ వివాహ మొనరించిన నన్ను తన దాసి నగునన్ను, తనయిష్టమువచ్చినట్లు శిక్షించుకొని బుద్ధిచెప్పుకొని తనవాంఛితమును నెఱవేర్చుకొనఁదగిన నన్ను—కటకటా ! రాయలు నాదురదృష్టవశమున విడిచివైచెను. ఆతనికి మోహపరితృప్తియే ప్రధానమైన నన్నాతఁడు దాసమయమున నేమిచేయలేఁడు ! నాకిష్టమ్ము లేదని—నేనాతని ప్రేమించుట లేదని—యాతఁడు గ్రహించినతక్షణము నన్నాతఁడు విడిచి వెడలిపోయెను. కరుణాస్వరూపా ! నాపాపములు ఫలించినవి. నాపైనించుక జాలిపడలేకపోతివా ? నేను లోకమెఱుఁగని బాలిక నని క్షమియింపలేకపోతివా ? ఈకత్తు లేలధరించితివని నన్ను నిలువఁబెట్టి యడుగ లేకపోయితివా ?" అని బాలిక దుఃఖించుచుండెను.

ఆమెదృష్టియందు రాయలప్రచండమూర్తిపై నొకవిధమైన యనిర్వచనీయ మగుప్రకాశము గలుగుచున్నట్లు—ఆప్రకాశము బాలభానునివలెఁ గ్రమాభివృద్ధిని గాంచుచున్నట్లు—తుదకు లోకమంతయు వ్యాపించుచున్నట్లు—చీఁకటు లెల్లెడఁ బారిపోవుచున్నటులు—శ్యామలసస్యసంపూరితము లగుపొలములపై—రత్నసంశోభితము లగు నంగడులుగలపట్టణములపైఁ—గోట్లకొలఁదిప్రజలు ధరించిన తెల్లనియు గ్రామములు గలపల్లెములపైఁ బ్రకాశించుచున్నట్లు—రాజాధిరాజు లందఱు నాతనిపాదములపైఁ బడుచున్నట్లు—దూరమునుండి యిదియంతయుఁ జూచుచున్నతన్నాతఁడు చూచి నవ్వి తనప్రక్కను గూరుచుండుటకు సైగచేసి పిలిచినట్లు—రుచిదేవి యొకస్వప్నముఁ గనెను. ఒక యాలోచనమును జేసెను. సగ మాలోచనము—సగము స్వప్నము నగునొకచింతచర్య కామె లోఁబడి, యులికిపడి వెంట వచ్చుచున్నపరిచారికలఁ బిలిచి సవారి నాఁపు మనెను.

అప్పటికిఁ దెల తెలవారుచుండెను. అరణ్యము విడిచి వారొక పల్లెను సమీపించుచుండిరి. అది పర్వతవనసమన్విత మగునొకమనోహ

శప్రదేశము. "మన మెచ్చటకు వచ్చితిమి?" అని రుచిదేవి యడిగెను.

పరిచారిక లామెకడ కయిదాఱుగురు పరుగెత్తుకొని వచ్చిరి. "చినగొల్లపల్లె" యనునొకపల్లెకడకు వచ్చితిమి. అది యిచ్చటకుఁ గొంచెము దూరమునఁ గలదు. అని రాయలపరిచారకులు చెప్పిరి.

"నన్నెచ్చటకుఁ దీసికొనిపోవుదురు?" అని రుచియడిగెను.

"రాయలయాజ్ఞ—" అని పరిచారకుఁ డనుచుండ

"అవునది యేప్రదేశము?" అని రుచి యడిగెను.

"గజపతినగరము!" అని వారనిరి.

"ఈప్రదేశ మెవ్వరిరాజ్యములోనిది?" అని రుచి యడిగెను.

"శ్రీకృష్ణరాయలు నూతనముగ జయించినది." అని సేవకు లనిరి.

"మంచిది! మేమిఁకఁ బైకిఁబోము. మీరు వెనుకకుఁ బొండు." అని రుచి యనెను.

రాయలభృత్యు లట్లొనర్చుటకు రాజాజ్ఞ లేదని చెప్పిరి. కాని యామెకడనిఁక మాటలాడలేక వెడలిపోవలసివచ్చెను.

పదునాఱవ ప్రకరణము.

—(o)—

గాలివాన.

కృష్ణరాయలు బాలికను బంపివేసినపిమ్మటఁ దిమ్మరుసయ్యవారిని బంపివేసి క్రోధపరవశుఁడై చింతామణీమందిరములోనికి వెడలిపోయెను. భృత్యు లందఱు భయముతో దూరదూరమున వేచియుండిరి. దీపమైన లేకుండుటచేఁ జింతామణీమందిర మంతయు నంధకారబంధురమై యుండెను. రాయ లదియేమియు గ్రహింపలేదు. అతని మనమున నెట్టియూహాలుప్పతిల్లుచున్నవో తెలిసికొనుట యెటు? అతఁ

డొకసోఫాపైఁ జతికిలఁబడి ఫాలతలము పాణితలమునఁ జేర్చి, సోఫాచే తిపై మోచేతి నూని చింతానిమగ్నుఁడై యుండెను. "దీపము!" అని యాతఁడు బిగ్గరగా ననెను. ఆస్వరమునఁ గ్రోధదుఃఖములు ద్యోతకమగుచుండెను. దుఃఖమునకంటెఁ గ్రోధమాస్వరమునఁ బ్రస్ఫుట మగుచుండెను. మారినయాస్వరమునకు భృత్యుఁ డటునిటు చూచెను. తుదకాసేవకుఁ డాప్రక్కను దెచ్చియుంచినదివ్వెతో గుమ్మముకడకు వచ్చి నిలువఁబడెను. "లోనికిఁ దెమ్ము!" అని రాయ లనెను. భృత్యుఁ డాదీపమును యథాస్థానమున నుంచి ద్వారముకడకు వెడలి పోయెను.

రాయలు చిత్రపటమువైపునకుఁ దిరిగెను. వస్త్ర మాచ్ఛాదింపఁబడి యుండెను. ఆతఁడు లేచి యాపటమును జేరుటకుఁ దగినబల మాతనిశరీరమున లేదని గ్రహించెను. కలగనినరాత్రి మొదలు నేఁటివఱకై నచర్యయంతయు నాతనికి జ్ఞప్తికి వచ్చెను. క్రమక్రమముగా నాతనిచిత్తవైకల్య మంతయు నొకదీర్ఘనాటకముపలె నాతనిమనోరంగములఁ దిరుగుచుండెను. కత్తిఁగట్టినబాలిక నాతఁడు ప్రేమతోఁ జేయిపట్టి దగ్గఱకుఁ జేర్చువఱకు నాతఁడు యోజించుకొనఁగలిగెను. అతని కాగ్రహము ప్రకోపించెను. అప్పు డా కార్యము జరిగినట్లు, ప్రక్క నాబాలిక నిలువఁబడి వణఁకుచున్నట్లు నాతఁడు చూచెను. చటాలున లేచి చిత్రపటమును జేరి యాచ్ఛాదితవస్త్రమును దొలఁగించెను. బాలిక యవనతవదనయై భయముతో నాచిత్రపటమున దాఁగిన ట్లాతఁ డనుకొనెను. "ఇట్టిపుష్పమునఁ గంటకములా?" యని యాతఁడు గొణుఁగుకొని నిట్టూర్పు విడిచెను. తుద కాతఁ డచ్చట నున్నమషీరసమునఁ గుంచెముంచి బాలికరూపమును వికృతమొనర్చెను. కృష్ణరాయలు లేచి పటమును జూచెను. ఇంక జాడ లేకపోయెను. ప్రకృతియంతయు నాశనమైన ట్లాతనికిఁ దోఁచెను. అతఁడు గవాక్ష

యమును జేరెను. ఆచీఁకటి నాతఁడు డక్లే చూచుచుండెను. ఆతని మన
స్సంతయుఁ దీవ్రముగఁ దిరుగుచుండెను. సర్వప్రకృతియుఁ దిరుగుచు
న్నట్లాతనికిఁ దోఁచెను. వృక్షములు, గిండ్లు, నక్షత్రములు, మేఘ
ములు, నాకసము, నివి యన్నియు నాతమోరాశియందు లీనమై ప్ర
కృతియంతయు దుఃఖసంపూరితమైన ట్లుండెను. ఇఁకఁ దెల్లవార దని
యాతఁ డనుకొనెను. ముగ్ధయు నలౌకికసౌందర్యమూర్తియు నగు బా
లికమాత్ర మాయంధకారమునఁ దాండవించుచున్న ట్లుండెను. చిం
తామణిమందిరము లేదు. విజయనగరపట్టణము లేదు. ప్రపంచము
లేదు. తానున్నదికూడ సందేహము—సర్వము నాయంధకారమునఁ
గరఁగి యదృశ్యమైనట్లాతనికిఁ దోఁచెను. ఆతని కణతలు వేఁడిమిచేఁ
గొట్టుకొనుచున్న ట్లాతఁ డనుకొనెను. కన్నులు మంట లెత్తి శిరమం
తయు నొచ్చుచున్నట్లుండెను. తాను వికృతముచేసినను బాలిక—
మహాలయసమయమునఁ గన్నులుమూసికొని తాండవించునటరాజప్ర
భువలెఁ—దాండవించుట యాతని కసహ్యకరముగ నుండెను. కొం
చెము భీతియుఁ గలుగుచుండెను. ఆతనియొడలెల్లయు జల్లుమని చెమ్మ
టలు గ్రమ్మెను. మహాప్రళయ మగుట నాసమయమున దృశ్యప్ర
పంచమును నశింపఁజేయుటకు భగవంతుఁడంపిననాశనాగ్ని వేఁడిమి య
ని యాతనికి భయ మొదవెను. బాలిక నృత్యముఁ జేయుచు నాయం
ధకారమున దూరముగ వెడలిపోవుచుండె నని యాతఁ డనుకొనెను. ఆ
తని కించుకజ్ఞప్తి కలిగెను. వెనుకకుఁ దిరిగెను. పటమువంకఁ జూచెను.
అప్పు డాతనిమన స్సంతయుఁ [illegible]డినదని యాతఁ డనుకొనెను. అది ప్ర
ళయకాలము కాదని యచ్చటనున్నవస్త్రము నొకదానిని నీట ముంచి
బాలికపటముపై నప్పుడు వ్రాసినమషీరసమును మెల్లగఁ దుడిచెను. ప
టమించుక కళంకమున్నను బరిశుభ్రమయ్యెను. బాలిక రక్తవర్ణవస్త్ర
మాతడిగుడ్డతోఁ గాషాయవర్ణముగ మాఱిపోయెను. నీలవర్ణము గల

భాగములు కొంచెము నల్లఁబడెను. తుద కాతఁ డొక్క నిట్టూర్పును బుచ్చి యిఁక నచ్చట నుండలేకపోయెను. శయనించినఁ గొంచెము సుఖముగనుండునని యాతఁడు తలంచెను. అశ్రువులు క్రమ్మిన నేత్రములాతఁడు తుడుచుకొనెను. "బాలికనిర్దోషి! ఇదియంతయుఁ గజపతిమాయ! అతని శిక్షింపవలయును." అనియాతఁ డనుకొనెను. అతని దృష్టి మేకులకుఁ దగిలించినకరవాలముల పైకిఁ బోయెను. ఆకత్తిని చూసి యప్పుడే యుద్ధరంగమున కుఱుకవలె నని యాతఁ డనుకొనెను. ఆతనిదృష్టి మఱలఁ బటము పైకిఁ బోయెను. ఆచిత్రపటమునందలి బాలికమెడనుండి కత్తి క్రిందికిఁ బడిపోయిన ట్లాతనికి సవ్వడి కలిగిన ట్లనుమానించెను. "ఏమైన నేమి? దోషమొనర్చినవారికి శిక్ష జరుగవలెను." అని యాతఁ డామందిరమును విడిచి వెడలిపోయెను.

ఇది మొదటి భాగము.

ప్రభాతము.

రెండవ భాగము.

మొదటి ప్రకరణము.

వనమందిరము.

నిబిడతరుశాఖాశ్యామలవర్ణశోభితంబును, వియద్గంగాసదృశఝరీయుక్తగగనచుంబితపర్వతరాజపరాజితంబును, నవకోమలపల్లవఫలపుష్పసౌరభమిళితవాయుసంచారసంయుతంబును, ఘోరవనమృగసంకులధ్వానప్రతిస్వనితపర్వతగహ్వరసంశోభితంబును, భయంకరభావసంజనకవికృతశ్యామలవర్ణసంకలితంబును, వివిధవర్ణవిహంగమధురకలకూజితసంపూరితంబును, నిర్జనప్రదేశంబు నగునాకొండలోయ కించుకదూరమున సుధాధవళకుడ్యవిరాజితంబును, మధురపుష్పఫలసమేతవినోదారామపరివృతంబును, శాంతిప్రదంబు నగునామందిరము నూతనముగ ననఁగ— నేడెనిమిదివత్సరములకుఁ బూర్వమే కట్టఁబడినది. అందుఁ బురుషు లెవ్వరును వసియింపరు. కాషాయాంబరధారిణు లగుకొందఱు తరుణీమణు లందు వసియించుచుండిరి. పరిచారిక లాచుట్టుపట్ల గొల్లపల్లెలకుఁ బోయి వలసినపదార్థములను గొని తెచ్చుచుందురు. ఆమందిరమునం దొకపుణ్యాత్మురాలు వసియించుచుండును. ఆమె చేయుచుండినధర్మములకు మితి లేదు. లక్షలకొలఁది ప్రజలకు నిరతాన్నప్రదాన

ము చేయుచుండుటచే నామె ప్రత్యక్షాన్నపూర్ణాదేవియని యామెచుట్టు ప్రక్కలప్రజలు వాకొనుచుందురు. ఆమెచేసినగోదానములు, సువర్ణదానములు నపరిమితము లని ప్రజలు చెప్పుకొనుచుందురు. వేలకొలఁదిప్రజ లామె త్రవ్వించు వాపీకూపతటాకాదులయందుఁ బనులఁజేసి జీవించుచుందురు. ఆచుట్టుప్రక్కలపల్లెలఁ గలబీదజను లనేకు లామందిరమున కించుక దూరముననుఁ గలయెత్తయినసమప్రదేశమును జూచుకొని నూతనముగ నొకపల్లెను నిర్మించి యందు నివసించుచుండిరి. వారి కనేకవిధముల నాగృహిణి సాహాయ్యమొసర్చి యుండుటచే వారు నూతనగృహనిర్మాణములను, క్షేత్రసంపాదనమును, జేసికొని క్రమముగ భాగ్యవంతు లగుచుండిరి. ఆపల్లె క్రమముగ నభివృద్ధియై యొకపట్టణమువలె నగునని తోఁచుచుండెను.

ఆగృహిణి బయటి కెన్నఁడును రాదు. వేలకొలఁదివిప్రులు నిరంతరము వచ్చి దానభోజనపరితృప్తులై పోవుచు నామె యొకయోగినియనియు, స్వర్ణయోగరహస్యభేదిని యగుభైరవియనియు, వనలక్ష్మ్యవతారమనియు, పురుషులకంటెఁ బడ దేల యనియు, దీనివలన నామె కేమిప్రయోజన మనియు, నేచక్రవర్తినియో విరాగమున నిట్లువచ్చి యుండవచ్చు ననియుఁ బలువిధములఁ జెప్పుకొనుచుఁ బోవుచుందురు. ఇంతవఱకామెను జూచినవారెవ్వరును లేరు. కాని యామె యార్తుల పాలిఁటి మహాలక్ష్మి యనియుఁ, జల్లనిహృదయము గలకరుణామూర్తి యనియు నామెనందఱుఁ గీర్తించుచుండిరి. ఒకరు నిర్ణయించి పేరు పెట్టకపోయినను, క్రమముగా నెట్లో యామె పేరు వరదరాజమ్మవారని వాడుకలోనికి వచ్చెను. వరదరాజమ్మవారినిఁ జూచినవా రింతవఱకెవ్వరును లేరు.

మందిరప్రాంగణమునఁ గలవిశాల మగునుద్యానవనమంతయు హరిపూజార్హము లగుపుష్పపత్రముల నిచ్చులతావృక్షములతో నిండి

యున్నది. మామిడిగున్నలు గాలికిఁ గదలుచు మేఁత మేయుటకు వచ్చినగజంబులమాడ్కి నచ్చటచ్చటఁ గాన్పించును. అందుఁ బెక్కుచోట్లఁ గలపుష్పలతలపొదరిండ్లు, తరుచ్ఛాయలును శాంతిప్రదములై, పురాణకాలమునాఁటిఋషివాటికల జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుచుండెను.

వివిధకార్యముల నిర్వర్తించుటకు నియమింపఁబడినపరిచారికలందఱుఁ గాషాయాంబరముల ధరించి చల్లబాటువేళల నాయాతరుచ్ఛాయల నెమరవేయుచుఁ బరుండియున్నమృగశాబకములకును, వృక్షాగ్రభాగములకెక్కి షడ్జస్వరమునఁ గేకలిడుచుఁ గ్రింద నడయాడుచుఁ బురివిప్పి సువర్ణరత్నఖచితచామరముల విసరునట్లు వికసించుచుఁ బ్రకృతితో నైక్యమై ప్రశాంతానందము నొందుచున్న నెమళ్లకును, వింతయాకృతుల వివిధవివిధములరుతము లొనర్చు పక్షిజాలమునకు నిష్టములగు వేలు వేలుమధురాహారములఁ దెచ్చివేసి వానితోఁ గలసి యానందించుచుందురు. అవి యన్నియుఁ బెంపుడుమృగములు, పక్షులు నని యవి యాపరిచారికలకిడఁ జూపుచనువును గనువారికిఁ దోఁచును. నిరంతరకార్యాలోలురును, పరమానందమయప్రకృతిసంపూర్ణాకృతిని గనుఁగొనఁజాలనినాగరికులు నాయాటవికులమహానందమును గ్రహించిచూచినచో నిఁక నట్టివారు తమనాగరికత నాసహాప్రముఖయగుప్రకృతియెదుట నుంచుకొనఁజాలక భయమున నానాగరికత నావలకుఁ బంపివేసి తాముఁగూడ నాయాటవికులతోఁ గలియవలయు నని కోరుకొనుచుందురు.

ఆరామమునందుఁ బర్ణకుటీరము లెన్నియో కలవు. అచ్చటచ్చటఁ గలకంఠు లెందఱో భక్తితోఁ బాటలఁ బాడుచుందురు. కొందఱు పూలమాలికలఁ గ్రుచ్చుచుందురు. మఱికొందఱు పుష్పములఁ గోయుచుందురు. కొంద ఱానందపారవశ్యమునఁ జొక్కి యోగనిద్రలఁ బోవుచుండిరా యని తోఁచుచుందురు. పరిచారిక లందఱు యుక్త

సమయములఁ జేయవలసినసర్వకార్యములను యథావిధి నిర్వర్తించి, తీరిక వేళల నాయుద్యానవనము కాదు—ఋషివాటిక కించుక మధ్యము ననున్న మందిరమునకుఁ బోయి, యందుఁ గలమురళీధరకృష్ణభగవానుని గీర్తించుపాటలు పాడుచునో, పూలమాలికలసమర్పించుచునో, నైవేద్యముల నర్పించుచునో, భజన చేయుచునో, భక్తిచే నొడలు మఱచి నృత్యము చేయుచునో, కాలము గడపుచుండును. ఆయాభాగములకుఁ బురుషు లెవ్వరును రాకుండునట్లు జాగరూకత తీసికొనువాడుక యుండెడిది. వరదరాజమ్మగారిమాహాత్మ్యముననో, ఆమెయెడఁ బ్రజలకుఁ గలభక్తివలననో, భయముననో, యెన్నఁడు నావనముచేరువకైనఁ బురుషు లెవ్వరునురారు. మందిరప్రాంగణమునఁ గలపెద్దపాకలయందు సంతర్పణములు జరుగుచుండును. దానములు పంచిపెట్టఁబడును. ఆభాగమున కుదయభాగమునఁ బురుషులు రావచ్చును. అచ్చటకుఁ బ్రధానమందిరమించుక దూరము. సంతర్పణశాలలు మొదలు ప్రధాన మందిరధవళప్రాకారమువఱకుఁ జక్కనిబాట కలదు. దానికిరుప్రక్కలఁ జక్కనిపోక చెట్లు బారులు తీర్చి ప్రాతియుండిరి. ఆదారిని పరిచారికలే వచ్చుచుఁ బోవుచుందురు. ఆమందిరప్రవేశ మొనరించి యందుండు దివిశేషముల నరసినవా రింతవఱ కెవ్వరును లేరు.

రెండవ ప్రకరణము.

——(o)——

ఈమందిర మెవరిది ?

వరదరాజమ్మగారి మందిరమునకరక్రోసెడు దూరమునఁ గల చిన్నపర్వతము నెక్కి యొకబాలిక వచ్చుచుండెను. ఆమె యొడ లంతయుఁ జెమటలు గ్రిమ్మి క్రమముగ ధారలుగట్టి యామెధరించిన చీరయు రవికయు సంపూర్ణముగఁ దడిసిపోయెను. ఆమె యొకసది

యందు వస్త్రసహితముగఁ మునిఁగి వచ్చుచున్నట్లు చూపరులకుఁ దోఁచును. ఉస్సురని యాయాసపడుచు నాబాలిక పైఁటకొంగున వదనముఁ దుడుచుకొనుచు విసరుకొనుచు మెల్లఁగ నడచి వచ్చుచుండెను. ఆమె పర్వతాగ్రమున కెక్కుసరికీమందిర మామెకంటఁ బడెను. బాలిక యుత్సాహముతో నామందిరమువైపునకు దిగి గమనవేగము నభివృద్ధిఁ జేసి యామెకంటఁ బడినకాలిదారిని వచ్చుచుండెను.

"ఇఁక మావార లగపడరు. అబ్బబ్బ! ఈనాలుగుక్రోశములు నడచుసరికి నాపని యైనది. కోడికూఁతవేళ బయలుదేరితిని. ఇప్పటి కాయాటవికుని సాయమున నీమందిరమును గనుఁగొంటిని. తెల్లవారి లేచి నన్నుఁ గానక వెదకిపసిగి తుదకు వారియాత్రకు వారుపోవుదురు. కాలినడకను గాశికిఁ బోవుట మాటలా?" అని యనుకొనుచు నామె యామందిరమును సమీపించెను. అచ్చటికించుకదూరమునుండి వందలకొలఁది భోజనపదార్థములను గొనిపోవుబండ్లామెకంటఁ బడెను. బాలిక త్వరగ నాబండ్లను జేరి మందిరవిశేషముల నరసికొనవచ్చు నని తలంచెను. ఆమె చరచర నడచుచుండెను. ఎంత నడచిన నడుగులో నడుగు పడుటచే నాబాలిక దూరమునఁ బోవుచున్న యాబండ్లను గాని, పలువిధములగు శాకములఁ బేవపుటికల నుంచి తీసికొనుపోవు స్త్రీపురుషులను గాని యామె చేరలేకపోయెను.

కొంతవడికా బాలిక బోదులుకట్టిన మందిరసమీపారామభూమిలోనికి వచ్చెను. దూరమున నిమ్మపండ్లను గోయుచున్న యొకపరిచారిక యాబాలికను జూచి యెదురేగి వాసస్థు మొఱఁగి కుశలప్రశ్న మొనరించి, కంటకములతో బొబ్బలెక్కినట్లు నడచిన బాలిక యొంటరితనమునకు వెఱఁగంది, మందిరములోనికిఁ దీసికొనిపోవుచుండెను.

"నీవెవ్వరవు?" అని బాలిక యడిగెను.

"నేనీమందిరమున నొకపరిచారికను." అని నిమ్మపండ్లను గోసి నవనిత పలికెను.

"ఈమందిర మెవరిది?" అని బాలిక యడిగెను.

"వరదరాజమ్మ వారిదని యెఱుఁగరా?" అని పరిచారిక బదులుచెప్పెను.

"ఆమె మీయధికారిణియా? అయిన నీమెదేయూరు? ఎందుల కీధర్మములు చేయుచున్నది?" అని బాలిక యడిగెను.

"అమ్మా! ఆప్రశ్నములకుఁ బ్రత్యుత్తరము లిచ్చుటకు మాకనుజ్ఞ లేదు. తెలిసికొనుటవలన మీకును బ్రయోజనము లేదు." అని పరిచారిక యనెను.

"మాకవసరము లేనినంగతి నీకెట్లు తెలియును? సాహాయ్యము పొందుదాతపే రెవ్వరో, యునికి యెచ్చటనో పరిగ్రహీతకుఁ దెలియవలదా?" అని బాలిక యనెను.

"దానము చేయుటకుముందే ప్రకటనము కొఱకు లోహశిలాశాసనముల నొనరుచు కొందఱివలె మా యమ్మవారిష్టపడరు. పైఁగనది దాంభికవృత్తి యనియామె నిందించును. నిజమైనపేరు దెలిపినఁ జిరకీర్తి గందు రన—మనకుఁ గీర్తియు నక్కఱలేదు. మనము దైవసేవకులము. చేతనయినంతలో మనల నాతఁడు నమ్మి యొప్పగించిన సొత్తు నాతనిప్రపంచమున వలసిన వారికి వలసినంత పాత్రాపాత్రవివేకముతో నిచ్చివేసి మనభారము మనము వదల్చుకొనవలయును. మనల నీప్రదేశముల కేకార్యములు నిర్వర్తింపఁ జేయునుద్దేశముతో దైవ మంపెనో యాకార్యములఁ జేయుటయే మనపని యని యామె చెప్పుచుండును." అని పరిచారిక యనెను.

"మంచిది. ఆమెదర్శనము కానిది—పేరు తెలియనిది—సాయ మొంద నిష్టముండనివా రుందు రట్టివారివిషయము? —" అని బాలిక యనుచుండ

"మీకు సాహాయ్యమే ప్రధానము కాని తక్కినవిషయము

లత్యవసరమును కావు. మీ కాపట్టుదల యేల ? మఱియు నామె—
"మీరు బ్రాహ్మణులా ?—" అని పరిచారిక యడిగి బాలికను
జూచెను.

"అవును!" అని బాలిక బదులు చెప్పుచు నావనసౌందర్యము
ను గాని, ప్రక్కనూతనముగ వచ్చినతన్నుఁ జూచి బెదరి చంచలకటా
క్షముల మెఱుఁగు లభివృద్ధి యగునట్లు చెంగుచెంగున దుమికిపోవు లే
ళ్లనుగాని యామె పరిశీలించుట లేదు. వారు మందిరమును సమీపించిరి.

"మాయమ్మవారికి బ్రాహ్మణస్త్రీలు—కాదు—స్త్రీలను జూ
చుట కభ్యంతరము లేదు." అని పరిచారిక యనుచుండ మఱియొకప
రిచారిక సరిగ నట్టివస్త్రములతోడనే బయటికి వచ్చి "ఏమి యీపెం
డ్లినడకలు ? ఆవలఁ జిత్రాన్నములోనికి— తేట మజ్జిగలోనికి—నిమ్మ
కాయలు లేవని తొందరపడుచున్నారు. రమ్ము! రమ్ము! సరళా!"
అని యఱచి యించుక కోపపడెను.

"అమ్మవారిదర్శనమున కీమె వచ్చినారు." అనుచు నాముప్వు
రు నామందిరములోనికిఁ బోయిరి. నిర్ణీతకృత్యముల నెఱవేర్చుకొని స
రళ యీవలకు వచ్చి బ్రాహ్మణబాలికను దీసికొని లోనికిఁ బోయెను.

ఆమె పింగళిసూరనార్యునిభార్య యనియు, భర్త కాశికిఁ బోవు
ట విని కొండఱాయూరివారు కాశికిఁ బోవుచుండ వారివెంట బయలు
దేరి, భర్త కాశినుండి మఱలి విజయనగరమునకు వచ్చెనని విని యామె
వెనుకకుఁ బోవుటకుఁ దలంప నాయూరివారామెను విడువలేదనియు, తు
ద కామె వారల విడిచి విజయనగరము పోవునుద్దేశముతో నీమందిరము
కడకు సాహాయ్యార్థము వచ్చినట్లుగ నాబాలిక చెప్పినదని పరిచారిక
లనుకొనిరి. వరదరాజమ్మవారు బాలికకు వలసినసాయ మొనర్చుట
కంగీకరించినదని వేఱ చెప్పనక్కఱలేదు. కొన్నిదినములు బాలిక న
చ్చటనే యుండు మని తమపరిభ్వకోరినట్లుకూడ వారు చెప్పుకొనిరి.

షోడశ ప్రకరణము.

---o---

పరార్థపరత్వము.

కడచినవత్సరమున వానలు గురియక పోవుటవలనఁ బంటలంతగాఁ బండలేదు. వర్షములు కొలఁదిగ గురిసిన నాచుట్టుప్రక్కలఁ బంటచెరువులు లేకపోవుటవలనఁ బ్రజలు త్రాగుటకైన నీరములేక బాధల నొందుచుండిరి. వరదరాజమ్మగారి కార్తజనులను రక్షింపవలసిన భార మధిక మయ్యెను. ఆమె యాభారమును సంతోషపూర్వకముగ నంగీకరించెను. ప్రజల కన్నదాన మపరిమిత మగుచుండెను. లక్షలకొలఁది ధనవ్యయము చేయించి భోజనపదార్థముల నాప్రాంతప్రదేశముల నుండి ప్రతిదినముఁ దెప్పించి యామె జనులఁ బోషించుచుండెను. అచ్చటికి వచ్చిన రాతిపనివాండ్రు, బీదలగునువ్వరులు, నితరప్రజలుఁ బ్రతిదినము నన్నపూర్ణాదేవిసత్త్రమున భుజియించి యామెయాజ్ఞను సరించి యామందిరమున కించుకదూరమునఁ గలయాపెద్ద కొండలోయయొద్దఁ బనిచేయుచుండిరి. మూఁడువైపుల నత్యున్నతములయిన కొండలు గలవు. వానిపై నెన్నియో వేలదుక్కుల వర్షము కురియుచుండును. ఆనీరంతయుఁ గొండవాగులఁ బడి నిరుపయోగమై పోవుచుండెను. అది చూచి వరదరాజమ్మగారాలోయయందుఁ గురియునీరంతయుఁ బ్రయోజనపడుటకు నాల్గవ వైపున నొక పెద్దకట్టఁ బోయించుచుండెను. ఆకట్ట సంపూర్ణమైనఁ గొన్ని వందలచతురపు క్రోశముల మేర నీరు నిలువయుండి పెద్దతటాకమైనచోఁ బ్రాంతపుజనులకుఁ గలవు కల వగునని యామె యూహ. వేసవి యంతయుఁ బనిచేసి వేలకొలఁదిప్రజలు కష్టపడుచుండిరి. నాల్గవపట్టు మనుజుల నొకకొండయంతకట్టఁ బోయుచుండిరి. అది యింకను బూర్తికాలేదు. ఇంతలో నొకటి రెండు కాయవర్షములకాలమునఁ గురిసి యామె యనుకొనినట్లు తటాకమంతయు నిండిపో

యెను. పనివాండ్రు కష్టపడి కట్ట పూర్తి చేసిరి. కాని గట్టు నూతనమైనదగుట నాదబాటుగఁ గురిసిన వర్షము దెబ్బ కా గట్టు తూటుపడి తెగిపోయెను. నీరంతయుఁ బోవుచుండెను. వనమధ్యమున నిక్షేపము దొరికినప్పుడు దొంగలు కొట్టినచో నెట్లు నిరుపేద విచార మొందునో యట్లా ప్రాంతపుఁ బ్రజ లందఱుఁ దమకు నూతనముగ లభించి, తమపొలముల సుక్షేత్రములఁ జేయుననుకొనిన చెరువుకట్ట తెగుట కెంతయు దురపిల్లిరి. ఆగండి కట్టినచో రత్నాభరణములు బహుమాన మొసంగెద నని వరదరాజమ్మవారు ప్రకటించిరి. వేలకొలఁది జనులు వచ్చి తట్టలతో రాళ్లను మన్నును బోయుచు శక్తిపంచన లేకుండఁ గష్టపడుచుండిరి. కాని గండి తప్పలేకపోయిరి.

ఈసందిగ్ధసమయమున నొకనాఁడు వరదరాజమ్మవారు మందిరోపరిభాగమునఁ గూరుచుండి చూపుతడకలోనుండి పని చేయుచున్న వేలకొలఁది మనుజులఁ జూచుచుఁ, బ్రక్కనుగూరుచుండిన పింగళిసూరనార్యునిభార్య యగుపార్వతితో నీవిధముగ సంభాషించుచుండెను.

"తల్లీ! మీభర్త మీతాతగారిని జూచుటకు వచ్చుచుండిరని తెలిసినప్పు డది సత్యమే యైయుండును. ఆయన సంపూర్ణముగఁ బాండిత్యసంపాదన మొనర్పనియెడలఁ దాతగారికడకు రాఁడు. మీరు మన మంపినపరిచారిక వచ్చుతోడనే విజయనగరమునకుఁ బోవచ్చును." అని వరదరాజమ్మవా రనెను.

"దేవీ! మీమాటలవలన ధైర్యము కలుగుచున్నది. ఆర్తజనుల రక్షించుమీదే నాభారము. మీయండ కెట్లో భగవంతుఁడు చేర్చెను. భర్తను విడిచి పదివత్సరములనుండి దినములఁ బుచ్చుచున్న నాదు స్థితికి మీరు జాలిపడి యాదరించినట్లు—నన్ని దివసము కెవ్వరుఁ గరుణతో నాదరింపలేదు." అని బాలిక కన్నీటితోఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

"ధైర్యముఁ జిక్కఁబట్టి యింతవఱకు భర్తృన్వేషణతత్పరవై

చేసినపనులఁ జెప్పి మమ్మాశ్చర్యాంబుధిని దేల్చితివి. అక్కా! అట్లు దుఃఖించుట మంచిది కాదు. చేసికొనినకర్మ మనుభవింప వలయును. మఱియు మిమ్మేమిభర్త మీపైఁగోపమునఁ బరిత్యజించెనా ? చదువుకొనుటకుఁగాశికిఁ బోయినయాతనికొఱ కింతవగ పేల ? మఱియు నాతఁడు స్వగ్రామ మగుపింగళి పోక భార్యను జూచుటకే విజయనగరమునకుఁ బోయియుండును. దుఃఖింపకుఁ డమ్మా! సర్వవిధముల శుభ మగును." అని వరదరాజమ్మ వారు చెప్పుచుండిరి.

స్వర్ణలతను బోలుశరీరకాంతులును, శిరీషపుష్పసదృశ కోమలత్వమును, గలిగి సర్వవిధముల నతిసౌందర్యవతి యగునా వరదరాజమ్మ వారు ప్రజ లనుకొనునట్లు సత్యముగ స్వర్గమునుండి దిగివచ్చిన యప్సరోంగనయో యనిసందియ మొదవించును. పండుతమలపాకులవంటి పలుచని చెక్కిళ్లును, జడలుకట్టినకుటిలకుంతలములును పురుషు లెవ్వరు లేకుంట నచ్చటచ్చట నదీగర్భమున బయలుపడిన సైకత శ్రేణులవలె వస్త్రమధ్యమునుండి తెల్లఁబారిపోవుచునగపడుచున్న శరీరసౌందర్యమును జూచి యామె సంపూర్ణ సౌందర్యమూర్తి నచ్చటఁ జిత్రించుటకుఁ గుతూహలము కలుగుచున్నది. కాని యామె కాషాయాంబరముల ధరించి యున్నది. సర్వాభరణముల నామె తీసివైచిన యానవాళ్లామె శరీరమునం దాయాభాగమున ముద్రితములై యున్నవి. శుద్ధసాత్విక స్వరూపిణియు, శాంతిప్రదప్రఫుల్లవదనయుఁ, గరుణాస్వరూపిణియు, వైరాగ్యమూర్తియు నగునాకాంతామణిని జూచి కన్నులమిఱుమిట్లుఁ గొలుపునాతేజ స్వరూపమునకు వినమ్రులమై యామె సౌందర్యమును జిత్రించుపని మానుకొనవలసి వచ్చినది.

ఆతేజస్స్వరూపిణి పార్వతి నట్లనునయించుచు, జపమాలికను ద్రిప్పుకొనుచు, మఱల నింకొకనిముసములోఁ గలుగుకన్నీటిని మాటుపఱచుకొనుచు నెద్దియో తలపోయుచుండ నొకపరిచారిక వచ్చి "మన

గొల్లది — కృష్ణవేణి—శివశక్తియై యాడుచు వచ్చినది. మందిరప్రాంగణమునఁ గలదు" అనిచెప్పెను.

మందిరమునకుఁ గ్రిందిభాగమున "అమ్మా ! అమ్మా ! వరదరాజమ్మాయి—అమ్మా!" అని యొకగొల్లది శక్తిపూనినట్లు కేకలు వైచుచుండెను.

"దర్శనము కావలయు ననుచున్నది. బలవంతముగ లోపలఁ బ్రవేశింపఁ దలఁచుచున్నది. ఎంతమంది పట్టుకొనిన నాఁగుటలేదు. ద్వారము బంధించితిమి." అని మరియొకపరిచారిక వచ్చి చెప్పెను.

ఇంతలోఁ గ్రిందిద్వారముతలుపులు శివశక్తి బ్రద్దలగునట్లు తన్నుచుండెను. "ఆమెనురానిందు!" అని వరదరాజమ్మ యానతియిచ్చి క్రిందకు దిగివచ్చెను.

అంతట వేపరొట్ట చేతఁబూనినయాశివశక్తి—శరీరమంతయుఁ బసపుతో నిండినయావ్యక్తి—కన్నుల మూసికొని, తల విరయఁబోసి "అమ్మా! లక్షలున్న యుపటిచినారు—కట్ట నిలువఁ బడలేదు—నా భక్తురాలి కొడుకులు—ఇద్దఱుకొడుకులు—రామలక్ష్మణులు—చినకంబఁడోకఁడు—పెదకంబఁడోకఁడు—రాత్రి కల గన్నారు—నేనే చెప్పినాను—వారిద్దఱను గండిలోఁ బారవైచి—పైని మన్ను తట్టలఁ బోయుంపుఁడు—గండి పూడును—వారికిఁ జిరకీర్తి—ప్రజల కుపయోగము—కల సత్యము. కలలో నేనే చెప్పినాను—బత్తురాలా! నీకోరిక లీడేరెను—నీధర్మము వర్ధిల్లును—నీదానము వర్ధిల్లును—బత్తురాలా! నీవాబిడ్డల పేరు శాశ్వతమగునట్లు—క్రొత్తగాఁ గట్టించినవల్లెకుఁ గంబమని పేరుపెట్టుము " అని చెప్పి యాయూనపడుచుండెను.

"తల్లీ ! భగవతీ ! నీవిట్టిబీదల బాధించుటకు బదు లాగండి నీకరుణామాత్రమున నే కట్టింపరాదా ? నాకీక్రూరకృత్యమున కేల యానతిచ్చెదవు. తల్లీ!" అని వరదరాజమ్మ యాశివశక్తికి నమస్కరించెను.

"వారు నాభక్తులు—వారికిఁ గీర్తి—నాయాజ్ఞకు వ్యతిరేకము వలదు—నాభక్తురాలైన యీకృష్ణవేణి తనయిరువురు పుత్రుల నీమహాకార్యమునకు బలి యిచ్చుచుండ నీకేమి భయము—" అని శివశక్తి చెప్పి వరదరాజమ్మవారు చెప్పుప్రత్యుత్తరమును వినకయే పరిచారికల నొత్తిగించుకొని మందిరమునఁ గావలఁ బడి "నడువుఁడు! రండు!" అని యఱచుచు మందిరప్రాంగణమున వేచియున్న జనులు వెంటఁబరుగెత్తుకొని రాఁగాఁ జెరువుగండిపైపునకుఁ బరువెత్తుకొనిపోయెను.

డప్పులు వాయించుచుండ నృత్యము చేయుచున్న చినకంబఁడు, పెదకంబఁడు "ధన్యులగుఁడు! తల్లిగారిసెలవైనది!" అని యఱచుచు వచ్చుచున్న తమవృద్ధజననిం జూచి మఱింత యాడుచు నుత్సాహాతిరేకమున నొక్కమాఱుగ నాగండిలోనికి గుభాలున నుఱికిరి. పనివాండ్రును, జూడవచ్చిన లక్షలకొలఁది ప్రజలును దలయొకతట్ట మట్టియు నాగండిలోఁ బారఁబోసిరి. తట్టలు దొరకనివారు తమకు దొరికినరాళ్ళను విసరిరి. ఉత్సాహాతిరేకమున విసరినమంటితో నారాళ్ళెత్తుకొని పాతికగడియలో నాగండి పూడెను. "హరాహరా! గోవిందా! గంగమ్మతల్లీ! వరదరాజమ్మగారు." అను కేకలతో నాప్రజలు గండి కట్టినందుల కెంతయు సంతసముతోఁ గేకలు వేయుచుండిరి.

ఇంతలో నారంగమునను వరదరాజమ్మవారాయిరువుర నాగండిలోఁ బడనీయవలదని పంపినయాజ్ఞ ననుసరించి యొకపరిచారిక పరువెత్తుకొని వచ్చెను. ఆమె వచ్చుటలోఁ గలిగిన యాలస్యమువలన నాయాజ్ఞ నిరుపయోగ మయ్యెను.

ఇరువురుపురుషులు స్వార్థమును వీడి— ప్రజలయం దుత్సాహోద్రేకము గలిగించి శాశ్వతముగ లక్షలకొలఁదిజనుల కుపయోగపడు మహాధర్మకార్యమునకుఁ దమప్రాణము లర్పించి, పెండ్లికొడుకులవలె నుత్సాహముతో నందుఁబడి మరణించిరి. ప్రజలనమ్మకమువలన నాకార్యమును గొనసాగెను.

వరదరాజమ్మగారీసంగతి నంతయు విని, శివశక్తితోఁ గేకలిడుచుఁ బరువెత్తుచున్న జనసమూహము కేకల విని, మిక్కిలి విచారించెను. తుదకా స్వార్థత్యాగుల—మూఢభక్తుల—నజరామరకీర్తిమంతులఁ జేయఁదలఁచి తనమందిరమున కించుక దూరమున నూతనముగ బయలుదేరిన పెద్దపల్లెను గొల్లపల్లెను * పెదకంబము, చినకంబమునని పేరిడి, లక్షలకొలఁది ప్రజల కన్నమిడెను.

నాల్గవ ప్రకరణము.

(౧)

ఆతఁడు నాభర్తయే.

“ఆతఁడు నాభర్తయే!” అని పార్వతి యనెను.

“మీ రెట్లు కనుఁగొంటిరి?” అని వరదరాజమ్మగా రడిగెను.

“విజయనగరమునుండి దాసి వచ్చి, మాతాతగారిని గనుగొంటిననియు, నాభర్త రాలేదనియుఁ జెప్పినదిమొదలికి మీకడనే యుండి, శక్తికొలఁది నతిథిసేవయొనర్చుచుండఁ దలఁచితిని. నేఁడు భోజనశాలయందు బ్రాహ్మణులకు వడ్డనఁ జేయుచుంటిని. మీయనుగ్రహమువలన వారిచ్చటకు దయచేసిరి.” అని పార్వతి యనెను.

“అయినచో వా రప్పుడు మిమ్ముఁ జూడలేదా?” అని వరదరాజమ్మగా రడిగెను.

“నేను దూరమునుండియే చూచి వెనుకకు వచ్చితిని.” అని పార్వతి యనెను.

“వారినామధేయ మేమి?” అని వరదరాజమ్మగా రడిగెను.

పార్వతి సిగ్గుపడి యొకపత్రము తీసి దానిపై “పింగళి సూరనార్యుఁడు” అని వ్రాసి వరదరాజమ్మగారి కిచ్చెను.

---

* (ఇప్పటి కాపల్లెలే కలిసిపోయి కంబ మనుపట్టణముగా మారిపోయినట్లు స్థలజ్ఞులు చెప్పుదురు.)

"మీ రొక లేఖ వ్రాయుఁడు" అని వరదరాజమ్మగా రనెను.

"నే నట్లొనర్పఁజాలను." అని పార్వతి తలవంచుకొని మందహాస మొనర్చెను.

"మంచిది మీ రిట నుండుఁడు! భోజనము లగుటతోడనే పెండ్లికొమరుని బిలిపింతుము." అని నవ్వుచు వరదరాజమ్మగా రనెను.

భోజనశాలయందు "మామిడిపండ్లబుంగ లిఁక వలదు. పనస తొనలు తెండు. పెరుఁగుకడవ లెక్కడ? ఇప్పుడు నేయి యెందులకు? అన్నపుఁబళ్లెరములు! చవి తీసికొనిరండు!" అని బ్రాహ్మణులు కేకలువేయుచుండిరి. శక్తిగొలఁదిఁ బెరుఁగు నందఱు జుఱ్ఱుచుండిరి. కొంతవడి కన్నపూర్ణాష్టకమును జదివిరి. "గోవిందా!" యను కేకలతో భోజనములు ముగిసెను. పరిచారికలు తాంబూలములఁ బళ్లెరముల నుంచి "కుంకుమపువ్వుబరిణెలఁ దెండు!" అని యడుగుచుండిరి.

అప్పుడు వరదరాజమ్మగారు దాసిని బిలిచి "నేఁడు వచ్చిన యతిథులకడకుఁ బోయి దక్షిణతాంబూలము లొసఁగినపిమ్మట వారిలో నెవరు తాంబూలముమాత్రమే తీసికొని దక్షిణతీసికొనరో వారి నిటకుఁ దీసికొనిరమ్ము!" అని చెప్పెను. "చిత్తము!" అని పరిచారిక వెడలిపోయెను.

కొంతవడికి మేడమీఁదఁ బుస్తకభాండాగారముకడనున్న చావడిలోఁ దెర కివల నొకపీఠము వేయఁబడియుండెను. అచ్చటకు సూరనార్యుని దీసికొని దాసి వచ్చి పీఠముపైఁ గూరుచుండుఁ డనెను.

"నాతోఁ బని యేమున్నది?" అని రమారమి యిరువదివత్సరములు దాఁటిన బక్కపలుచని యాకారముననున్న సూరనార్యుఁడడిగెను.

"మా దేవిగారిసెలవైనది." అని చెప్పి దాసి వెడలిపోయెను. ఒక యరగడియకాలము గడచెను.

ఇంతలోఁ దెరచాటునఁ గంకణరవము వినఁబడెను. సూరన తె

రవై పునకుఁ దిరిగి చూచెను. ఎవ్వరు నగపడలేదు. తెరగుడ్డ గాలికిఁ గావలయును గదలుచుండెను. కొంతవడికి "మీకుఁ గాశీనివాసము సౌఖ్యప్రదముగఁ గడచినదా ?" అని యెవరో ప్రశ్నించినది సూర నార్యునకు వినఁబడెను.

"చిత్రము ! నన్నా యడుగుచున్నది?" అని సూరనార్యుఁడు భయప్రదర్శక సుగుచూపుతో ననెను.

"అవును." అని లోపలనుండి యనిరి.

"నాకు సౌఖ్యప్రదముగనే యుండెను." అనుచు సూరనార్యుఁ డు తన్నామందిరమున నెఱిఁగినవా రెవరై యుందురని యాశ్చర్యము నొందుచుండెను.

"విద్యాభ్యాసము పూర్తియైనదా ?" అని మఱలఁ బ్రశ్న.

"విద్యకుఁ బూర్తియెక్కడకు—ఏదియో కొంతవఱకుఁ గృషి చేసితిని." అని సూరనార్యుఁ డనెను.

"ఇంత తొందరగ వచ్చితిరి. బంధుజనులను జూచుటకా ? పిం గళి పోయి మీతల్లిగారిని జూచివచ్చితిరా ?" అని ప్రశ్నలు.

ఈమందిరమునఁ గలవా రెవరు ? తన్నీప్రశ్న లొనరించువా రెవరు ? తనకథనంతయు నెఱిఁగినవా రెవరు ? అనుసందేహములు సూరనార్యుని బాధించుచుండెను. తాను ప్రత్యుత్తర మీయవలయు నో లేదో తెలియదు.

"ఈప్రశ్నము లొనరించువా రెవరో తెలియఁబలుకుఁడని నేను గోరనగునా ?" అని సూరనార్యుఁ డనెను.

"ఎవరైననేమి ? మీయోగక్షేమముల నడుగువారు మీబం ధుమిత్రులై యుందురు. మీకీసందేహ మేల ? మీరిప్పుడు విజయన గరమే పోవుచుండిరా ?" అని ప్రశ్నలు తెరచాటునుండి వచ్చెను. ఏమి బదులుచెప్పిన నేమిప్రమాదమో యనియో, తానున్నది తాక మానదనియో,

"చిత్రము! రాఘవపాండవీయమును రచియించుచుంటిని. అది మాతాతగారికి వినిపింపవలయును. అందులకుఁ బోవుచుంటిని." అని సూరనార్యుఁ డనెను.

"మీరు భోజనసమయమునఁ జదివిన పద్యములను వింటిమి. మీరు మమ్ముల నానందపఱచుటకై బహుమానము లందవలయును." అని తెరచాటునుండి పలికిరి.

అప్పు డొక బాలిక రెండుబంగరుపళ్లెరములతో సేలువులు, మొహరీలు, ఫలములు తీసికొనివచ్చి సూరనార్యునిముందుంచి తన మెడయందున్నరత్నహారమునుదీసి యాతనిమెడలో వైచి తలవంచుకొని వెడలిపోయెను.

సూరనార్యుఁ డామె నానవాలుపట్టెను. ఆమె యాతనిభార్యయే!

ఐదవ ప్రకరణము.

—o—

వేఁట.

వందలకొలఁది వేఁటకాండ్రు ఉరులు, వలలు, బాణములు, గాలములు, బోనులు, మున్నగు వేఁటసాధనములతో నడవిలో నలుప్రక్కలఁ బొదలమాటునఁ బడి నేలయీనినట్లు వచ్చుచుండిరి. డప్పులవాండ్రు వింత కేకలిడుచు ధ్వనులఁ జేయుచు నీజనసమూహమును జూచి తోఁకలు ముడుచుకొనిపొదలనక్కినమృగములఁ గడచినరేయి కడుపు నిండ మాంసము మెక్కి గుహలనిద్రించుజంతువుల, బెదరించుచుఁ బోవుచుండిరి. కొందఱు శూరులు తమమేలిక మెప్పువడయుటకు భయంకరమృగముల సడి మొలుగనే చెవిఁబట్టి యీడ్చి తెచ్చుచుండిరి. అడవిపందులు, శార్దూలములు, మొదలగుక్రూరజంతువుల నురులఁ బట్టుటకు మాటులొగ్గుచుండిరి. పతత్రాంతక్షేత్రములయందలి వం

టలఁ గడుపారఁదినుటతోఁ దృప్తినొందక వాడు చేసినపాపముఫలింప, నిర్దోషులగుమనుజుల, సాధులగుమృగముల, సాత్త్వికస్వరూపము లగు గోవులనేమరిపాటునఁబట్టి వాఁడికోరలఁ జీల్చి భక్షించినదుర్రాగతములు తుంచవలెనిండ, ఎందలకొలఁదిభీకరమృగము లావేఁటకాండ్ర బారిని బడి యరణ్యమంతయుఁ బీనుఁగులపెంటయగుచు భయంకరమైనను, ముందీక్రూరమృగములవలన బాధలు బొడసూపవని యందఱు నుత్సాహము చెందుచుండిరి.

అప్పు డొకపారసీకతురంగము నెక్కి కృష్ణరాయ లైదాఱుగురు సామంతులు వెంటరా శరవేగమున నొక పెద్దపులిని దఱుముచుఁ బొదలఁ జంగుచంగున నవలీలదాఁటు నశ్వరాజముల నుత్సాహమొసఁగుచు నావనమధ్యమున కుఱుకుచు వచ్చెను. వేటకాండ్రందఱు తమతమయాయుధములఁ దీసి చెట్లనుండి యుఱుకుచుఁ రుప్పలపై దుముకుచుఁ బరువెత్తుకొని వెనువెంట వచ్చుచుండిరి. ప్రాణాపాయమునకు వెఱచియో, రాజకంఠీరవుండగు రాయలయుగ్రతకి బెదరియో, బల్లెమునకు భయమందియో శార్దూలము వాయువేగమునఁ బరువెత్తుకొని పోవుచుండెను. రాయ లదివఱకు విడిచిన రెండుమూడుబాణములు పులియొంట నాటుకొని యాభాగములు రక్తసిక్తములై యుండుటచే నారాజసింహునిబాణాహతి రుచియెఱిఁగిన యావ్యాఘ్రము ప్రాణములపై దీపిచే, బాణములుశరీరమున వ్రేలుచు బాధించుచున్నను లెక్కసేయక పాఱిపోవుచుండెను. దెబ్బతినినపులి యట్లుపాఱిపోవుట విచిత్రముగ నున్నదని యందఱు నాశ్చర్యము నొందుచుండిరి.

కొంతవడి కాపులి యలసి యొకపొదదాపునకుఁ జేరి కూరుచుండి వచ్చుచున్న రాయలయశ్వమును జూచి భీకరముగ రొప్పి, బాణములు తగిలినచోటఁ గారుచున్నరక్తమును నాకి బాణములఁ బెఱుకుకొనఁ బ్రయత్నించి పొదలోనికిఁ జూచెను. అందు రెండుపులిపిల్లలొక

యాఁడుపులిపక్కను బరుండి పాలు ద్రావుచుండెను. పాలుద్రావుచున్నబిడ్డల నాకుచు, వాలముల నెత్తి యూఁకొనుచున్నతల్లిపులి, తనపొద కించుక దూరమున నావల ధ్వనిచేసినపులిని జూచి మఱలఁ దనబిడ్డలఁ జూచుచుండెను. ఇంతలో రాయలు వైచిన రెండుబాణము లామగపులికిఁ దగిలెను. అది మఱల బాధనొందుచు వికారముగ నఱచుచు నిరువదిముప్పది బారల దూరములోనికి దుముకుచు నప్పుడే వచ్చుచున్న రాయల యశ్వముమీఁదికా పులి యుఱికెను. రాయలు బాణమువైచుటకు దూరము చాలక సరిగ గుఱిచూచుకొని బల్లెము నావులించుచుఁ దనవైపున కుఱుకుచున్న పులినోటిలోనికి గ్రుచ్చెను. ఆదెబ్బకామగపులి యావులించి, కాలితో బల్లెము నీవలకుఁ ద్రిప్పఁబోయి కన్నులుమూసికొని పై కెగసెను. బల్లెము మఱింత నోటిలోనికి దిగిపోయెను.

ఈసందడి కింతలోఁ బొదనున్న యాఁడుపులి యీవలకు వచ్చి రాయల యశ్వముపై వెనుకపాటున నుఱికి కసితీర్చుకొనఁ దలంచెను. రాయ లాయాఁడుపులిని జూడలేదు. వెంటవచ్చు నాశ్వికులు "పులి! పులి!" యని యఱచుచుఁ గొమ్ముల నూఁదుచు, బాణముల విడుచుచు గుఱ్ఱములఁ బరుగెత్తించుకొని వచ్చుచుండిరి. ఈయల్లరి వినులోపల రాయ లెక్కినగుఱ్ఱము క్రిందకుఁ బడిపోయెను. రాయలు వెనుకకుఁ దిరిగిచూచునప్పటికిఁ బులి యాతనిపైకి భయంకరాకారమున దుముకుటకు సిద్ధముగ నుండెను. ఇంతలోఁ బులిపిల్లలు గూడ నీవలకుఁ దల్లికడకుఁ బరువెత్తుకొని వచ్చి చచ్చిపడియున్నపులిని జూచుచు, తమశత్రువగు వింతమనుజుని యాకారమును, వానిపై కుఱుకుచున్న తమతల్లిని జూచుచు నివ్వెరపడియుండుట రాయలు చూచెను. మగపులి నోటగ్రుచ్చినబల్లెము, బలిష్ఠమగునాపులి మరణబాధ నొందుచు గింజుకొనుటలో నాతనిచేతినుండి విరిగిపోయెను.

రాయ లేమిచేయుటకును దోఁచక పులిపిల్లలవైపునకుఁ జూచువరి కాతనికి నవ్వువచ్చెను. ఇదియంతయు నొక్క త్రుటికాలమున జరిగి పోయెను. పులి బరువునకుఁ గ్రుంగి కాలుజారినయశ్వము మఱల లేచెను. క్రింద కూలినరాయలు తనచేతియందున్న బల్లెముకఱ్ఱ నెడమ చేత నడ్డమువెట్టి యాఁతఁడు గుఱ్ఱముపై కుఱికెను. అశ్వము వెనుకకు నాలుగైదుబారలు పోయి తారాజువ్వవలె నాఁడుపులివైపున కుఱికెను. రాయ లింతలోఁ దనయొరనుండి కరవాలమును దీసికొనెను. దానితళ తళలకు వెఱచి పులి ప్రక్కపొదచాటునకు దుమికెను. ఇంతలో నాశ్వికు లాభాగమునకు వచ్చిరి.

అప్పటికి నాలుగుగడియలు పొద్దుకంటె నధికముగ లేదు. అపాయకర మగుసమయమునఁ దన్నాకస్మికముగ నడ్డగించిన పులిని వెదకుచు రాయ లాయడవిఁబడి పోవుచుండెను. ఆశ్వికులు పులిపిల్లలను బట్టించి రాయలు పోయినమార్గము ననుసరించిరి. వా రెంతదూరము వోయినను రాయలజాడ లగపడలేదు. ఇంతలో సాయంకాలమై చీఁకటు లెల్లెడల వ్యాపించెను. వేటకాండ్రు పాలకఱ్ఱలమంటల వెలిగించిరి. వారందఱు నాసాంద్రతరకాళరాత్రియం దాయరణ్యముననే నిలిచిపోయిరి. ఎంతరాత్రియైన రాయ లగపడలేదు.

ఆఱవ ప్రకరణము.

——(o)——

యోగిని.

అప్పుడే చంద్రోదయ మయ్యెను. ఆకాశ మంతయు నిర్మలముగ నుండుటచే జాబిల్లి సుధాధవళరుచుల నీనుచు లోకమనోహరముగ మింటఁ గ్రాలుచుండెను. అది వసంతకాలమగుటచే మామిడిగున్నల వ్రేలాడుపరిపక్వఫలము లావెన్నెలలో మెఱయుచుండెను. వసదరాజ

మ్మగారు మందిరమునకు వెనుకభాగమునఁ గలతోఁటయందుఁ జివర భాగమున నున్న యొక పర్ణకుటీరమునఁ గన్నులు మూసికొని భక్తితత్పరమానసయై యుండెను. ఆమె యొకపక్షమునుండి దీక్షవహించి యుపవాసములతో నాపర్ణకుటీరమున వసియించుచుండెను. ఎప్పుడైన నొకటిరెండు కందమూలముల భుజించి యిన్నినీరములఁ ద్రావుచుండెను. ఆకుటీరమున కామె కించుకదూరమున నగ్నికుండమున మోముగ చితుకులు నుసియై యుండెను. ప్రక్కగ దూరమున నున్న పూఁబొదరిండ్లఁ బరిచారికలు వసియించి గీతములఁ బాడి రాత్రి జాముగుటచే నెచ్చటివా రచ్చటనే నిద్రించుచుండిరి. చల్లగాలి మెల్లఁగ వీచుచుండుటచే నొకమూలఁబెట్టిన నల్లనిముబ్బు క్రమముగా వృద్ధి యగుచుండెను.

ఇంతలో నాపర్ణకుటీరముకడ కొక యాశ్వికుఁడు వచ్చెను. ఆ వెన్నెలయం దాయాశ్వికునియొడలిపైనున్న విలువగలదుస్తులును, రత్నాభరణములును మెఱయుచుండెను. ఆతఁ డాయుధధారుఁడై యుండెను. ఆకుటీరము కంట బడఁగనే యాతఁడశ్వమును నిలిపి క్రింద కుఱికెను. అచ్చట మనుజు లెవ్వరును గాన్పింపలేదు. అశ్వమును నిలిపి, కళ్లెమునకుఁ గట్టియున్న యెఱ్ఱపట్టుత్రాళ్ల నశ్వముమెడపైనుంచి చేతనున్న కమిచీ కఱ్ఱతోఁ దెఱచియున్న యాపర్ణకుటీరద్వారమును సమీపించి "ఇచ్చటఁ జేరువపల్లెకు మార్గముఁ జూపఁగలవా రెవ్వరైనఁ గలరా?" యని ప్రశ్నించెను. ప్రత్యుత్తరము లేదు.

ఆతఁ డించుక లోని కరుగునరి కచ్చట ధ్యాననిశ్చలయైయున్న వరదరాజమ్మగా రాతనికంటఁ బడెను. ఆవిరాగమూర్తి తరుణియో, పురుషుఁడో యాతనికిఁ దెలియలేదు. కొంచెము వెలుతురు నిచ్చుచున్న యగ్నికుండమునందలియగ్ని వెలుతురున నావిరాగమూర్తి జపము చేసికొనుచుఁ గన్నులు మూసికొనియున్న ట్లాతఁడు గ్రహించి, పిలిచిన నామూర్తి తపోవిఘ్న మగునని యాతఁడు బయటికిఁ జూచెను.

ఆకస మంతయు మబ్బు గ్రమ్ముకొని పోవుచుండెను. ప్రచండమారుతవేగమున నాకుటీరమునందలియగ్నియుఁ బ్రజ్వరిల్లుచుండెను. ద్వారము నించుక మూసి, గుజ్జమున కేద్దియో వినఁబడునట్లు పలికి, యాశ్వికుఁడు మరలఁ గుటీరద్వారమును సమీపించెను. గుజ్జ మాశ్వికునిమాటలకుఁ బ్రత్యుత్తరముగఁ గాఁబోలు నుత్సాహముతో సకిలించెను. ఆతఁడు మరలఁ బ్రవేశించునరికి "హా! కృష్ణా! ఆపదుద్ధారకా! నా కెప్పటి కీదుఃఖోపశమనము! స్వామీ! పాపాత్ములకు బంధుఁడవు కాదా?" అని పలుకుచు నామూర్తి కన్నుల నశ్రుధారలు కాలువలుగట్టఁ గ్రింద బఱచియున్న కుశశయ్యపై కొరగెను. మరలఁ గదలి యగ్నికుండముపైకిఁ బడిపోయెను.

ఆపురుషుఁడు పోయి యామూర్తి నగ్నిలోఁ బడకుండఁ బట్టుకొనెను. కొంతవడి కామెకుఁ దెలివికలిగెను. పురుషుఁ డామెను విడిచి "స్వామీ! దారితప్పినపాంథున కీరాత్రి సమయమున నీ ప్రాంతములఁ బరుండుటకుఁ దావొసంగువారు కలరా?" అని ప్రశ్నించెను. ఆమాటలు వినగనే "సరళా!" అని మూర్తి యనెను. "నేనొకపాంథుఁడను." అని పురుషుఁ డనెను.

వరదరాజమ్మవారులికిపడి లేచి "ఎవరు వారు?" అని ప్రశ్నించెను.

అప్పటి కాకసమంతయు మబ్బుక్రమ్ముకొని పోయెను. చిటపట చినుకులు రాలుచు వర్షము వృద్ధియగుచుండెను.

"దారితప్పినయొక పాంథుఁడు."

"పురుషులీవేళలకు రాఁగూడదే?"

"దారి తప్పితి నని చెప్పలేదా?"

"ఇచ్చట కించుక దూరమున నొక మందిరము కలదచ్చటకుఁ బోయిన బాగుగనుండెడిదే! సరళా! నీవు నన్నిప్పుడు పట్టి లేవఁదీసితివా? ఈపురుషునకు దారిజూపుము." అని యామె యనెను.

‘‘సరళ యెవ్వరో యిచ్చటకు రాలేదు. నేనే మిమ్ము లేవఁదీసితిని. అగ్నిలోఁ బడుటచే నేను గోత్రవాఁడనైన నీపని చేయవలసి వచ్చినది.’’ అని పురుషుఁ డనుచుండ వరదరాజమ్మవారాతనివదనమును బరిశీలించి చూచెను. ఆమె కన్నులవెంబడి నశ్రుధారలు గురియుచుండెను. ఆమె తేఱిపాఱి పురుషునిఁ జూచెను. ఆతఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలని యామె గ్రహించెను. ఆమె కొంతవడికి లేచి యాకుటీరమును విడిచి బయటికిఁ బోయెను. ప్రక్కనున్న మఱియొకప్రదేశమునుండి యిరువురు పరిచారికలు—కామాయాంబ ధాత్రియు—ఆకుటీరములోనికివచ్చి భక్తివినయములతో నాపురుషునకు నమస్కరించిరి.

వర్షమింక వెలిసిన దని చెప్పి వారాతనిఁ బోడ్కొని మందిరముకడకుఁ దీసికొనిపోయిరి. వృక్షముక్రింద నిలువఁబడియున్న యశ్వము నాపరిచారిక లొకమంచి ప్రదేశమునకుఁ దీసికొనిపోయి మేఁతవేయించిరి యని వారాతనితోఁ జెప్పిరి.

ఈవింతప్రదేశమున కాతఁ డాశ్చర్యము నొందుచుఁ దనహృదయము తటతట శబ్దించునట్లు చేసి మాఱుపలుకక పోయిన మూర్తిని గుఱించి ప్రశ్నించుచు మందిరప్రవేశ మొనర్చెను. ఆవనమధ్యమున నున్న యామనోహరమందిర మెవ్వరిదో—ఆతనికిఁ దెలియలేదు. ఆతనికి మొదటఁ గాన్పించినవ్యక్తి యెవ్వరో—ఆతనికిఁ జెప్పువారు లేరు. విశాలసమచతురమగుచావడిలోని కాతనిని దీసికొనిపోయి ‘‘చక్రవర్తులకు సరిపోవునట్లాతిథ్య మొసఁగుటకుఁ దగినవారము కాము—అటవికులము—వైరాగ్యవిహారులము—’’ అని సమాధానములఁ జెప్పుచు నాతనికి వలసినజలములఁ గొనితెచ్చియు, నాసనముల వైచియు, భోజనాదికముల నమకూర్చియు సర్వవిధముల నాదరించిరి. తానెవ్వరో వారెఱుఁగుదురు. వారలెవ్వరో తానెఱుఁగఁడు! ఏమియుఁ దోచక యావిచిత్రముల నాతఁడు పరికించుచుండెను.

తుద కాతని నౌకరమణీయ భవనమునకుఁ దీసికొనిపోయిరి. ఆగది యంతయుఁ జిత్రపటములతో నలంకరింపఁబడెను. ఆపటము లన్నియు—రాముఁడు—నలుఁడు—దమయంతి-అశోకవనమునందలి సీత-అజ్ఞాత వాసమునందలి ద్రౌపతి—చెఱనున్న దేవకి—యీవిధముగఁ గరుణాకరము లగునవి యొకపక్క నుండెను. రెండవపక్క శ్రీకృష్ణరాయనిపటములు—అశ్వము నెక్కుచున్నట్లు—అశ్వారూఢుఁడై సైన్యములఁ నడపుచున్నట్లు పట్టాభిషిక్తుఁడై గజముపై నూరేగుచున్నట్లు—కొలువుకూటమునఁ గూరుచుండినట్లు—భక్తితో నొకకన్య యాతనిపాదములపై వ్రాలి యున్నట్లు—ఈవిధముగ నన్నియుఁ దన పటము లుండెను. నలువైపుల నున్న యీపటములమధ్య నొకపెద్దపటము కలదు. అందొక విగ్రహము—కృష్ణరాయని సంపూర్ణ విగ్రహము—కృష్ణరాయనికే సజీవమని తోఁచునట్లు చేయుచున్న చిత్రపట మొకటి వ్రేలాడుచుండెను. ఆపటమునందుఁ గృష్ణరాయఁ డొకకేతకీ దళముపై వ్రాసిన లేఖను నిలుపఁబడి చదువుచున్నట్లు చిత్రింపఁబడియుండెను. ఆకేతకీదళమున నీక్రిందిగీతములు విస్పష్టముగ లిఖయింపఁబడెను. ఆతఁ డాపక్కకుఁ బోయి పటము నాశ్చర్యములోఁ జూచెను. ఆచిత్రపటము నందలి గీతముల నాతఁడు చదువుకొనెను. అందిట్లున్నది—

చర స్వనాంతే నవమంజరీషు
న షట్పదో గంధఫలీ మజిఘ్రత్
సా కిం న రమ్యా స చ కిం న రంతా
బలీయసీ కేవల మీశ్వరాజ్ఞా. 1
మా కింశుక ప్రకట యాత్మ నిమేషమాత్రం
మన్మత్త కే విహగతీతి మధువ్రతో యం
కిం మాలతీవిరహవేదనయా త్వకేయం

దృష్ట్వా ప్రసూన మచిరా దనలభ్రమేణ. 2
భ్రమర భ్రమతా దిగంతరాళే
క్వచి దాస్వాదిత మీక్షితం శ్రుతం వా
వద సత్య మపాస్య పక్షపాతం
యది జాతీకుసుమానుకారిపుష్పం. 3

కుసుమాని లిఖంతు నామ చిత్రే
కతిచి త్కారువిశేషరూఢశిక్షాః
సురభిత్వ మమూని కిం లభంతే
కిము చైతేషు రసం పిబంతి భృంగాః. 4

కిం మాలతీం మ్లాయసి మాం విహాయ
చుచుంబ తుంబీకుసుమం షడంఘ్రిః
లోకే చతుర్భి శ్చరణైః పశు స్స్యా
త్వమష్భి రత్యర్ధపశు ర్న కిం స్యాత్. 5

వీని నాతఁడు చదివి కొంతవడి యోచించి మరలఁ జదివెను. మరలఁ జదివెను. అతని కేమియుఁ దోఁచుట లేదు. ఈమందిర మెవరిది ? ఇం దిన్నివిధములఁ దనప్రశ్నను రచియించినవా రెవరు ? ఇం దీగీతములను రచియించిన దెందులకు ? అతని కేమియు స్ఫురింపలేదు.

అతనిదృష్టి ప్రక్కనున్న యొకద్వారమువైపునకుఁ బోయెను. అం దెవ్వరైన నుందురని యాతఁడాద్వారములోనికిఁ దొంగిచూచెను. అం దెన్నియో వేలు తాళపత్రగ్రంథములు పట్టుగుడ్డలఁ గట్టి మంచెలపై నుంచిరి. ఆంధ్రసంస్కృతగ్రంథము లెన్నియో వేలచ్చటఁ గల వని యాతఁడు గ్రహించెను. తనసొంతపుస్తకభాండాగారముకంటె నెన్నియో రెట్లనేకములగు నందు గ్రంథములు కలవని యాతఁడు కనుఁగొనెను.

ఈవిచిత్రము లన్నియుఁ జూచుటతో నాతనికిఁ బిచ్చియెత్తిపోయెను. ఆతఁ డెన్నివిధముల యోజించినను మందిర మెవ్వరిదో యాతనికిఁ దెలియలేదు. పరిచారిక నొకర్తుకఁబిలిచి యడిగెను. మఱియొకతె నడిగెను. ఎవ్వరును జెప్పరు. చెప్పుట కాజ్ఞ లేదందురు. కొందఱు నవ్వి వెడలిపోవుదురు. కొంతవడికిఁ గృష్ణరాయలు లేచి "వర్షము వెలిసిన ట్లున్నది. మేము పోవుదుము. అశ్వ మెచ్చట?" నని యడిగెను. కొంతవడి కొకపరిచారిక వచ్చి "ప్రభాతమునఁ బోవచ్చునని మాగృహిణి వేఁడుకొనుచున్నది. అరణ్యప్రదేశము." అని చెప్పెను.

"ఆమె యెవ్వరో—ఎందులకు మ మ్మిట్లాదరించుచున్నదో తెలియకుండ ని ట్లాఁగుట మావంటివారికి యుక్తముకాదు. ఆమె పేరెవరు?" అని రాయ లడిగెను.

"చెప్పుటకు మా కాజ్ఞలేదు." అని పరిచారిక నవ్వుచుఁ బోవుచుఁ దలుపుబిగించుచుండెను.

"మాకుఁ జెఱసాలయా?" అని రాయ లడిగెను.

"ప్రభువర్యా! ఈమందిరమున నిది శాసనము! భవనము లన్నియుఁ బరిచారికలు మూసియుంపవలెను" అని తలుపు తెఱచెను.

"మాయశ్వ మెక్కడ?" అని రాయ లడిగెను.

"ఉదయమునఁగాని మీయశ్వము మీ కీయఁబడదు." అని పరిచారిక యనెను.

"ఎందువలన?" అని రాయ లడిగెను.

"మాగృహిణియాజ్ఞ లేదు." అని పరిచారిక బదులుచెప్పెను.

"మీగృహిణియెవరు?" అని రాయ లడిగెను.

పరిచారిక నవ్వెను. రాయలు కొంచె మాగృహమున బోములు చిత్రింప—"మీ జీవనమునఁ బ్రథమమునఁ గనఁబడిన యామె

ఇంతకంటె నేఁజెప్పఁజాలను. ప్రభువర్యా! మేము మీభృత్యకోటిలోనివారము. కారణాంతరమున నిట్లు మెలఁగుచుంటిమి. మాకును మీకంటె వేయిరెట్లధికకష్టముగ నున్నది." అనుచుఁ బరిచారిక వెడలిపోయెను.

రాయలు దీర్ఘాలోచనమును జేయుచుఁ దల్పముపై వ్రాలి వ్రేళ్లు పెనవేసికొని ఫాలతలమున నుంచెను. ఆతఁడు నిద్రించెనా?

ఏడవ ప్రకరణము.

సందేహము.

మరుచటిదినము ప్రభాతమగుచుండఁగనే కృష్ణరాయలు లేచి, తనయశ్వము నెక్కి తన్ను వెదకుకొనుచువచ్చిన పరివారముతో వరదరాజమ్మవారు నిర్మించినతటాకపరిసరభూములఁ బోవుచుండెను. తటాకము వందలకొలఁదిక్రోశములవఱకు వ్యాపించి యుండెను. అది యొకసముద్రమువలె నుండెను. దానిమధ్య లంకలపై గ్రామములు కలవు. పుట్లకొలఁదిభూములు తటాకమధ్యమునఁ గర్షకులు దున్నుచు, క్రొత్తనీటితోఁ బొలముల సేద్యము సేయుచుండిరి. ఇదివఱకే యెత్తుగ నుండినప్రదేశములపై వినిర్మింపఁబడియున్నగ్రామముల చుట్టును నీరు నిలిచి మహాతటాక మగుటచే నందలిప్రజ లొకయూరినుండి మఱియొకయూరు పోవుటకుఁ బెద్దపేవపుటికలకుఁ దోలు మూసి దోనెలవలె వాడుచుండిరి. ఆమహాతటాకవినిర్మాణమునుగుఱించియు, మందిరమునుగుఱించియు, తటాకనిర్మాణ మొనరించినతరుణీమణి కీర్తినిగుఱించియుఁ జూచియు నడిగి తెలిసికొనియు రాయలాశ్చర్యమునొందెను. కాని యాతనికి రాత్రినుండియు సందేహముగ నుండినగృహిణినిగుఱించి యెవ్వరును వివరములు దెలుపలేకపోయిరి. కొంద ఱామెపేరు వరద

రాజమ్మవా రనియు, దైవస్వరూపిణి యనియుఁ దెలిపిరి. ఆదేశమున నతఁడు బ్రభుఁ డగునెన్నటికంటె నధికప్రజాసమ్మతముగఁ గీర్తిని బొందుచుఁ బ్రజలచే నారాధింపఁబడుచున్న యానెలఁత యెవ్వరో—ఆమందిరమునఁ దనపటము లుండుటకుఁ గారణము లేమో యాతనికిఁ దెలియలేదు.

దీర్ఘాలోచన మొనరించుచుఁ దాను రాత్రి గడపినదంతయు నొకస్వప్నమా యని యాతఁడు సందేహించుచు, నమ్ముటకు వీలు లేనిధర్మములఁ జేయుచున్న యాతరుణీమణి కంతధన మెచ్చటిదో—తనదేశమున నేమికారణమున నామె నివసించియున్నదో—అతనికి ద్యోతకము కాలేదు. రాత్రిచర్యయంతయు నాతనికి విచిత్రముగఁ దోఁచుచుండెను. చుట్టుప్రక్కల నెటుచూచినను గర్షకు లమితానందముతోఁ బొలముల దున్నుకొనుచుండిరి. ప్రకృతియంతయుఁ దేజస్వంతమై సౌఖ్యప్రదమై, స్వప్నతుల్యముగ నుండెను. అతని కానందియము మిత లేదు.

పరిచారికవినమ్రభావములును—మందిరమునందలిపరిశుభ్రతయు—చిత్రపటములవిచిత్రమును—ఆరామ సౌందర్యమును—పుస్తకభాండాగారవైశాల్యమును—తనకుఁ జూపినయాదరణయు—నాతనికి విచిత్రభావములఁ గలిగించుచుండెను. వెంటవచ్చుపరిజనులించుక దూరమున వచ్చుచుండ నాతఁడు తనయశ్వముకళ్లెము వదలి గుఱ్ఱము నిష్టమువచ్చినట్లు నడచిపోనిచ్చుచుఁ దటాకముగట్టుపైనుండి వచ్చుచుండెను. అతఁ డట్లు కొంతదూరము వచ్చునరికిఁ దటాకమధ్యమునఁ బాతించుటకుఁ దెచ్చినయొకశిలాస్తంభ మాతనికంటఁ బడెను. అది గట్టుపైఁ బసుపురాచి యొకచోట జేరగిలఁ బెట్టి యుంచిరి. అందుపై నేదియో చెక్కఁబడియుండెను. అక్షరములపై పసుపురాచియుంచిరి. ఆశాసన మిట్లున్నది.

"స్వస్తి శ్రీ సర్వజిన్నామసంవత్సర వైశాఖ బ ౧౦ సోమవారమునాఁడు మూరురాయరగండఁడును, కరుణాస్వరూపుఁడును, భగవదంశాసంభూతుఁడును, మార్తాండతేజోయుతుఁడును, క్షత్రియకంఠీరవుండును, నాగాంబికాపుత్రుండు నగు శ్రీకృష్ణదేవరాయల యష్టైశ్వర్యాభివృద్ధిగ నొకపాదసేవకురాలు నిర్మింపఁజేసిన తటాక మాచంద్రతారకముగ వర్ధిల్లుఁగాక! శ్రీ శ్రీ శ్రీ"

దానిని పూర్తిగఁ జదివిన రాయల కాశ్చర్య మత్యధికమాయ్యెను. అతఁడు మఱల మందిరమునకుఁ బోనెంచెను. వేటకాండ్రిసంద అను బట్టణమునకు రమ్మని యాతఁడు విజయనగరమార్గమునకు గుఱ్ఱమును మఱలించెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

—o—

సపత్ని.

"పరిచారిక లుండఁ బాదసేవకుఁగూడ నీ వేలపూనుకొందువు?" అని యొడిలోఁ గాళ్లుంచుకొని చిఱునగవుతోఁ బాదములొత్తుచున్న పట్టమహిషి యగుతిరుమలదేవితోఁ గృష్ణరాయ లనుచుండెను.

"ప్రభువులకుఁ బరిచారిక లుండరనియా? సార్వభౌముని భార్యయైనను, బట్టమహిషి యైననుభర్తకు భార్య పరిచారికయే!" అని తిరుమల బదులు చెప్పుచు శేషశాయియై యున్న విష్ణువునకుఁ బాదములొత్తుచున్న లక్ష్మిని జూపెను.

"అంతట్లు చిత్రకారుఁడు లిఖియించినను లక్ష్మికి వాసస్థానము వక్షస్థలము కాదా?" అని రాయలు తిరుమలను జేయిఁబట్టి దరిఁ జేర్చుకొనఁబోయెను.

"స్వామీ! దేవరవారు నే నడిగినప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పరేరి." అని తిరుమల యనెను.

"ఆగౌడవ ద్దస్తికిఁ దీసికొనిరావలదు. మే మొకసారి పరిత్య జించినవస్తువును—మఱల—" అని రాయలనుచుండ

"మీ రట్లు సెలవీయఁదగదు. శ్రీమహావిష్ణువునకు భూదేవి వచ్చినప్పుడుకదా—లక్ష్మి—సపతికంటె నధికగౌరవమును బొందుటకు మున్నతమగువక్షస్థలమును నధిష్ఠించుటకుఁ గోరుట! నాసవతి—రుచిదేవి లేనియెడ నేను మీపాదసేవఁ జేయుచు, [illegible]కులక్రింద వసియించుటతోడనే తృప్తినొందెదను." అని [illegible] తిరుమలపాదము లొత్తుచుండెను.

"ప్రపంచమున నెక్క[illegible]డఁ గాన లేదు—అబలాస్వభావమునకు విరుద్ధముగ సవతిని దెమ్మనిగో[illegible] యిది యేటివెఱ్ఱి!" అని రాయలనెను.

"మీరు స్వయముగ వి[illegible]. పెద్దనార్యుని మనుమరాలగు పార్వతి నాఁడు వచ్చి రుచిదేవికి [illegible]మనుఁగలభక్తిని వర్ణించినప్పుడు నా మేను పులకరించినది. పార్వతికైన [illegible]రుచిదేవియుని బాగుగఁ దెలియదఁట! ఆమెచర్యలను జూచి గ్రహించినది. అచ్చటి చిలుకలు సహితము మీనామగుణకీర్తనముల గీతము చేయుచుండునఁట! దేశమంతయు వరదరాజమ్మవారని కీర్తిచంద్రికలు పెంపొందుచుండ, నామె చేసిన నేరమునకు మించిన పశ్చాత్తాప మొందుచుండ—మీకీపట్టుదల యేల? ఏలినవారు మావంటియుంగనలకడ నుండుతప్పుల సైరింపవలయును. నన్నెట్లు క్షమియించిరి? ప్రమాదముననో—తెలియకయో—మిమ్ములఁ గత్తితో నఱకఁబ్రయత్నించినంత మాత్రమున—విశుద్ధ చారిత్ర యగుతెరుణీమణిని విపినములపా లొనర్చుట మనకు శ్రేయోదాయకము కాదు." అని తిరుమల చెప్పుచుండెను. మహారాజనసాధారణ మగుకన్నీ రామెమాటలకంటె నధికముగ నాతనిమనస్సును గరఁగించుచుండెను. కోమలాంగుల కోమలస్వరమునకుఁ గన్నీరు సహాయమునర్ప నేరాతిగుండెయైనను గరఁగకుండునా? అట్టియెడఁ గరుణాపూ

ముద్రికదగురాయ లేమయ్యెనో చెప్పవలయునా ?

“పార్వతి యెన్నిదినములైనది వచ్చి?” అని రాయ లడిగెను.

“మీరు వేటకు వెడలియుండిరి. లేకుండినచో నామె మాటలు మీరే వినియుందురు. ఇప్పుడైన నేమి? మీ రామెను బిలిపించి వినవచ్చును. ఆమెదాని కష్టములు—ఆమెదాని మనోగతభావము లామెవారండ్రికే తెలియును. ఆమెవర్ణించి రుచిదేవి నిర్మలవర్తనమును జెప్పినప్పుడు నాకెంతదుఃఖము కలిగెనో—” అని తిరుమల చెప్పుచుండ

“అగును. ఆదుఃఖము మఱియొకదుఃఖముగ మారిపోయినదామెల మాకష్టములు—” అని రాయలు పలికి తిరుమలప్రసంగవశమునఁ జెప్పిన వేఁటమీఁది కాతని ధ్యానము పోవ నాతఁ డాలోచించు కొనుచుండెను. వరదరాజమ్మవారి మందిరమునఁగల భ్రమరాపదేశగీతములు. చెరువుకట్టపైనున్న శిలాశాసనము—ఈవిధముగ నాతని యాలోచనములు గిఱ్ఱునఁ దిరుగుచుండెను. కొంతవడి కాతఁడొక్క నిట్టూర్పును బుచ్చి “చింతామణీమందిరము—చిత్రపటము—స్వప్నము—” యని గొణుగుకొని చేతితో రెండుకణతలఁ బట్టుకొని లేచి కూరుచుండెను. తిరుమల కయ్యెదిగి, వస్త్రము సవరించుకొని నిలువఁబడెను. ఆమె యేదియో చెప్పఁ దలఁచుకొని యుండెను. రాయ లామె వదనమును జూచి “అగును. నిన్నటియుఁ మంత్రి మాటల విని—రాజ్యము కొఱకు—వివాహమాడితిని. ఇప్పుడు మఱల నామెను దెచ్చినచో—” అని రాయలాగెను.

“స్వామీ! నామనస్సు కనుఁగొనకున్నారు. ఆమె మీప్రథమ భార్య! ఆమెను దెచ్చి పట్టమహిషిని జేయుట మనధర్మము. నేను దేవరవారికి నామెతోఁ బాదసేవఁజేయుచు దినములఁ బుచ్చెదను. ఆమె పూర్వచరిత్రమును వినినప్పటినుండియు, నేనామెను జూడవలయుననియు—ఆమెకు సేవచేసికొనవలయుననియుఁ గోరికలు మిక్కుటమున్నవి. నే నిదివఱ కె

నేకపర్యాయములీ విషయమును జెప్పుచుంటిని. మీరు నాముద్దు జెల్లింపవలయును.'' అని తిరుమల రాయలపాదములపై వ్రాలెను. ఆమె కన్నులనుండి బాష్పజలము కాలువలు కట్టుచుండెను. ఆమెపైకిఁ జూచి

''ఏతప్పు చేసిననన్ను మీరు క్షమియింపఁ గలిగిరో—అతప్పు చేసిన రుచిదేవిని మీరు పరిత్యజించుట యన్యాయము! నాయందనుగ్రహముంచి మీరామెను దీసికొనిరండు! కాకుండిన నాకాజ్ఞయొసఁగుఁడు-మీ పరిజనులతోఁ బోయి, యామెను బ్రతిమాలి నేనే తీసికొని వత్తును. నే నామెనెప్పుడుచూతును—ఎప్పుడాలింగన మొనర్తు ననికుతూహలించుచున్నాను. శోభనసమయమున నాతో ''నిల్లు నఱకవచ్చిన గజపతులకన్యను బరిత్యజించితిన'' ని దేవరవారు సెలవిచ్చినప్పటినుండియు నాకీతొందర కలదు. కాని నే నబలను—అస్వతంత్రను—ఏమి చేయఁగలను—అయినను దేవరవారితో నీసంగతి పలుమారు మనవి చేసికొని యుంటిని.'' అని తిరుమల యేడ్చుచుండెను.

''సపత్నీప్రేమముండుటకు—ఆమెను బట్టమహిషినే చేయుమనుటకు—తిరుమలదేవి కెంతయమాయకత్వము—కాదు—అవ్యాజప్రేమము—స్వార్థత్యాగము నుండవలయున''నిరాయలనుకొనుచుండెను. నాఁటిరాత్రి వరదరాజమ్మవారి మందిరమున జరిగినచర్యలన్నియు జ్ఞప్తికివచ్చుచుండెను. ఆమెయే రుచిదేవియని పార్వతి పొందినయనుమానము సత్యమైయుండునని యూహఁ జనుకొనుచుండెను. ఆమె యోగినివేషము—మందిరము—ప్రశాంతభావము—పుస్తకభాండాగారము-పరిచారికల చర్యలు—నివియన్నియుఁ గ్రమముగ జ్ఞప్తికివచ్చి హృదయసోభమును గంపింపఁ జేయుచుండెను. క్రమముగా నాయాలోచనము లన్నియు నారంగములన్నియుఁ బవిత్రవంతములై, ప్రకాశవంతములై, దైవస్వరూపమగు ప్రేమములతో నిండియున్న తిరుమల యశ్రుజలము లామెపాదమునకు సాయుపమటచే రాయలహృదయము ద్రవీభూ

తమగుచుండెను. తిరుమల హృదయముననున్న యాయవ్యాజమగు ప్రేమమునందున్న యాకర్షణశక్తి రాయలహృదయమును జయించి ,,యిచిదేవిని దెత్తును. నీవూఱడిల్లుము.'' అనుమాటలు రాయలచే ననిపించెను. ఇకెఁ దిరుమల కేమికావలయును? ఆమె యానందమునొందెను. రాయలు తిమ్మరుసయ్యవారిని బిలిపింపుమని సేవకునికి వినఁబడునట్లు బలికెను.

గోమ్మదవ ప్రకరణము.

ఉత్తరము.

,,ఆమహాత్మురాలు నాకిచ్చినది నీ కెట్లువచ్చును? సువర్ణధేనువు నిచ్చునని మన మెఱుఁగముకదా! నన్ను పిలిచి కాళ్లుకడిగిన పరిచారికను నేనెఱుఁగుదును. అందువలన నా కాగోవునిచ్చిరి. నీకిందు భాగమురాదు.'' అనియొక బ్రాహ్మణుఁడనుచు వరదరాజమ్మవారి మందిరముకడ మఱియొక బ్రాహ్మణునితోఁ గలహమాడుచుండెను.

,,మనమిద్దఱము గలసివచ్చునప్పుడు దొరకునదెల్లఁ జెరిసగము పంచుకొనవలయునని నిర్ణయించుకొంటిమి. అప్పుడు నీవు భాగములేదనినఁ బోవునా? నీవు భాగమిచ్చెదవని యూరకుంటిని. కానియెడల నా బంగరుగోవును దీసికొనుటకు నేనే కూర్చుండియుందును.'' అని రెండవ యాతఁడనెను.

,,మనము సజీవధేను దానమునకును స్వర్ణదానమునకును వచ్చితిమి. మొదట నీవుమంత్రము చెప్పుటకును, నేను దానములను బరిగ్రహించుటకును నిర్ణయించుకొంటిమి. ఆమె నీకుగోవు నిప్పించినది. నాకు బంగరుగోవు నిప్పించినది. ఎవరి యదృష్టము వారిది '' అని మొదటి బ్రాహ్మణుఁ డనుచు లేఁగదూడ యాకారమున మూరెడెత్తుగల బంగరుగోవును జంకక్రింద నిరికించుకొనెను.

"ఈకలహాముతోఁ బ్రయోజనమేమి? మనలఁబంపిన సోమశర్మ యెట్లు చెప్పిన నట్లొనర్తము. నడువుము," అని రెండవ బ్రాహ్మణుఁ డనెను.

"దానమునకు సంతుష్టిఁ జెందవలయును! ఇరువురము కలసి పంచుకొనవలదా? అని ప్రశ్నించుట కిదియేమిపత్రిమా? వెనుకటిసారి నీకు కాశ్మీరపుసాలువు లిచ్చినప్పుడు మాకు సాధారణముగు జామారు కదా యిచ్చినది. నీవాదుస్సెలువుల నారత్తిగాడికిఁ గాని నాకుఁ గాని భాగ మిచ్చితివా? నీభార్యసోదరునకు బహుమాన మేలచేసితివి?" అని మొదటి విప్రుఁడనెను.

"నీవు బ్రహ్మచారి వుండకొడకవు. నోట మంత్రపుముక్కలైనరావు. దానపీఠమునకు దాకొల్పినది నేను. లేశమైన నాకీయకుండ నపహరింపఁ దలఁచితివా? మఱల నీవిచ్చుటకు రాఁగలవా?" అని రెండవ యాతఁ డనెను.

"పంక్తివకీతులోఁ జెరిసగమున కొప్పుకొనినప్పుడు నన్ను ఘనపాఠి నని చెప్పి యిప్పుడు కాదని యెట్లనఁగలవు? అయిన నాయమ్మకుఁ దెలియదా? నీవిప్పుడు కిక్కురుమనిన నీమోసమంతయు నమ్మవారికి ఱుకపఱచి నీకు దేవిడీమన్నా చెప్పింపనా?" అని కొంచెము తీవ్రముగ మొదటి యాతఁ డనెను.

అప్పుడు వారికిరువురు బాటసారు లెదురుపడిరి. వారి వేషములను బట్టిచూడ వారు రాజభృత్యులవలె నుండిరి. వారాకలహించు బ్రాహ్మణుల వారించి, రెండవవారి కదియే విలువగలబంగరుగోవు నిప్పించెదమని వారు చెప్పిరి.

"మీ రెట్లిప్పింతురు?" అని రెండవ బ్రాహ్మణుఁ డనెను.

"అయ్యో! ఆమె మాదేశపు రాజు తనూజాత!" అని బాటసారు లనిరి.

బ్రాహ్మణులు తేరిపారిచూచి "ఆమె రాజకూఁతురా?" అని వారనుకొని యొకరిమొగ మొకరు చూచుకొనిరి.

"మన కెందులకా సందేహము. వారిప్పింతురుకాదా! తేపే చూడవచ్చును. తొందరయేల?" అని బంగరుగోవును స్వీకరించినయాతఁ డనెను.

"అవును నీ కేమితొందర? నీబంగారు నీకు ముట్టినదికదా!" అని రెండవ యాతఁ డనెను.

"ఇది యెందులకిచ్చిరి?" అని బాటసారులడిగిరి.

"చెరువుకట్టక్రిందఁ బడిన యిరువురు సోదరుల పేరున నిచ్చిరి." అని యాకథనంతయు విప్రులు వారికిఁ జెప్పిరి.

అప్పుడించుక వృద్ధుఁడైన బాటసారి "నాయనా! మీరింత తగవు లాడుచున్నారు. ఈ గో వెవరుదానము చేసిరో చెప్పఁగలరా?" అని యడిగెను.

"మీరు చెప్పినరాజపుత్రికయే!" అని బ్రాహ్మణుఁ డనెను.

"ఆమె పే రెఱుఁగరటయ్యా!" అని వృద్ధుఁ డనెను.

"మీ రెఱిఁగియు మమ్మడుగనేల?" అని బ్రాహ్మణులనిరి.

"మీరు దాతపే రెంతజాగరూకతగ జ్ఞప్తియుంచుకొందురో చూతమని—" అని వృద్ధుఁడనెను.

"వరదరాజమ్మవారు!" అని బ్రాహ్మణు లనిరి.

"అది యందరెఱిఁగినపేరే! నేఁగోరున దదికాదు." అని వృద్ధుఁడని నవ్వెను.

"ఇఁకఁ బేరేమి? మే మెఱుఁగము." అని బ్రాహ్మణు లనిరి.

"కాదయ్యా! దానసమయమున నెవరిప్రవరము చెప్పిరి? దాతగోత్రనామము లేమి చెప్పిరి?" అని వృద్ధుఁడనెను.

"అదిరా! ఏమిరా! బుచ్చన్నా! నేనంటిని నీకుజ్ఞప్తియున్నదా?" అని రెండవబ్రాహ్మణుఁడనెను.

"మంత్రములే జ్ఞాపకముండవని నన్నధిక్షేపించితివి కాదా? నేనంతగా వినలేదు. నాగోత్రనామములు చెప్పవలసినట్లు చెప్పుటకుఁ బదిసారులనుకొనుచు సిద్ధముగనుంటిని. ఆవల్లెవేయుసమయమున నీవ నివేసియుంచువు. నేవేజ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనుము." అనిమొదటియాతఁ డనెను.

"బాబూ! చెప్పెదను—కృష్ణదేవభక్తురాలు సకలపాపపరిహారముగఁ గంబసోదరస్వర్గప్రాప్తికి సద్విప్రున కీఁగోదానము!" అని యేమేమొ యనిపించెను. పరిచారిక లొకతాళపత్రమునిచ్చి యందున్నది చదువుమందురు. ఎంతపన్నమైన వల్లెవేయుదును గాని—చదువుటయభ్యాసము లేదు—దాసి చదివి చెప్ప మేమేదియో చెప్పివేసితిమి, ఇవియే మే మెఱిఁగినసంగతులు. మీఁదమీచిత్తము." అని రెండవబ్రాహ్మణుఁ డనెను.

"మంచిది! మీరు దేవమందిరముకడకు రండు! రెండవవారికిఁ గూడ సువర్ణధేనువు నిప్పింతుము." అని చెప్పి భాటసారు లాబ్రాహ్మణులఁబంపి యొకరిమొగ మొకరు చూచుకొని నవ్వుకొనిరి.

పిమ్మట వారిరువురు నదినిశ్చయమే! లేకుండినన న్నిదర్శనములా? యనుకొనిరి. వారిసంభాషణమంతయు నుత్సాహదాయకముగ నుండినను, సంగతులు గ్రహించుట కిష్టపడువారికి వలసినంతస్పష్టముగ లేదు.

వారిరువురును గలసి మందిరప్రాంగణమునకు వచ్చిరి. అప్పటికిఁ గనుచీఁకటిపడుచుండెను. వారచ్చట ద్వారముకడ నానాఁడు పెరుఁగుకడవలఁ దెచ్చినగొల్లవాండ్రకు రూకలనిచ్చుచుండిన పరిచారికను జూచి "మీయమ్మవారి కొకలేఖను దెచ్చితిమి. తీసికొనిపోయి యీయవలయును." అని చెప్పిరి.

"ఆమెసెలవు లేకుండ—మీ రెవ్వరో తెలియకుండ లేఖలులో

నిక్కింబోరాదు. అయినను మీదేయూరు? మీరెవరు?'' అని పరిచారిక యడిగెను.

"కళింగదేశమునందలి గజపతినగరము. రాజభృత్యులము.'' అని వారు బదులుచెప్పిరి.

"మంచిది. మీరిటనుండుఁడు.'' అని చెప్పి గొల్లవారల నంపివేసి "వీరిని నేనెన్నఁడుఁ జూడలేదే!'' అనియనుకొనుచు నామె లోనికిఁ బోయెను. వారిరువురు నచ్చటనే యుండిరి. మఱియొకపాతికగడియలో నామె తిరిగివచ్చి "ఆలేఖ నంపినవారెవ్వరు? పనియేమి?'' అనియడిగెను.

"గజపతిరాజగారిభార్య! పని మాకెట్లు తెలియును?'' అని వారు బదులుచెప్పిరి.

"అట్లయిన నాలేఖ నిటు తెండు.'' అని యామె వారికడ నాలేఖను దీసికొని వారి నాదరించుటకొక పరిచారికను నియమించి లోనికి వెడలెను.

వారి నిరువుర నుచితమర్యాదల భోజనశాలకడనున్న యొక మందిరములోని కాదాసి కొనిపోయెను.

సరళ యుత్తరమును దీసికొని పైకిఁబోవుసరికి వరదరాజమ్మ వారు చిలుకలతోఁ బద్యములఁ జెప్పుచుండెను. అవ్యక్తమధురస్వరముల నా చిలుక లామె చెప్పినమాటల వల్లెవేయుచుండెను. సరళ యుత్తరము నామె కిచ్చెను.

వరదరాజమ్మ వా రుత్తరమును దీసికొని ముద్రిక విప్పి చదువ నొనసాగెను.

"మాగారాబుపట్టియగు తుషారమణీమణిని జననియాశీర్వదించి వ్రాయులేఖ —'' అని యామె చదువుకొని కన్నులనీరు దుడుచుకొన వలసివచ్చెను. "తుషారమణీ!" యని వినుసరికి పంజరమునందలి చిలుకలానందముతో రెక్కలువిదల్చుచు "తుషారమణీ! తుషారమణీ!

కూర! తోటకూర! కృష్ణరాయలు శ్రీకృష్ణలాయలు!" అని పలుకఁ దొడఁగెను.

పిమ్మట రుచిదేవి యుత్తరమునిట్లు లోపలఁ జదువుకొనెను. "తల్లీ! నీవు పెంచినశుకములే పంజరముల మేతమాని తపించి యన్నియు మరణించినవి. నీపేరువినినతోడనే రెండుఫలములఁదిను నావందలకొలఁది చిలుకలిప్పుడు లేవు. అనంగతుషారములగు చిలుకలఁబెంచిన నీకా చిలుకపేరు పెట్టుకొని ముద్దుగఁబిలుచుకొను—నీపుత్రికలవంటి చిలుకలతిమనోహరముగఁ బిలుచు—తుషారమణీమణియను పేరు వినుటకుఁ గూడ మాకుఁగఱవైనది. సార్వభౌమపత్నివై సకలసుఖముల ననుభవింతువని జ్యోతిషికులు చెప్పినఫలములకు వ్యతిరేకముగ, వనముల యోగినివై దినములఁబుచ్చుచుంటివని వినినప్పుడు మాకడు పెట్లు కోసికొని పోవుచుండునో గ్రహింపుము. నిన్నిలువెడలఁగొట్టినను—మీ తండ్రి కారాయలపై నాగ్రహమురాదు. నిన్నింటికైనఁ దెచ్చుటకుఁ బ్రయత్నింపరు. ఆయనకు రాజ్యముకంటెఁ దనూజాత యధికమా? ఆఁడుపుట్టువు పుట్టిననాకు—నిన్ను విడిచిజీవించుట దుర్భరముగ నున్నది. నిన్నాకులహీనుఁ డగురాయలు పెట్టినబాధల నేనెట్లు వినిసహింపను? నీకాతనితోఁ గాపురము లేకపోయినది నాకు సంతసమే! నీవాతని నెట్లయిన సంహరించుటకుఁ బ్రయత్నింపుము. లేనియెడల నీకాతని రాజ్యమున నేమిపని? మనగృహమునకు రమ్మా! కడుపునఁ బెట్టుకొందుము. కంట నీరు తుడుచుకొందుము. తల్లీ! అంతఃపురగవాక్షముల నాకసముమాత్రము చూడఁగలిగిన నేనీక్షణమున రెక్కలుగట్టుకొని నీయొద్ద వ్రాలవలె ననియున్నది. నాముద్దు చెల్లింపుము. ప్రత్యుత్తరము వ్రాయుము. గ్రహింపుము.

నీజనని,

అప్పలనరసమాంబ.

ఈయుత్తరమును జదివి కించిత్భ్రూయుగ్మముతో వరదరాజమ్మ వారు—కాదు రుచిదేవికదా యామె—యాయుత్తరమును జించి పారవైచెను.

"సరియే! ఉదయమునసే వారి నంపివేయుఁడు—ప్రత్యుత్తరము—ఉత్తరము—ఆమె యోచించెను—మంచిది! అని యామె తల వంకించెను. వ్రాసియిచ్చెదను. ఉదయమునసే వారి నంపివేయుఁడు." అని చెప్పి రుచిదేవి మందిరములోనికి వెడలిపోయెను. అందఱు నామె వింతచర్యలఁ జూచి యొకరిమొగము లొకరు చూచుకొనుచు భోజన శాలకు వెడలిపోయిరి.

పదవ ప్రకరణము.

—(o)—

ప్రత్యుత్తరము.

ఉదయము కాకపూర్వమే గజపతినగరమునుండి వచ్చిన భృత్యుల కిరువురకు ననేకరత్నాభరణముల నిచ్చి, వారు తెచ్చినయుత్తరమునకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసఁగి పంపివేసిరి. ఆభృత్యులు బహుమానముల నెల్ల నందున్నపరిచారికలకిచ్చి యుత్తరమునుదీసికొని తెల్లవారుచుండఁగ వెడిలిపోయిరి. ఆభృత్యు లిరువురును మందిరమున కొకయరకోసుదూరము పోయి యచ్చటనలువంకలఁ జూచి యొకపొదరింట దూరిరి. మంచుబిందువు లింకనుఁ గురియుచుండెను. బాలభానుఁడు క్రమముగ బయటికి వచ్చుచుండెను. తమోరాశి క్రమముగనదృశ్యముకాఁగాఁ బ్రకృతియందలికొండలు చెట్లు క్రమముగఁ జూపట్టుచుండెను. వారిరువురు నచ్చటఁగూరుచుండి రుచిదేవిప్రత్యుత్తరముఁ జైకిఁ దీసిరి. అంతట నావృద్ధుఁ డాయుత్తరమును భృత్యాచారమునకు వ్యతిరేకముగ, నిర్భయముగ విప్పి యిట్లు చదువఁదొడంగెను.

“ పూజ్యురాలైనతల్లిగారిపాదపద్మములకు రుచిదేవియనియు, తుషారమణిమణి యనియు వరదరాజమ్మ యనియు, అన్నపూర్ణయనియుఁ బిలువఁబడుచు నిప్పుడు పేరులేక జీవించియున్న మీతనూజాత వందనసహస్రములొనరించి వ్రాయువిజ్ఞప్తి.

మీరంపిన లేఖ యందినది. తుషారమణిమణియే లేనప్పుడు చిలుకలు మరణించుట యాశ్చర్యము కాదు. నావెంట నన్నిటిఁ దీసికొనిపోయియుండిరి. అయినను దైవానుగ్రహ మట్లున్నది. అఖిమైన దైవసన్నిధానమున నాదుస్థితి నాపరమదయాకరునకు వినిపించి నాకుఁ దోడ్పడఁగలవు. మఱియు నానామము వినుచుండినచో మీకు విచారము కలుగుచుండును. మీకట్టి బాధ కలుగుచుండుట నేవినఁజాలను.

జ్యోతిష్కులు చెప్పినట్లు నేను సత్యముగ రాజాధిరాజగు సార్వభౌముని భార్యనైతిని. కాని మీయందలి ప్రబోధములకు లోఁబడి నేనాతని శయనాగారమును జేరునప్పుడు కత్తి ధరించుటచే—పాపకార్యము చేయుటకుఁ జెప్పిన యాలోచనములకుఁ జెవియొగ్గుటచే—బుద్ధియందు దుష్టకార్యాలోచనమునకుఁ జోటిచ్చుటచే— నేనా పాపఫలము ననుభవించుచున్నాను. అది నాకర్మము!

మాతండ్రి కారాయలపై నాగ్రహ మెట్లు వచ్చును? రాయలు కరుణ వర్షించుచుండఁ దండ్రిగారికోపాగ్ని యెట్లురగులును? ఆతఁడు దయారసముఁ జిమ్ముచుండఁ దండ్రిగారి హృదయ తాప మెట్లు వృద్ధి యగును? మేఘము వర్షించుచుండ భూమిపై వేఁడి యుండునా? శీతమయూఖుఁడు చల్లఁగఁ బ్రకాశించుచుండఁ జంద్రకాంతశిలల నిప్పుపుట్టునా? తల్లీ! నాయనగారు నన్నింటికిఁ దేనక్కఱ లేదు. ఆయన కా స్వాతంత్ర్యము లేదు. నాకాయాజ్ఞ లేదు. తనూజాత నాయన్న యొకరిచేతఁ బెట్టెను. ఆపుష్పము కంటకసమన్విత మని రాయలు తోసివైచెను. అది యామహాత్ముని గృహముననే పడియున్నది. ఇంను తం

డిగ్రీగా రేమి చేయుదురు? తల్లీ! ఆడుపిల్ల యెప్పటికైనను బయలకీయఁ బడవలసినదే! నీవు నన్ను మరణించితి నని మఱచిపొమ్ము! నాకొఱకు నీవు దుఃఖించుచుంటివని వినుట నాకుమాత్రము దుర్భరము కాదా? తల్లీ! నీవు వెఱ్ఱిజననివి.

రాయలు కులహీనుఁ డంటివి! ఇంతకంటె నీయుత్తరమున నాకు బాధకలిగించినమాట లేదు. ఇంతకంటె నాజీవితామృతమును వనికిమాలిన క్షుద్రనీరముగ నొనర్చినమాట మఱియొకటి లేదు. ఇంతకంటె నాకొంప తీసి నష్టపెట్టఁ గట్టినమాట మఱియొకటిలేదు! ఈమాట నాకంఠమును కాలకూటవిషమై పట్టుకొనినది. ఇదియైన సత్యమైన నాకంత బాధలేదు. శ్రీరాయలవారు సుక్షత్రియకన్య యగు నాగాంబా పుత్రులు! వారు సాగివారికి దగ్గఱబంధువులు. మన మెఱిఁగిన—మనతో వియ్యమందిన వారిబంధుగులు! తల్లీ! మీారెన్నఁడు నిఁక నిట్టి తూలు మాటల వ్రాయవలదు. మనము వినినదంతయుఁ బ్రవాదము. ఇది నిశ్చయముగ నమ్ముఁడు.

నన్ను రాయలు బాధలు పెట్టునా? ఆమహామహుఁడు నేనాతని కొనర్పఁదలంచిన యపకృతి నెఱిఁగినప్పుడు తన చంద్రహాసమున నొక్కవేటునఁ జంపఁగలఁడు! కరుణాసముద్రుఁడగు నాతఁడు నన్ను బ్రదికియుండనిచ్చెను. అదియే నాకు దుర్భరముగ నున్నది. నన్నాతఁడు బ్రతికియుండనిచ్చుట యాతని దయార్ద్రహృదయమును దెలుపుచున్నది. కాని నాకీజీవితము దుర్భరమైనది. ఏమైనను నాస్వామియిష్టము ననుసరించి నేనీ దుఃఖమును భరించెదను. నాకష్టమైనశిక్ష నాకు జరుగుట ధర్మమే! అమ్మా రాయలు దైవస్వరూపము. నీవెన్నఁడు చూడలేదు. ఆదివ్యమంగళమూర్తి కేవలము శ్రీకృష్ణావతారము! ఆతని నిందించుట భగవదపకృతి యొనర్చుటగా నమ్ముము. కష్టములు బాధాకరములే! కాని శౌఖ్యాభావము బాధకానేరదు! అది యల్లుండవలెను!

నేనెప్పటికైన నాతని—ఆ సార్వభౌముని భార్యనే—నేనెప్పటికైన నాతని పరిచారికనే-కావుననే యాతని దేశమునుండి—యాతనియాశ్రయముతోఁ జేతనైనధర్మకార్యములొనర్చుచుంటిని. అతనికి నాపైఁ బ్రేమ లేకుండిన నేమి?—ఐహిక రాజ్యభోగములు నాకుండవు. నేనాతని మనసారఁ బ్రేమింపఁగలను. కన్నులార స్వప్నజాగ్రదవస్థలయందును జూడఁగలను. నేను నివసించుభూమి యాతనిది. నేనుపీల్చుగాలి యతనిది. నేను స్మరియించుపేరాతనిది. నేను ధ్యానించుమూర్తి యాతనిది. నేనా మహాత్ముని నామనస్సున నిల్పివైచితిని. నే నాతనిపేరు దలఁచుచు శయ్యనుండి లేచి యాతనిపేరు స్మరించుచు నిద్రను జెందెదను. ఆతఁడు నావాఁడు! నేనాతనిదానను కానని యాతఁడు పొమ్మని నంతమాత్రమున నాకేమి నష్టము? నన్నాతఁడు విడిచిపోఁజాలఁడు! నేనాతని భావించి సౌఖ్యముగ దినములఁ గడపుచుంటిని! తల్లీ! నీవాతని నెన్నడును నిందింపకుమా!

నేనాతని సంహరించుటయా? వాయువునంతను బీల్చివేయఁగలమా? నీరము నంతనుదాగివేయఁగలమా? అగ్నినంతను నార్పివేయఁగలమా? చేయఁగలము! అట్లు చేయుదుమా? చేయనగునా? చేసిననాఁడు—పంచభూతములకు ద్రోహము చేసిననాఁడు మనగతి యేమి? తల్లీ! ఈపిచ్చిప్రయత్నమేకాదా? నన్నీవనవాసము చేయించినది! ఈయజ్ఞానమేకాదా యామహామహుని దెలిసికొనలేకపోయినది.

నేను గజపతినగరము రానా? తల్లీ! సార్వభౌమునిభార్య సార్వభౌమునిరాజ్యమును విడిచి రాదు. కాకుండిన నిలువెడలఁగొట్టినప్పుడే వచ్చియుండును. నన్నాపరమపవిత్రమూర్తి విడిచియుండఁజాలఁడు. ఉండుట శాస్త్రసమ్మతము కాదు. నేను శ్రీ రాయలవారిరాజ్యమును వీడుట దోషము.

తల్లీ! ఏమియో వ్రాసితిని. నీవని ప్రత్యుత్తరమంపి వ్రాసి

తిని. ఇఁక నెన్నఁడు నిట్టియుత్తరముల నాకంపకుము. నీవు సుఖముగ నుండుము. తండ్రిగారీపరిణయ మొనర్చుటలోఁ దప్పొనర్చిరని కినిసి వారిమనమునఁ జింత కలుగుమాటలనకుము, సర్వసౌఖ్యముల ననుభవించుచుంటిని. నన్ను మఱచిపొమ్ము! తల్లీ! సెలవిమ్ము.

చిత్తగింపుము,
మీవిధేయురాలు,
రుచిదేవి.

ఈయుత్తరము నంతను శ్రద్ధగ వినుచున్నయువకుఁడు విస్ఫారిత నేత్రములతో "నప్పాజీ! ఏమిది?" అని యడిగెను. అతఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయలు—అతని కేభృత్యవేష మేమి?

"అప్పాజీ! మందిరమునఁ జిత్రపటమునఁ గలభ్రూంగాపదేశగీతములయర్థము చూచితివా?" అని యడిగెను.

"కర్తవ్య మేమి?" అని తిమ్మరు సనెను.

చూపుడువ్రేలు వంచి నొసటవ్రాసికొనుచు, ఖడ్గమునవ్రేలు త్రిప్పి మెలివేయుచు రాయలు పొదరింటి కీవలకు వచ్చెను. తిమ్మరుసు వెంట వచ్చుచుండెను.

పదునొకండవ ప్రకరణము.

—o—

ప్రయాణము.

"మహాత్మా! నాపాపము పరిహరింపఁబడవలసినది కాదు. నన్నాసార్వభౌముఁడు క్షమియింపఁదగినది కాదు. నాయందవ్యాజానురాగము కలిగినట్లు—నాతప్పు క్షమియించినట్లు—నే జీవించియుండి యామహాత్ముని దివ్యనామస్మరణముఁ జేయుచునే దినములఁ బుచ్చుచున్నట్లు నాముసోనాయకుఁడు చూచినట్లు—చెప్పితి రంతియ చాలు

ను. ఎక్కడకు?" అని రుచిదేవి యెదుట నాసనముపైఁ గూరుచుండి యున్న తిమ్మరుసుతో ననుచుండెను.

"దేవిగా రట్లు సెలవీయఁ దగదు. మీరు తప్పక విజయనగరము రావలయును. మీకు సపత్నీ—" అని తిమ్మరు ననుచుండ

"మంత్రిశేఖరా! మీకు వందనసహస్రములు. నాసోదరియు—పట్టమహిషియు నగుదిరుమల నాకొఱ కెంతకష్టమొందినదియు, నన్నెట్లు ప్రేమించుచున్నదియు నే నెఱుఁగుదును. ఆమె వ్రాసి యంపిన లేఖ లవిగో! నేను మఱల విజయనగరమా? ఏల? కావలసినరాయలవారిదర్శనము కలిగినది. చూడవలసినమిమ్ములఁ జూచితిని. చెప్పవలసినమాటలఁ జెప్పితిని. నాహృదయగోళమును గంపింపఁజేసినవిషయము లిప్పుడు మాయమైపోయినవి. ఇఁక నా కీభూమిపై జీవించియుండవలసినపని లేదు. నే నెచ్చటనున్న నొకటియే! నాపై ననుగ్రహముంచుఁడు." అని రుచిదేవి యనెను.

"అమ్మా! మీకు సర్వము తెలియును. పొరపాటుపడుట మనుష్యస్వభావము. జరిగిన దేదియో జరిగినది. ఇంతచిన్నతనమున మీరిట్లు విరాగమూర్తులై యుండుట మంచిది కాదు. రాయలవారి హృదయేశ్వరివై—కర్ణాటరాజ్యదుర్గేశ్వరివై—మమ్ముల నందఱ నిచ్చమెయిఁ బాలింపవలసిననీవిట్లు సెలవీయఁదగదు." అని తిమ్మరు సనెను. రుచిదేవి కన్నులవెంబడి నీరు కాలువలు గట్టుచుండ,

"తండ్రీ! పాపాత్మురాలను! నా కాయోగ్యత లేదు. ఆదినములు పోయినవి. ఐహికరాజ్యభోగములు నా కేల? మఱల న న్నేల వెనుకటిస్థితికి దింపఁ బ్రయత్నించెదరు? నాప్రాణేశ్వరుని సర్వదా ధ్యానించుచు నన్నీకుటీరమున బ్రదుకనిండు. అలవాటుతప్పిననగరవాసమునకు నన్నేల పురికొల్పెదరు? నన్ను క్షమియింపుఁడు." అనెను.

"తల్లీ! వెఱ్ఱిదానవు. నిన్నిచట విడిచిపోవుట యనినరాయ లేమగును? నిన్ను విడిచి యాతఁ డొక్కనిమిషమైన నుండునా? నీవిట్లు పశ్చాత్తాపపడినట్లు కాని—నీకాతనిపై నవ్యాజానురాగ ముండినట్లు కాని—యాతఁ డెఱింగినచో నిన్నాతఁ డిన్నిదినములు విడిచియుండునా? కలను గన్ననిన్ను—కళ్యాణస్వరూపవైననిన్ను—రాయలు హృదయపూర్వకముగఁ బ్రేమించి—విశ్వప్రయత్నముపైఁ బెండ్లియాడిన నిన్నాతఁడు విడిచివైచునా?" అని తిమ్మరుసనెను.

"తండ్రీ! నేనామహాత్మునికిఁ గష్టములొనర్చినదాన నగుదును. నే నెదుట మెలఁగుటయే దుర్లభము! నామనస్సు విరుచుకొనుటకు నాకే శక్తి లేదు. ఐన నట్లొనర్చినను ప్రతిదినము నాపూర్వదురదృష్టవిన మాతనిజ్ఞప్తియందు మెలఁగి యాతనికి సౌఖ్యముఁ గలిగింతును." అని రుచియనెను.

"తల్లీ! మేమెంత చెప్పి—రాజ్యసంబంధమగు నెన్ని కారణములఁ జెప్పి మే మాతనికి వివాహ మొనర్చితిమి! ఎంత కాఠిన్యముమీఁద నాతఁ డావివాహ మాడెను! అప్పుడైన నిన్ను మఱచిన దేది? నిన్నాతఁ డిప్పుడు విడిచియుండునా?" అని తిమ్మరుసనెను.

"నే నెట్లు రాఁగలను?" అని రుచి యనెను.

"అమ్మా! మీ రట్లు సెలవీయఁ దగదు. ఆందోళికాదులు సిద్ధముగ నున్నవి. ఉత్సాహమునఁ బట్టణ మలంకరింపఁ జేయఁ బంపి యున్న రాయల మనస్సు విచార మొందును." అని తిమ్మరుసు చెప్పెను.

"తండ్రీ! మీరు నాకుఁ బితృసమానులు. నాకిఁకఁ జెప్పకుఁడు. నేను విజయనగరమునకు మఱల రాలేను. నాకా మహాత్ముని దర్శన మొక్కసారి కలుగఁజేయుఁడు, ఇంతియ నాకోరిక! నే నామహామహున్నిపై నాగ్రహ మొందియుండునని సందియమునఁ గదా ప్రాణేశ్వరుఁడు దర్శన మీయకుండెను." అని యామె కన్నుల నీరునించెను. ఆమె తల వంచి దుఃఖించుచుండెను.

తిమ్మరుసు రెండవవైపునకుఁ జూచెను. తిమ్మరు సాగడి విడిచి బయటికిఁ బోయెను.

రుచిదేవి కన్నుల నొత్తుకొనుచుఁ బయికిఁ జూడకయే దుఃఖించుచుండెను. శ్రీకృష్ణరాయ లామెప్రక్క నిలువఁబడి యుండెను.

“మహాత్మా! నా కాదివ్యమంగళవిగ్రహము నొక్కసారి చూపింపుఁడు! ఆమహాభాగుని పాదములపై నన్నొకసారి పడనిండు! నాప్రాణేశ్వరుని పాదకమలముల నాయశ్రుధారలఁ గడుగనిండు! నా కదియె పదివేలు! ఇఁక నీజన్మమున నే నేమియుఁ గోరను!” అని రుచి దుఃఖాతిరేకమునఁ దిమ్మరుసుపాదములపైఁ బడుచుంటి ననుకొని పైకిఁ జూడకయే క్రిందకు వ్రాలెను.

“దేవీ! నీ కింతపామరత్వమా? నీ వింతదుఃఖింప వలయునా?” అనుచు రాయ లామెను లేవనెత్తెను.

రుచి యొక్కయుదుటన లేచి రాయలవదనమును జూచెను. అశ్రుజలపూరితము లగు నామెకన్ను లాతనిఁ జూడలేకపోయెను. ఆమె కాతఁడు రాయలని తెలిసెను. ఆతనిపాదములపైఁ బడి హస్తద్వయము నాతనికాళ్లకుఁ బెనవేసి దుఃఖించుచుండెను. ఆమెశరీరము వివశమైపోయెను. ఆమె కనిర్వచనీయ మగులోకాంతర ప్రయాణ మొనర్చినట్లయ్యెను. ఆమె యాలోచన మాఁగిపోయెను. ఆమెకు బుద్ధియు—మనస్సును—శరీరమునుగూడ లేనట్లుండెను. వర్ణనాతీత మగునానందాతిరేకమున నామె కన్నీరు కాలువలుగట్టున ట్లొల్కుచుండెను. ఆమె యెఱుఁగదు. ఆమె బాలికవలె బోరుమని యేడ్చెను. శూరాగ్రేసరుఁడగు రాయలహృదయము ద్రవీభూతమయ్యెను. ఆతనిశరీరము జల్లుమనిపోయెను. నోటమాట రాక యాతఁడును గ్రిందకుఁ బడెను. రుచి నాతనియొడిలోనికి దైవమే చేర్చెను. ఆతనికి మాటలాడుటకైన సత్త్వము లేకపోయెను. ఆమె నోదార్చుట కాతనికి మాటలు లేకపోయెను.

భావములు విప్పి చెప్పుటకు మాటలు దొరకలేదు. అతఁడు మూఁగవలె శబ్దోచ్చారణమును—చెవిటివలె ధ్వనిగ్రహణమును—జడమువలెఁ జేష్టలును లేక యామెనట్లో కౌఁగిలించుకొని పడిపోయెను. అన్యోన్యాలింగనాయత్తములై పడియుండు నాగుబాములవలె వారిరువురు వచ్చుట నెంతకాలమో పడియుండిరి. ఆకాలము—వారలేస్థితియందుండిరో—వారే యెఱుఁగని యాకాలము దుఃఖకరమో—సంతోషకరమో—యెవ్వరు చెప్పఁగలరు ?

కొంతవడికి లేచి వారొండొరులను జూచుకొనిరి. ఇరువురకును భావోద్రేకమున సంతోషదుఃఖాతిరేకమున నశ్రుధారలు గురియుచుండెను. ఇరువురును జూపులవలననే యన్యోన్య భావములను గ్రహించి సుఃఖించుచుండిరి.

“దేవాదిదేవా! ప్రాణేశ్వరా! నన్నుగ్రహించితిరా? నాకు దర్శన మొసఁగితిరా? నాపాపముల క్షమించితిరా?” అని పలుకుచు రుచిదేవి రాయలయొడిలోఁ దలవాల్చెను.

“దేవీ! మనోహారిణీ! నీహృదయావేదనమున కిది—” అతఁడు చెప్ప లేకపోయెను.

“అప్పాజీ!” అని రాయలు పిలిచెను.

రుచిదేవి లేచి లజ్జతో నించుక దూరమున నిలువఁబడెను.

“అందోళికలు సిద్ధముగ నున్నవా?” అని రాయ లడిగెను.

“చిత్త”మని బయటినుండియే ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను.

రాయలు లేచి రుచిదేవిని గౌఁగిలించుకొని “ప్రయాణమునకు సుమూహూర్తము సమీపించినది.” అని రాయ లనెను.

రుచిదేవియేదియో చెప్పఁదలంచెను. ఆమెమాటలాడలేకపోయెను.

ప్రయాణసన్నాహగీతములు పరిచారికలు పాడుచుండిరి. సర్వమును శాంతిప్రదమై యుండెను. వరదరాజమ్మగారిమందిరము—ఆ రా

మము — చెన్నుతరిగి యుండెను. ప్రకృతి యంతయుఁ గరుణారసప్రపూర్ణమై యించుక దిగులు పుట్టించుచుండెను. గంభీర మగునాసమయ మెంతపవిత్రమైనది! — ఎన్నితలంపులకు వీలయినది! ఎన్నిభావముల కాకరమైనది!

పండ్రెండవ ప్రకరణము.

మనుచరిత్రము.

“నీ వీసత్త్రమున నేల వంటచేసికొనుచున్నావు?” అని యొకబ్రాహ్మణుఁడు విజయనగరమునందలిరాజమందిరమున కించుకదూరమునఁ గలధర్మసత్త్రమున వంటఁజేసికొనుచున్న మఱియొకబ్రాహ్మణు నడిగెను.

“అవును. ఇచ్చటనే చేసికొనుచుంటిని. కొన్నిదినములవఱ కిచ్చటనే యుందును.” అని యావంటచేసికొనునాతఁ డనెను.

“పెద్దనగారికిఁ దెలియదా? మీతాతగా రూరనుండ నీ విట్లు చేయుట యుచితమా?” అని మొదటియాతఁ డనెను.

“ఇదిగో! ఈకార్యమైనపిమ్మటఁగాని తాతగారిదర్శనము లేదు.” అని రెండవయాతఁ డనెను.

“ఎందువలన?” అని మొదటియాతఁ డడిగెను.

“‘పండితుఁడవైనఁగాని నీమొగముఁ జూచుట లేదు.’ అనిన తాతగారికి నాపాండిత్యలేశమును జూపింపవలయును. అది యాతఁడు మెచ్చిననే నే నిట నుండుట.” అని మొదటియాతఁ డనెను.

“సూరనార్యా, నీ కింతపట్టుదల యేల? కాశీయాత్రనుండి వచ్చిన దెప్పుడు?” అని రెండవయాతఁ డనెను.

“రామేశ్వరముకూడఁ బోయివచ్చితిని. మఱచితిని. మధురలో మీయయ్యలరాజు వేంకటకవిగారు కనఁబడినారు. కాని రామభ

దా ! వేంకటకవిగారు మీకుఁదాతాసహోదరులా ?" అని పింగళి సూరనార్యుఁ డడిగెను.

"అవును. మొన్న నాయన—మాసమువినము లైనది. రాయ లదర్శనము చేసియే యాత్రకుఁ బోయినారు." అని యయ్యలరాజు రామభద్రుఁ డనెను.

"ఏదియో చిన్నవాండ్రము కదా! పెద్దలని వేంకటకవిగారికి నాగ్రంథము చూపితిని. ఆయన పాండిత్యమున నసమానులే!" అని సూరనార్యుఁ డనెను.

"అవును. కావ్యరచన యాయనకుఁ గిట్టదు. చెప్పినఁగవిత్రయమువంటికవిత చెప్పవలయు నందురు." అని రామభద్రుఁడనెను.

"మిత్రుఁడా! ఏడెనిమిదేండ్లయినది కాశికిఁ బోయి—రాజ్యములో విశేషములు చెప్పవుకద!" అని సూరనార్యుఁ డనెను.

"ఏమియు లేవు. రాయలవారి మొదటివివాహ మెఱుఁగుదువా?" అని రామభద్రుఁ డడిగెను.

"లేదు! లేదు!" అని సూరనార్యుఁ డనెను.

"భోజనమువేళ యైనది. పోయిమరల వచ్చెదను. మధ్యాహ్నము తీరికగ మాటలాడుకొనవచ్చును." అని రామ భద్రుఁ డనెను.

"కాని మిత్రుఁడా ! నీ కేమైన నాస్థానమునఁ బ్రవేశము గలిగినదా?" అని సూరనార్యుఁ డనెను.

"ఇదిగో ! తాతగారే యొప్పగించినారు. రెండేండ్లయినది. ప్రస్తుత మీగ్రంథము వ్రాయుచున్నాను. రాయ లొనర్చిన సకల కథాసారసంగ్రహమున కాంధ్రీకరణము." అని రామభద్రుఁ డనెను.

ఇంతలో రాజమందిరప్రాంగణమున భేరీనినాదము వినఁబడెను. వారిరువురు నావైపునకుఁ జూచిరి. అచ్చట నెందఱో జనులు మూఁగియుండిరి. భజంత్రీలు మేళము సాగించిరి. ముత్యాలజాలరులతోఁ గూ

డినపల్లకి యొక్కటి తెచ్చియుంచిరి. స్త్రీపురుషులు బాలురు బాలికలు నెండలో వచ్చి మూఁగుచుండిరి.

కొంతవడికి "జయీభవ! విజయీభవ!" అని కేకలువైచుచు వందిమాగధులు బల్లెములఁ జేత నుంచుకొని పల్లకికడకు వచ్చిరి. బ్రాహ్మణు లనేకులు పనసలఁ జెప్పుచు నచ్చట నిలువఁబడియుండిరి. ఇంతలో తూర్యారవము లాపిరి.

"ఇది యంతయు నేల?" అని సూరనార్యుఁడు రామభద్రు నడిగెను.

"తెలియదు. నేను నిన్ననే నగరమునకు వచ్చితిని. మీతాత గారికడకుఁ బోవ నచ్చట లేరు. తలుపులు వైచియుండుటచేఁ నిలువ లేదు. ఇంటికిఁ బోవుచుండ నీ వగపడితివి" అని చెప్పి "అదిగో! పెరుఁగు వచ్చినది." అనెను. ప్రక్కవారల నడుగ నాతూర్యారవము లేలోకో యెవ్వరును జెప్పలేకపోయిరి.

సూరనార్యుఁడు వెనుకకుఁ దిరిగి గదిలోనికిఁ బోయి "అయ్యో! అన్నము చిమిడిపోయినది." అని యొకగిన్నె తెచ్చి "అమ్మా! మంచి పెరుఁగు పోయుము." అని సూరన పలికెను. "బాబూ! మంచిపెరుఁగు కావలసినచోఁ గోటగుమ్మముకడ నుండి రానిత్తురా? మేము వెనుకకుఁ బోవలసినదే! మునుపటివలెఁ గాదు బాబూ! పరిశుభ్రమయినపాలు పెరుఁగు నమ్ముచుండిన రాజభటులు దండనాధికారికడకుఁ గొనిపోవుదురు," అని చెప్పుచు నాతఁడు కోరినపెరుఁగు పోసెను.

"వంటలో మామిత్రుఁడు నేర్పరియే!" అని సూరన వండిన కూరలఁ జూచుచు రామభద్రుఁ డనెను.

"కాశిలోనుండి నేర్చిన దేమి? ఘటపాండిత్యము! ఘంటాపాండిత్యము. తప్పెల కెసరెక్కించుట, తల కాలోచన మెక్కించుట— కడవలో గుడగుడ, గంపములోఁ బరపర—కడవలోఁ బరిశుభ్ర పాకము కవిలిలో ద్రాక్షాపాకము—గంజివార్పు, రసములనేర్పు—పాకనము

శుచి, పద్యముల రుచి—ఇవియే ! ఈ రెంటియందును గట్టిపాండిత్య మల వడినది.'' అని సూరనార్యుఁ డనెను.

"విశ్వామిత్రుఁడు రాముని దెచ్చుటకు దశరథునికడకుఁ బోయి రామలక్ష్మణులఁ బొందినట్లు—నీవు కాశికి సంస్కృత పాండిత్యసంపాదనమునకుఁ బోయి సాహిత్యశాస్త్రములఁ బాండిత్య నొందివచ్చితివి. అయిన నీభార్య నిన్ను వెదకుచుఁ గాశికిఁ బోయినదని వింటిని. ఆమె యెందైనఁ గన్పడినదా?'' అని రామభద్రుఁ డనెను.

అతఁడు ప్రత్యుత్తరము నీయక రాజమందిరము వైపునకుఁ జూచుచుండెను. అప్పుడు మంగళ భజంత్రీలు మేళము సాగించిరి. పిమ్మట ననేకులు రాజభవనమునుండి బయటికివచ్చిరి. బంగరుపీఠముపై నొక తాళపత్ర గ్రంథము పసుపురాచినది పెట్టి యొక బ్రాహ్మణుఁడు తీసికొనివచ్చెను. దానివెనుక రాయలువారు సఖులతో నీవలకు వచ్చెను. అల్లసాని పెద్దనకవితోఁ జేయిచేయి గలుపుకొని రాయలు వచ్చుచుండెను. పెద్దనగారి కాలిపై గండపెండేరము ప్రకాశవంతమై యుండెను. మెడయందు రత్నహారములు మెఱయుచుండెను.

పెద్దనగారిని రాయలు పల్లకిలోఁ గూరుచుండఁ బెట్టిరి. పుష్పమాలాలంకృతుని జేసిరి. గజములపై బిరుదు పతాకములతో ముందు భటులు బయలువెడలిరి. అప్పుడు వందిమాగధులు "జయీభవ" అని మఱలఁ గేకలువేయుచుండిరి. కాసెకోకలు బిగించుకొని నిలువఁబడియుండిన చాకలివాండ్రు బొటుకత్తులతో నాపల్లకి నందుకొనుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. అప్పుడు తెనాలి రామకృష్ణుఁడు ముందునకు వచ్చి పల్లకికడ నిలువఁబడెను. అప్పుడు రాయలవారు పల్లకిబొమ్మ నొకచేతఁ బట్టి యెత్తుటకు సిద్ధముగ నుండెను. "నేనుఁగూడ రామకృష్ణుఁడను రెండవకొమ్ము నేనుబట్టుదునా?'' అని తెనాలిరామకృష్ణుఁ డనెను. రాయలు మందహాసముతో సరేయనెను. ఆ యిర్వురు నాతాతగారి నిట్టి

రము త్తిరి. "ఆంధ్రకవితాపితామహా! అల్లసాని పెద్దనార్యా! జయీభవ! విజయీభవ!" అని జనసంఘమంతయు నొక్కపెట్టున నఱచిరి. కోలాహల మయ్యెను. పిమ్మట జాకలివాండ్రకుఁ బల్లకి నిచ్చి రాయలును రామకృష్ణుఁడును సంతసపడిరి. "క్రిందకుఁ బడిపోవుదువేమో రామకృష్ణా! గొంటువాఁడవు." అని పెద్దనార్యుఁడు రామకృష్ణునిజూచియనెను.

పిమ్మట రాయలయనుజ్ఞ ననుసరించి పెద్దనార్యు నాజనసంఘ మూరేగించిరి. రాయలవారు వెంటఁ బాదచారులై వచ్చిరి. పట్టణమంతయు మూఁగిపోయెను. మనుచరిత్రము కృతినొందిరని విని రామభద్రుఁడును సూరనార్యుఁడు నామహావైభవమును జూచుటకుఁ బోయిరి. సూరనార్యుఁడు తాతగారికి జరిగినమహావైభవమును జూచుటకు సందేహింపలేదు. మడివస్త్రమునుపడిచి, భుజియింపకయే భోజనపుగది తాళమువైచి జనసంఘముతోఁ గలసి కొంతవఱకు నూరేగింపుటుత్సాహముతోఁ బోయెను.

పదమూఁడవ ప్రకరణము.

——(o)——

అష్టదిగ్గజములు.

"వచ్చినారు. ఇటకు వచ్చెదరు. ముందు మీరాయనపాండిత్య నంగీకరించినఁగదా!" అని పార్వతి పెద్దన్నగారితో భోజనసమయము న ననెను.

"అమ్మా! నీకొఱకైన నే నాతఁడు పండితుఁ డని యంగీకరింపవలెను. మాటకొఱకుఁ గదా కాశికిఁ బోయినాఁడు. మఱల నేమైన ననిన— నీవేడ్చెదవు. నీ కీకష్టములకు నేనే కారకుఁడ నైతిని." అని పెద్దన పలికెను.

"మీ కాసందేహము వలదు. మీ రనిరని యభిమానముచేనైన విద్య వచ్చినది. విద్యలేనియెడఁ బ్రయోజన మేమి? ఇందుఁ గష్ట మే

మున్నది ? గుఱుతులవాన మెండుగాఁ జేయుటలేదు.'' అనిపార్వతియనెను.

''నిష్కారణముగ నిన్ను దుఃఖపెట్టినాఁడు! నీ వాదేవిగారియం డఁ జేరకుండినచో నెన్నిసిలుగులపాలై యుందువో యరణ్యమున నా మాత్రము యోజింపవైతివి.'' అని పెద్దన నుడివెను.

''ఇప్పుడు వచ్చినపని మీద మేమియును లేదు. నే నెట్లో పోయి సమాధానము చెప్పివచ్చితిని. మీయొద్దకుఁ దీసికొనివత్తును. రాఘవ పాండవీయ మను ద్వ్యర్థికావ్యము వ్రాయుచున్నారు. తీసికొనిరమ్మని సెలవైనచోఁ దెత్తును.'' అని పార్వతి యనెను.

''అతఁడు ముందు నా మొగము చూచునా? నన్ను శత్రుమునవంటఁ జేసికొనిన యాతఁడు నాయింటి కెట్లువచ్చును? మఱియు వేములవాడ యాతఁడు వ్రాసె నందురు. ద్వ్యర్థి వ్రాసినాఁడుగా! అని పెద్దన పలికి యుత్తరాపోశనమునుబట్టి లేచెను.

''దాని కాయన చెప్పినారు. ఈగదిలోని కాయనవచ్చి కూర్చుం దురు. పిమ్మట మీరు చదువుమనినఁ జదివెదరు.'' అని పార్వతియనెను.

''మంచిదట్లే చేయుమ'' ని పెద్దన నుడివి చావడిలోనికి వచ్చి తాంబూల మొకబాలిక తెచ్చినది తీసికొని నములుచుండెను.

కొంతిసేపటికిఁ గదిలోనికి సూరనార్యుఁడు వచ్చినటులు పార్వ తి చెప్పెను.

''ఏది? చదువు మనుము'' అని పెద్దన నుడివెను.

అంతట గదినుండి ''శ్రీతోఁబుట్టి సుధామధుద్రవముతో—'' యని తీర్చిన కంఠస్వరమున నొకపద్యము వినవచ్చెను.

''అది యటు లుండనిమ్ము! కృత్యాది యక్కఱ లేదు. గ్రంథ మంతయుఁబూర్తి యైనదా?'' అని పెద్దన యడిగెను.

''మొదటిప్రార్థనపద్యములును—కథలో స్వల్పభాగముత్తైనవి కృతి యెరికి నియలేదు.'' అని యొకస్వరము బదులు చెప్పెను. అది

సూరనార్యునిదని చావడిలోఁ గూరుచుండిన భట్టుమూర్తి తలంచుచు వానిని జూడ నాతఁడు చదువుచుండెను.

“ సరియే ? సూరనా ! నీ వెన్నిదినములైనది వెడలి ?” అని పెద్దన యడిగెను.

“ ప్రమాది విక్రమ— —సర్వజిత్తు ! తొమ్మిదివత్సరములు దాఁటినది.” అని భట్టుమూర్తి యనెను.

“ ఏది చదువుము—కథాప్రారంభమునుండి ప్రారంభింపుము.” అని పెద్దన పలికెను.

“ వెలయు సకలభువన” అని ప్రారంభించి “ మాయ లేకయుం విహారించె మనుజవిభుఁడు!” అని తొమ్మిదిపద్యములను సూరనార్యుఁడు చదివెను.

“తరువాత,” అని సాగుదుఁగఁ బెద్దన యడిగెను.

“ మ॥ తలపం జొప్పడి తొయ్యప్పి నవ్వుదూహాహుహుహు హూహూ హూహూ—” అని సూరన చదువుచుండెను.

“ అప్పుడే మూడు విరుపులా ” అని పెద్దన నవ్వెను.

గ్రంథమునందలి పద్యమును విడిచి

“ తరు శ్రీ ద్యుజరాట్ కిరీటమకుటా
త్కలికాలింఖదసంఖ్యసంఖ్యజయున శ్రీ త్కంఖాణరింఖావిశ్వం
ఖలసంఘాతధరాపరాగపటలా శ్రీ కాంతంబుమిన్నే లన
గ్గళభేరీరవనిర్గళద్గగన రే శ్రీ ఖాలేపపంకాకృతిన్.

అని యాశువునఁ జెప్పి గ్రంథములోనిపద్యమును మార్చెను.

“ నాయనా ! ఇప్పుడు నీవు నామనుమరాలిమగఁడవైతివి !” అని పెద్దన లేచి గదిలో నున్న సూరనార్యునికడకుఁ బోయి కౌఁగిలించుకొనెను.

“ నేను మీమనుమరాలిమగఁడ నగుట కిట్టికవిత్వమును జెప్పి చూపవలసివచ్చినది. కాని—” అని సూరనార్యుఁడు నవ్వుచుఁ బెద్ద

నార్యుఁడు తీసికొనిరాఁ జావడిలోనికి వచ్చెను.

“ కాని యేమి?” అని పెద్దన యాతనిగూరుచుండఁ బెట్టి హెచ్చరించెను.

భట్టుమూర్తి లేచినిలువఁబడి సూరనార్యునికి నమస్కరించెను.

“ మీ బాలిక మగఁడ నగుట కీకవిత్వము గాని—కవిత్వ బాలికపోలిక నైన నీకావ్యమున నుండఁజాలదు.” అని సూరనార్యుఁడనెను.

“ తరువాత మీయిష్టానుసారము కావ్యములు వ్రాయవచ్చునది పూర్తిచేయుఁడ” ని భట్టుమూర్తి యుత్సాహముతో ననెను.

అప్పుడు రాజభవనమునుండి భృత్యుఁ డొకఁడు వచ్చి నమస్కరించి రాయలవారి యనుజ్ఞ యైనదని చెప్పెను. “ ఏమి? తొందరగవచ్చితివి” అని పెద్దనార్యుఁ డడిగెను.

“ చిత్తము! మీమనుమరాలిగారిభర్త సూరన్నగారితోఁ బార్వతమ్మగారినిగూడ దీసికొనిరమ్మని యంతఃపురమునుండి వార్తవచ్చినది. బండ్లు వచ్చినవి. తమరవశ్యముగ రావలయును.” అని భృత్యుఁ డనెను.

“ రాయలవా రెక్కడ నున్నారు?” అని పెద్దన దుస్తులుధరించుచు నడిగెను.

“ చింతామణీమందిరమున—” అని భృత్యుఁ డనెను.

“ ఎవరెవరు వచ్చిరి?” అని పెద్దనార్యుఁ డడిగెను.

“ చిత్తము రామకృష్ణకవిగారు—ధూర్జటిగారు—తిమ్మకవిగారు—మాదయ్యగారిమల్లనగారు—తిమ్మరుసయ్యవారు—అమరనయ్యవారు—రామభద్రకవిగారు—” నని భృత్యుఁడు చెప్పెను.

“ ఏదియో విశేష ముండును.” అని పెద్దన పలికెను.

“ పెద్దసభ కేర్పాటులు చేయుచున్నారు.” అని భృత్యుఁడనెను.

“ రాఘవపాండవీయమును దీసికొనిరమ్మ” ని పెద్దనార్యుఁడు సూరనతో ననెను.

"అది యింకను బూర్తిగా లేదు; ప్రథమదర్శనమున నిదియేల? వలదు." అని సూరనార్యుఁ డనెను.

పిమ్మట భట్టుమూర్తితోఁ గలసి వారిరువురును రాయల దర్శనమునకుఁ బోయిరి.

నాఁడు రాయలు సూరనార్యునకును భట్టుమూర్తికి నాస్థానకవిస్థానము నొసఁగి యాదరించిరి. నాఁటిమహాసభయందు రాయలు పూర్వదిగ్విజయయాత్రయందుఁ దలపెట్టిన "ఆముక్తమాల్యదాకావ్యము" రచియించుటకుఁ బూనుకొందుమని సెలవిచ్చిరి. సభలో రామకృష్ణుఁడు "ఎనమండ్రు కవులైరి. అష్టదిక్పాలురవలె నష్టదిగ్గజములు నేర్పడిరి. రాయలకీర్తికాంతావిహార మిఁక నిరంకుశము!" అని హెచ్చరించెను. అప్పుడు రాయలవా రష్టదిగ్గజములకును "దిప్పలూరు" గ్రామము సర్వాగ్రహారముగ నిచ్చివేసిరి. *

పదునాల్గవ ప్రకరణము.

——(0)——

ఉపసంహారము.

ప్రభాతసమయమునఁ బుట్టినపరిమళవంతమైనపుష్ప మొకింత కాలము ప్రకాశించి నశించుచున్నది. మఱికొంతకాలమునకు మనమాపుష్పకాంతులఁ జూడలేము. కాని స్మృతియం దాపుష్పమును దిరిగి చూడవలయునని కోరుకొనుచుందుము. కాని యది మఱల మనకంటికి గనపడదు. ఆకుసుమమును వికసింపఁజేసిన యాప్రభాతముమాత్రము మఱల మనకంటికి గనపడుచున్నదా? అటులనె ప్రశాంతములగుప్రభాతములను, ప్రభాతసమయవికసితము లగుకుసుమములను, మనము చిరకాలమునుండి చూచుచున్నాము. కాని యొకదానితో మ

* సర్వజిత్తుసఁ॥౧౦ శ్రావణ బ ౬॥ సోమవారము శాసన మున్నది. (Vide 73 P. P. కవిజీవితములు Vol. VI. రెండవకూర్పు గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు.)

ఏయొకదానికిఁ బోలిక లేదు. ప్రకృతియం దెద్దానికిని సామ్యము లేదు. కాని కొన్ని సామాన్యధర్మములు గలయుపమానము లగుప్రధానవస్తువులఁబట్టి యుపమేయములగు ప్రధానవస్తువులను స్మృతికిఁ దెచ్చుకొనుచుందుము.

శ్రీకృష్ణరాయుని భావకుసుమము స్వప్నగత రుచిదేవీరూపప్రభాతకాంతిసందర్శనమున వికసించినది. పరిమళించినది. కాలాంతరమున నాప్రభాతకాంతులు మాఱిపోయినవి. కుసుమము జాఱిపోయినది. మాఱిపోయినకాంతులలో జాఱిపోయినపుష్పము ఫలించి, రాలి, మొలకలెత్తి, పొదలి మఱలఁ బ్రభాతమున మొగ్గదొడిగి వికసించినది. పోలిక యున్నంతమాత్రమున నాప్రభాతమునకు నీప్రభాతమునకుఁగాని, యాకుసుమమునకు నీకుసుమమునకుఁగాని సామ్యము లేదు.

రుచిదేవీకృష్ణరాయ లిప్పు డనంతప్రేమసాగరతరంగములపై మనోజ్ఞనౌకావిహారము సేయుచున్నారు. ఆనందస్వరూపిణియగు తిరుమల వారికిఁ గర్ణధారిణియై యున్నది. వేయేల? ఇప్పు డామువ్వురు నేకశరీరులై ప్రేమానందసుఖస్వరూపులై విలసిల్లుచున్నారు. ఆప్రేమతరంగము లిప్పటికిని కంబముకడ మహాసరోవరమున నృత్యము సేయుచున్నవి. ఆయనురాగకుసుమము లిప్పటికి నాసరోవరమున వికసించి పరిమళించుచున్నవి. ఆప్రేమగీతముల నిప్పటికి నందలిభ్రమరరాజములు గానముసేయుచున్నవి. *

రుచిదేవి పట్టపుదేవి యేలకాలేదని పాఠకులకు సందియ మొదవుచున్నదా? ఆమె యేమహాపురుషుని హృదయేశ్వరునిగ భావించుచున్నదో—ఎవ్వనితోడిదే లోకముగ సంచరించుచున్నదో—ఎవ్వని సందర్శనమును గోరి జీవించుచున్నదో—ఎవ్వనియెడలఁ దానుచేసిన

* ప్రాంతసాగర మనువానికాలపుటాకతీరమునఁ బరిప్రకాంతిలకమగుచున్న శిలాప్రతిమ కలదని స్థలజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు.

యపరాధములంగూర్చి పశ్చాత్తాప పడుచున్నదో—అట్టి శ్రీకృష్ణదేవ మహారాయలు—ఆమెహృదయమునకు హృదయమై—చైతన్యమునకుఁ జైతన్యమై—ప్రాణమునకుఁ బ్రాణమై సంభావించుచుండ నట్టిమహానందముకంటె—భర్త తన్ను క్షమియించె నని వినుమహానందముకంటె—భర్త మఱలఁదన్ను బ్రేమించుచుండె నని వినుటకంటె—భర్త మందిరమున భర్తగౌరవమునఁ జూచుచుండ నాతనిచెంత నివసించుచుండుటకంటె—భర్తతో దివారాత్రములు భగవద్ధ్యానము చేసికొనుచుఁ బుస్తకపఠన మొనరించుకొనుచుఁ, గావ్యరచనమునకుఁ గడంగుచు, జ్ఞానదాయకము లగువిషయములఁ జర్చించుకొనుచు, విద్వజ్జనులఁ బోషించుచుఁ, గవుల నాదరించుచుఁ, గావ్యముల నందుకొనుచు, జీవమాత్ర నిశ్చింతగఁ గడపుటకంటె నామెకు రాయలపట్టమహిషియగుట యెక్కువ యానందకరమా ? నిర్మలహృదయమునఁ బవిత్రప్రేమముతోఁ గడపిన యొక్కనిముసమే మహానందదాయకమై యుండ సంతకాల మామె జీవితేశ్వరునిమనమును జయించి తనయొద్ద బంధించి కూరుచుండఁబెట్టఁ గలిగి సంతటిమహా ప్రణయతరంగముల నుయ్యెలలూఁగుటకంటె, నామె కింకేమికావలయును ?

చదువరులారా! పవిత్రాంధ్రరాజ్యప్రతిష్ఠాపకుండును, వీణానిక్వణనంబుఁ బోలుధ్వనియుఁ, దేనెలసోనల ననుకరించు రుచియుఁ గల యాంధ్రభాషకుఁ బునరుద్ధారకుండును, మహైశ్వర్యవంతుఁడు నగు శ్రీకృష్ణదేవమహారాయని యీపవిత్ర జీవితకాలమే మనకుఁ బ్రభాతము!

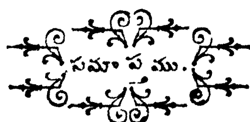
పాఠకోత్తములారా! శ్రీకృష్ణరాయల సైన్యములు, గజములు, అశ్వములు, సమస్తైశ్వర్యములు మీరు కనివిని యున్నారు. ఆతఁడు జయించినదేశ వైశాల్యమును గని యచ్చెరువొంది యున్నారు. ఆతఁడోడించిన శత్రురాజుల లెక్కింప లేకపోయినారు. ఇదియే యాతనివిరాక్రమ ప్రభాతము!!

ఆంధ్రసోదరులారా!

కీర్తిమంతుఁ డగుశ్రీకృష్ణరాయలు—ఆతనియైశ్వర్యము—ఆతనిరాజ్యము—ఆతఁడు నివసించిన విజయనగరము—ఇవియన్నియు క్షణికములు! కాని యాతఁడు కవులనాదరించుటయు విద్యాపోషకుఁ డగుటయుఁ గవిరాజసేవకుఁ డగుటయుఁ బండితభృత్యుఁ డగుటయు నాత్మజ్ఞాననిధి యగుటయు నాంధ్రరాజ్యలోకమున—భాషాలోకమున—సూచించు సహస్రకరోదయ మిదియే. ఇదియే ప్రభాతము!

భాషాభిమానులారా!

భక్తుఁడైనరాయలు—రాజ్యము క్షణభంగుర మని యెఱిఁగిన రాయలు—కవిత నాదరించుటతోఁ గవులఁ బోషించుటతోఁ దనివిచెందనిరాయలు—ఆముక్తమాల్యదా కావ్యమును రచియించెను. రాయల స్వభావపరిశీలనాశక్తి—భావపటిమ—రసోజ్జృంభణము—సహజోక్తియునందనుభవైకవేద్యములు! ఇదియే యాతని మహాకార్యములలో నొకటి! ఇదియే యాతనిమహాకావ్యములలో నొకటి! ఇదియేసంస్కృతభాషకు భోజునివలె—ఆంధ్రభాషయందు రాజకవిరాజు రచియించిన ప్రథమకావ్యము. ఈకావ్యోదయమే సుప్రభాతము! ఇదియే యాతని యతాౢసమగు వజ్రము! ఇదియే యాంధ్రభాషయందు సంతకాలము వాఙ్మయమున నిలిచియుండు సుప్రభాతము !

అనుబంధము.

ఈనవలనుగుఱించి పత్రికలును, పండితులునిచ్చిన యభిప్రాయములు.

ఆంధ్రపత్రిక, మదరాసు 18-11-15. ఇట్లు వ్రాయుచున్నది.

ప్రభాతము.

ఇది యొక చారిత్రికనవల. వంగూరి సుబ్బారావుగారు గ్రంథకర్తలు. శ్రీరామవిలాసగ్రంథమాలవారిచే ప్రకటింపఁబడిన గ్రంథములలో నిది రెండవది. ఈ గ్రంథమును చదువచదువ రసప్రవాహమున మునిఁగిపోతిమి. ఆంధ్రభాషాపోషకులగు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారిచారిత్రమే, నవల కితివృత్తము. రసపోషణ మత్యంతశ్లాఘనీయము. తిమ్మరుసుమంత్రిరాజనీతిజ్ఞత. తిరుమలదేవియుదారభావము, పింగళిసూరనార్యునియాత్మగౌరవము, రుచిదేవి సుగుణవిలసనము, పార్వతి పతిభక్తి, రాయలవారికి కవీంద్రులపట్లకలభక్తి, గజపతిసత్యవాక్యనిరతి మున్నగునవి సహజమనోహరముగ వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు ప్రకృతకాలానుగుణ్యమగు ఐక్యతంత్రమును దేశహితాచరణమును సేవావ్రతులధర్మములునుగూడ సమయానుకూలముగ వ్రాయఁబడినవి.

ఆంధ్రచంద్రిక యిట్లు వ్రాయుచున్నది. (4-11-15)

ప్రభాతము.

సింహాద్రియాధిపత్యముక్రిందఁ బ్రచురింపఁబడిన యీనవలయందు లోపము లుండఁజాలవు. కథను జక్కఁగ సాగించినందులకు గ్రంథకర్తగారగు వంగూరి సుబ్బారావుగారిని హృదయపూర్వకముగ నభినందింపుచున్నారము. ఇది పండితపామరకర్ణరసాయనంబుం గావించుననుటకు సందియ ముండదు. గొప్పగొప్ప బహుమతులఁ దీసికొని వ్రాసినవారి నవలలకంటె నిది యెన్నియోమడుంగులు శ్రేష్ఠతరముగ నున్నయది. వీరి యుద్యమమునకే కృషిసలుపఁ బ్రార్థితులు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలుదాసీపుత్రుఁడుగాదని నిరూపించుచు వారియంతఃపురవిశేషములు, భాషాపోషణోద్యమము, మున్నగువిషయములఁ జక్కఁగఁ జిత్రించియున్నారు. చక్కని భాషలో వ్రాయఁబడినది. దీని వెల రు 0-12-॥ శ్రీరామవిలాసగ్రంథనిలయము చిత్రాడ, పిఠాపురము: గోదావరిజిల్లా యని వ్రాయవలయును.

దేశాభిమాని, గుంటూరు 20-2-16.

ప్రభాతము.

ఇయ్యది పిఠాపురమునందు స్థాపింపఁబడిన "శ్రీరామవిలాసగ్రంథమాల" వారిచే బ్రచురింపఁబడినవానిలో రెండవగ్రంథము. గ్రంథకర్త వంగూరి సుబ్బారావుగారు. గ్రంథమాల సంపాదకులు శ్రీచెలికాని లచ్చారావుగారు. గ్రంథస్థమగువిషయము శ్రీకృష్ణదేవరాయలువారి ప్రథమవివాహము. గజపతినగరరాజుగారికుమార్తె రుచీదేవిని వివాహమాడుట, పరిత్యజించుట. ఆమెగారు పుట్టింటికి బోనొల్లక రాయలప్రభుత్వభాగమందె యొకపల్లెయందు ప్రస్తుతము కర్నూలుజిల్లాయందలి కంభము ప్రాంతమందు యోగినివృత్తియందు పతిధ్యానపరాయణియై నివసించియుండుట. రెండవభార్య తిరుమలదేవియొక్క ప్రోత్సాహముచే రుచిదేవిని రాయలు తిరిగి తెచ్చుకొనుట, అలసాని పెద్దన్నగారి మనుచరిత్రము కృతినంది యందల మెక్కించుట, పెద్దన్నగారి మనుమరాలిమగఁడగు సూరనార్యునికి పాండిత్యమలవడినవిధము, మొత్తము పదునాల్గుప్రకరణములుగ (14 కాదు 30) వ్రాయఁబడినది. ఈగ్రంథమునుబూర్తిగజదివినచో సంపాదకులు సూచించినచొప్పున శ్రీకృష్ణదేవరాయలుయొక్క రాజ్యవైభవము సంస్థానమర్యాదలు మొదలగునవి చక్కగ నిందు వర్ణింపఁబడినవి. మఱియు రాయలకు గలకవితాదరణ, ఆకాలమందు రాజులకుండు చిత్రలేఖనశక్తి, అప్పటికాగితములవాడుక పరదేశీయులప్రసంగము మొదలగుచరిత్రాంశముల దెలుపుచున్నది. మంత్రితిమ్మరుసుయొక్క రాజకీయకార్యనిర్వాహణధురంధరత్వము, సేనానాయకులప్రభుభక్తి, రాజాదరణ, రాజపరిపాలనావిధానము మొదలగునవి యిందు సముచితముగ వర్ణింపఁబడియెను.

గజపతి తనతనయను రాయలకిచ్చెదనని వాగ్దానమొసఁగి యెవ్వరెన్ని చెప్పినను తిరుగ మరలకుండుట క్షత్రియధర్మమును సూచించుచుండెను. యదార్థశూన్యములు, ననర్థదాయకములు నగుదూరదృష్టిలేని దాసీభాషణంబులకు శైవినొగ్గినందులకు రుచిదేవిపడినకడగండ్లు పశ్చాత్తాపము మిగులవిచారకరములు. తిమ్మరుసుగూఢతంత్రము వలన రుచిదేవికిని దదీయప్రియజననికిని జరిగినయుత్తరప్రత్యుత్తరములు రుచిదేవికిగల పతిభక్తిని వెల్లడించుచున్నవి. రుచిదేవియొక్క సవతి యామెను రాయలతోఁగలుపుట మిక్కిలి యనురాగసూచకమును నీతిబోధకమునై ప్రశంసనీయముగ నున్నది.

రవి, కాకినాడ 25-11-15.

ప్రభాతము.

మాకార్యస్థానమునకుఁ బంపఁబడిన యీచక్రిణి చారిత్రికనవల నందికొంటిమి. ఇందలి భాషాసౌష్టవము, వర్ణనాచమత్కృతి, రసపోషణము మున్నగునవి మనోహరముగనున్నవి. నవలను జదువఁ బ్రారంభించినవారు తుదముట్టువఱకు విడువరు. శైలి నాతి కఠినమై, హృదయంగమమై యున్నది. స్వభావాద్యాలంకారములుగల తావు లత్యంతహృద్యములై యున్నవి. కావ్యలక్షణముఁబట్టి యుండవలసిన ప్రయాణాదివర్ణనములుఁ జాలవఱకు నిందుఁ గలవు. ఆంధ్రవాఙ్మయపోషకులును, కవిసార్వభౌములునగు శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి చరిత్రమే నవల కితివృత్తము. శ్రీ రాయలవారికిఁగల కవిజనాదరణము, రుచిదేవి సుగుణసంపత్తి, తిరుమలదేవి యౌదార్యము, మంత్రితిమ్మరుసు రాజనీతివైశారద్యము, గజపతి సత్యవాక్యధౌరంధర్యము మొదలగునవి యథాపూర్వకముగ, మనోరంజకముగ వర్ణింపఁబడినవి. తత్తత్కాలానుకూలముగ వర్ణింపఁబడిన భేదతంత్రము, సేవాధర్మము మొదలగునవియుఁ జక్కగ నుండె. పుస్తకపరిమాణము, కాగితము, అచ్చు మిగుల బాగుగనున్నది. గ్రంథమునకీయఁబడినవామము మృచ్ఛకటికాదులందువలె నప్రధానాంశమును బట్టియే పెట్టఁబడినట్లు కాన్పించుచున్నది. ఆంధ్రభాషాభివృద్ధిఁ గోరి యిట్టి సర్వజనోపయోగగ్రంథరచనాప్రోత్సాహకులగు శ్రీరామవిలాసగ్రంథమాలాసంపాదకులయుద్యమ మెంతయు శ్లాఘనీయము. సర్వేశుఁడు సంపాదకులకు జిరాయురాదు లొసంగి గ్రంథమాలను నిరంతరమభివృద్ధిఁ జేయుఁగాత.

—— o ——

ఆంధ్రపత్రికానిక, మదరాసు 28-6-16. (శారదాకింకిణి.)

ప్రభాతము.

ఇయ్యది యొక యద్భుతమైనయాఖ్యాయిక. పీఠికాపుర శ్రీరామవిలాసగ్రంథమాలాద్వితీయకుసుమము. వంగూరి సుబ్బారాయవిరచితము. శ్రీచెలికాని లచ్చారాయ సంపాదితము. నవరసరసోల్బణం బనందగు నీయాఖ్యాయికయం దాంధ్రభోజుండని ప్రసిద్ధివడసిన శ్రీకృష్ణదేవరాయకల్యాణకథనం బతి సామర్థ్యముతో వర్ణింపఁబడియుండుటచే, చరిత్రాత్మకం బగుచున్నది. ఆఖ్యాయికలు పుక్కిటిపురాణములనేర్చి, జల్లిపదములతోఁ గల్లబొల్లివర్ణనలం గావించి నీరసము నింపుటకంటెఁ జరిత్రాత్మకకథాశేషములం జమత్కరించి, [illegible] గ్రంథరచనం బొనరించుట

వలన, జనబాహుళ్యమునకు దేశాభిమానమును గలిపినవారు కాఁగలరని యభినందించు
చున్నారము.

“శ్రీకృష్ణదేవరాయరాజ్యవైభవము, సంస్థానమర్యాదలు, రాయలకవితాద
రణ, చిత్రలేఖనశక్తి, కాగితముల యుపయోగము, పరదేశీయుల ప్రసంగము, తిమ్మ
రుసుగారి రాజకీయకార్యనిర్వహణధురంధరత్వము, సేనానాయకుల ప్రభుభక్తి, రా
జాదరణ, రాజపాలనము, యిత్యాదులుమనోహరలీల వర్ణింపఁబడియున్నవి.

గ్రంథశైలి మృదువై, మధురమై, ద్రాక్షాపాకమునంబడి, సరసజనమనోరంజ
కమై, యలరారుచున్నది. భాష పూర్ణముగ సలక్షణంబని వాకొనఁజాలముగాని,
గ్రంథకర్త గ్రాంధికభాషాభిమానియనివాకొన వెనుదీయము. వెలమదొరల వంశమున
జన్మముగాంచిన శ్రీచెలికాని లచ్చారాయసుధీమణివాక్సతీపరిరంభణాయమాన హృ
దయుఁడై శ్రీరామవిలాసగ్రంథమాలా ప్రతిష్ఠాపకులై, భాషాసేవం జేయఁబూనుట
శ్లాఘనీయము. ఈగ్రంథ మంత్యంత మాదరపాత్రము. విశ్వవిద్యాలయమువారీగ్రంథ
ముం బ్రవేశపరీక్షకో, ప్రథమశాస్త్రపరీక్షకో, పఠనీయగ్రంథముగ నేర్పుంచి గ్రం
థమాలవారికి గ్రంథకర్తకు బ్రోత్సాహ మొసంగుట ధర్మము. వెల 0—12—0

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక. (సం5. సం9. 10. 11.)

ప్రభాతము.

“ఇది యొకనూతనాఖ్యాయిక. దీనిని శ్రీచెలికాని లచ్చారావుగారు సంపాద
కులుగానున్న శ్రీరామవిలాసగ్రంథమాలకై వంగూరి సుబ్బారావుగారు రచియించిరి.
ఇది శ్రీకృష్ణదేవరాయల రాజ్యవైభవమును, దత్కాలదుందలి సంస్థానమర్యాదలును
తెల్పు చరిత్రాత్మక మగువచనము. భాష సర్వజన సాధారణముగా సులభశైలి
నున్నది.”

సుదర్శని. 15-9-16.

ప్రభాతము.

పిఠాపురంపోష్టు చిత్రాడ యందుగల శ్రీరామవిలాసగ్రంథమండలి వారిచే
ప్రకటింపఁబడినది. శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుగారిచే విరచింపఁబడినది. ఇందు శ్రీ
కృష్ణదేవరాయల చరిత్రము కొంత వ్రాయఁబడినది. రాయల యుదార గాంభీర్యము
తిమ్మరుసు మహామేధ. తత్పరివారముయొక్క సముచితసంచారము, గజపతియొక్క
పుత్రీనిరతి, అంతఃపుర స్త్రీల యాభిజాత్యము, గజపతికొమార్తె రుచిదేవియొక్క ని
ష్కాపట్యప్రథచరిత్రము, తిరుమల యలోకసామాన్యధర్మచింత ఇత్యాదు లిందుస్పష్ట

స్థిరముగా చిత్రింపఁబడినవి మఱియు నలసాని పెద్దన, పింగళి సూరనాదుల ప్రస్తావన లందందు క్వాచిత్కముగా జేబడినవి. ఇందు రెండే విశేషములు చెప్పవలసియున్నవి. తాత్కాలికపునవలలో కొన్నిటియందువలె చదువరుల మనసులను సుడిద్రిప్పి నిర్ఘాంతపెట్టదగినంత యత్యద్భుతకల్పనలు లేవు— లేనిపోని వర్ణనలకును భాషావైదగ్ధ్యమునకును కథాకల్పనలకును బోయి యవి చక్కఁగ నిర్వహించలేక టెంకాయ పిచ్చికొండచేసి చదువుట కసహ్యము గలిగించు వెఱ్ఱివెఱ్ఱిపోకడలును లేవు— యథోచితమైనకల్పనయు బహుసులభభాషాశైలియు గలిగి యొప్పుచున్నది. స్తనంధయులకు గూడ సులభముగా తెలియును— వెల 0—12—0

శ్రీకృష్ణదేవరాయుని వంశీయులగు ప్రస్తుత విజయనగర ప్రభువు లిట్లు వ్రాయుచున్నారు:—

RAJAH OF ANEGONDI. 30—10—15.

Dear sir. I very heartly thank you for the kind offer of your novel " Prabhatam " and am glad to let you know that it is very excellent,

Yours sincerely.
Sri Ranga Deva Rayalu.

Mr. A. Veerabhadra Rao. Telugu Pandit. Mahabnb college, Secunderabad, writes:—

....The book is written in the most chaste and fascinating style. The graphic picture which it gives to us of the social, political and literary life in the days of the great Emperor Kistnadevaraya is peculiarls illuminative and the interest of the reader is fully maintained to the end of the book

---

వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు ఆంధ్రపండితులు, ప్రెసిడెన్సీ కాలేజి, మదరాసు, యిట్లు వ్రాయుచున్నారు :—

"తమ ప్రభాతము చదివినాను. శైలి రమ్యముగను, మృదువుగను, నిర్దుష్టముగా

నున్నది. చిత్తోద్రేకము మనోవికారము కలిగించు వర్ణనములు లేవు. కావున బాలుర బాలికలు నిశ్శంకముగఁ జదువవచ్చును. ... ... ”

Madras Mail writes (28-2-17) (Telegu literature) The series of Telugu works issued under the title of the Sri Rama Vilas publications by (?) the Telugu Literature, Research committe of Pithapuram is being added to History, literature etc. One of the recent additions is a book entitled "Prabhatam or Dawn" (12 as) by Mr. V. Subba Rao. The period of History to which the plot of the story relates is that the of the days of Kistnadevaraya the Vizayanagar Emperor one of the greatest potrons of Telugu, during whose time flourished several of the most famous writers who have produced some of the classics in Telugu. The book is calculated to inspire love of Telugu and a desire to know more of the History of their past in the rising generation.

Desamata (A weekly of Rajahmundry (15-11-16) writes:—

“......ఇందు మంత్రియైన తిమ్మరుసు [illegible] శేషమ్మును, [illegible]లయౌదార్య శౌర్యసాహసములును చక్కగఁ జూపఁబడినవి. [illegible] వర్ణన లతి స్వాభావికముగను నుండి యాంధ్రదేశ మందలి కుటుంబజీవనమును జక్కగ జిత్రించు (ఈ) రసభరితమైన నవల చదువఁ జదువ కత్యాహ్లాద్యముగ నున్నది... ...

Taylor High School Magazine (Jan 1917) writes:—

“... ...ఆంగ్లభాషయందలి ‘కలోనియల్’, నవలలవలె ‘ఫెవరు[illegible]ట్’, కాగితములపై ముద్రింపఁబడి మనోహరమగు కథాక్రమమును, స్త్రీలు, బాలురుగూడ జదివి యానందింపఁగల సులభశైలియు, నిర్దుష్టమును, రసవంతమునైన కవితామాధుర్యమును గలిగి యీచిన్నగ్రంథము విరాజిల్లుచున్నయది. ... ... వ్రాయఁగనచో యీగ్రంథము మొదటినుండి తుదవరకు యీవిధముగనే రసవంతమైన కథాప్రవాహమును గలిగి యున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వ్రాయఁజాలకపోతిమి. వేయేల?